

משרד החינוך

Ministry of Education

وزارة التربية والتعليم

מינהל חברה ונוער

ראמ"ה

הרשות הארצית למדידה

והערכה בחינוך

סיכום ממצאי הערכה דו-שנתית בתנועות הנוער בישראל תשע"ד-תשע"ה 2015-2014

שבט, תשע"ז

פברואר 2017

צוות ההערכה:

סיגל גבעולי, מנהלת צוות האומדן

ד"ר אילה לוטן, הערכה איכותנית

מיכל בראל

ליאורה שחם סורני

הובלה וליווי צוות ההערכה מטעם ראמ"ה:

ד"ר חגית גליקמן, מנכ"לית ראמ"ה

עופר טל שחר, מנהל אגף א' (משאבי אנוש, תקציבים ולוגיסטיקה)

הובלה מטעם מנהל חברה ונוער

אירית ברוק, מנהלת המחלקה לתנועות נוער, קהילה והגשמה

תוכן עניינים

1	רקע
2	הצגת תנועות הנוער הפעילות בישראל
6	תהליך אומדן תנועות הנוער
6	מטרות תהליך האומדן
6	מערך המדידה וההערכה
9	כלי ההערכה
10	מבנה הדוח
12	פרק א': חברי תנועות הנוער
12	מדוע מצטרפים לתנועת נוער?
15	מיהם חניכי ומדריכי תנועות הנוער?
23	הפריסה הגיאוגרפית של תנועות הנוער
31	פרק ב': הפעילות בתנועה
31	מתכונת ההדרכה
36	הפעולות בתנועה
41	פעילות המתנדבים בשנת השירות או בשנת י"ג בתנועות הנוער
44	פרק ג': הכשרה להדרכה בתנועה
44	הכשרת המדריכים הצעירים
45	הכשרת המתנדבים בשנת השירות ובשנת י"ג
49	תמיכת תנועות הנוער במדריכים הצעירים וליוזים
51	תמיכת תנועות הנוער במתנדבים בשנת השירות ובשנת י"ג וליוזים
54	המשכיות בתנועה
56	פרק ד': בדיקת עמידתה של תנועת הנוער בתנאי הסף: היבטים חינוכיים
58	חינוך ברוח עקרונות מגילת העצמאות
63	קיום מוסדות דמוקרטיים
66	מעורבות, אחריות ומחויבות חברתית-קהילתית:
68	סובלנות
74	מימוש-עצמי חברתי ואישי
76	אידיאולוגיה וייחודיות
80	פרק ה': בדיקת עמידתן של תנועות הנוער בתנאי הסף - היבטים ארגוניים
80	היעדר זיקה לחינוך הפורמאלי
83	קשר בין מטה ל"שטח" בתנועה:
84	וולונטריות
88	פרק ו': עמידתן של תנועות הנוער בתנאי הסף: היבטים כמותיים וחישוב אומדן הגודל של התנועות
92	טבלת הגודל לאומדן 2015-2014
114	נספח 1: פריסה גיאוגרפית של חברי תנועות הנוער – אומדן 2015 מול אומדן 2006
121	נספח 2: בחינת אמידת התנועות על פי תנאי הסף לתנועת נוער

רקע

משרד החינוך תומך בתנועות הנוער במטרה לקדם ולטפח את החינוך החברתי והערכי בתחומים שונים כגון אהבת הארץ, דו-קיום, סובלנות, מנהיגות, דמוקרטיה, מעורבות חברתית וכדומה. התמיכה נעשית בהתאם למבחן תמיכה,¹ הקובע תנאי-סף והגדרות לאופן חלוקת תקציב התמיכה. בהתאם למבחן התמיכה חלק ניכר מתקציב התמיכה (כמחצית התקציב) מחולק בהתאם לגודלן היחסי של תנועות הנוער.

חלוקת תקציב זה לתנועות הנוער, חייבה לבחון את עמידתן בתנאי-הסף הנדרשים במבחן התמיכה וכן לבצע תהליך של אומדן גודל לכל אחת מתנועות הנוער. לשם כך בשנים 2014 - 2015 (תשע"ד - תשע"ה) פנה מינהל חברה ונוער במשרד החינוך לרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך (ראמ"ה) בבקשה לסייע בתהליך זה.

מבחן התמיכה מגדיר תנאי-סף חינוכיים, ארגוניים וכמותיים, שעל כל תנועה לעמוד בהם כתנאי מקדים לקבלת תמיכה. **תנאי הסף החינוכיים** מגדירים את התשתית החינוכית, הערכית והרעיונית הנדרשת מתנועת נוער בהיותה גוף חינוכי המסייע והתורם לשימורם ולפיתוחם של ערכים חברתיים. תשתית זו צריכה לקבל ביטוי הן ברמה ההצהרתית והן ברמת הביצוע ב'שטח'. **תנאי הסף הארגוניים** כוללים מאפיינים שונים, המגדירים את דרכי ארגונה של תנועת הנוער כארגון ארצי הפועל באמצעות סניפיו. עם מאפיינים אלה נמנים חלוקה לשכבות גיל, קיום שכבה צעירה ובוגרת, הכשרה להדרכה ולהנהגה, הפרדה מהחינוך הפורמאלי וכדומה. **תנאי הסף הכמותיים** קובעים את דרישות הגודל המינימליות לפעילות תנועות הנוער: מניין החניכים, מניין המדריכים ומניין הסניפים. גופים העומדים בכל תנאי-הסף מוכרים כתנועות נוער וזכאים לתמיכה תקציבית, על פי מבחן התמיכה.

בשנים 2014-2015 (תשע"ד - תשע"ה) בוצע תהליך הערכה מקיף שבדק את עמידתן של תנועות הנוער במדדים הנדרשים ועדכן את ממצאי ההערכה שהתקבלו כעשר שנים קודם לכן, בתהליך אומדן הגודל שנעשה בשנים 2005-2006.

תהליך ההערכה נעשה בליווי ועדת היגוי, שעם חבריה נמנו נציגי אקדמיה בתחומי ההערכה והמדידה ובתחומי החינוך הבלתי פורמאלי, נציגי תנועות הנוער, נציגי מנהל חברה ונוער, נציגי הייעוץ המשפטי, נציגי ראמ"ה ונציגי הציבור. ועדת ההיגוי משמשת כגוף מייעץ לוועדת התמיכות של משרד החינוך.

דוח זה מציג תמונת מצב של תנועות הנוער בישראל, שעלתה מתהליך אומדן תנועות הנוער שנערך בשנים 2014 - 2015 (תשע"ד - תשע"ה). הדוח מתאר מהלכים, אווירה והתרחשויות בתנועות הנוער, כפי שהשתקפו בעיני החניכים, המדריכים ורכזי הסניפים בתנועות השונות.

¹ מבחנים לצורך תמיכה של משרד החינוך בתנועות נוער לפי חוק יסודות התקציב, התשמ"ה - 1985. תקנה תקציבית 47-14-24

הצגת תנועות הנוער הפעילות בישראל

בשנים 201 - 2015 פעלו בישראל שלוש-עשרה תנועות נוער אשר עמדו בתנאי הסף החינוכיים, הארגוניים והכמותיים הנדרשים בתבחיני תקנת תנועות הנוער. תנועות נוער אלה מייצגות את הפסיפס החברתי-תרבותי-פוליטי של האוכלוסייה בישראל. תנועות הנוער מאוגדות במועצת תנועות הנוער. להלן תיאור התנועות שנבדקו באומדן הנוכחי, על-פי סדר הא"ב:

תנועת הנוער אריאל היא תנועת דתית לאומית, אשר נוסדה בשנת תשל"ט (1989). התנועה הוקמה על-ידי קבוצת נערים ונערות שהחליטו לפעול במסגרת תנועת נוער לאור דרכה של תורת ישראל – בצניעות, בקדושה ובהפרדה מלאה. התנועה שואפת לפתח מנהיגות צעירה בקרב חניכיה.

בני עקיבא

תנועת הנוער בני עקיבא, שהוקמה בשנת 1929 בארץ ישראל, היא תנועת נוער ציונית, דתית וחלוצית, המושתתת על ערכי תורה ועבודה ושואפת לחנך את חבריה לדרך חיים שתשלב את ערכי היהדות והמסורת בערכי הציונות והלאום. התנועה מעודדת את חניכיה למעורבות פעילה בכל מרכיבי העשייה הציונית המודרנית, בד בבד עם קיום תורה ומצוות וזיקה הדוקה אל המורשת היהודית.

האיחוד החקלאי

תנועת הנוער האיחוד החקלאי נוסדה בשנת 1978 על-ידי התנועה המיישבת של האיחוד החקלאי, במגמה ליצור והמשכיות בין-דורית וקשר בין דור המייסדים לבנים הממשיכים ביישובי התנועה ולבני הנוער. התנועה היא בלתי מפלגתית, ובהתאם לעקרונות האיחוד החקלאי היא פועלת לחיזוק הציונות, ההתיישבות והדמוקרטיה ומכשירה את בני הנוער לחיים של אזרחות פעילה ומעורבת במדינה ובקהילה.

היכלי הענ"ג

תנועת היכלי הענ"ג נוסדה בשנת 2002 כתנועה לבנות, מייסודה של חסידות גור. התנועה הוקמה במטרה לקיים תנועת נוער על יסודות היהדות והחסידות, להעשיר את הנוער בערכים ובמידות טובות, באהבת ישראל, באהבת הארץ, בכבוד האדם ובאמונת צדיקים.

המחנות העולים

תנועת המחנות העולים החלה את פעולתה בשנת 1926 בגימנסיה הרצליה בתל-אביב. התנועה הוקמה כתנועת נוער חלוצית ציונית סוציאליסטית, והיא שואפת לחנך את חניכיה להגשמה חלוצית, תוך הקמת מסגרות שיתופיות-משימתיות שונות, ולפעול למען צמצום פערים ולבנייתה של חברה שוויונית יותר בישראל.

המכבי הצעיר

תנועת המכבי צעיר נוסדה באירופה בשנת 1920 ובארץ ישראל בשנת 1933. זוהי תנועת נוער חינוכית לאומית ובלתי מפלגתית, המזוהה עם ספורט וספורטיביות והמושתתת על ערכי היהדות והציונות. התנועה מכוונת את חבריה לחלוציות ולשירות המולדת בכל שטחי החיים, לפי צווי שעה ובדרכים של יזמה אישית יוצרת. מטרת החינוך התנועתי היא עיצוב דמות אדם השלם בגופו וברוחו, איש מוסר, חבר נאמן, אדם תרבותי ונעים הליכות. התנועה הינה חלק מתנועת מכבי העולמית.

הנוער הלאומי בית"ר

תנועת הנוער הלאומי בית"ר מורכבת משתי תנועות שהתאחדו לתנועה משותפת בשנת 2012 - הראשונה, תנועת בית"ר - ברית יוסף טרומפלדור, נוסדה על-ידי זאב ז'בוטינסקי בשנת 1923 בריגה שבלטביה ובשנת 1926 - בארץ ישראל. השנייה, תנועת הנוער הלאומי, הוקמה בשנת 1934 כתנועת הנוער הלאומי העובד והלומד מייסודה של הסתדרות העובדים הלאומית. התנועה המשותפת מגדירה עצמה כתנועה חינוכית, ציונית וחברתית. התנועה מחנכת את חבריה על פי משנתו החברתית של זאב ז'בוטינסקי ופועלת בהתאם לערכים אלה להגשמת ההדר הבית"רי והנדר הבית"רי וברוח מגילת העצמאות. מטרת התנועה היא לחנך את דור העתיד למעורבות חברתית, לאזרחות נאמנה ופעילה, לפיתוח מנהיגות צעירה, לאהבת הארץ, לקליטת עלייה, לאינטגרציה, ולערבות הדדית ודאגה לעניים בהשראת חמשת המ"מים של ז'בוטינסקי.

הנוער העובד והלומד

תנועת הנוער העובד והלומד הוקמה בשנת 1924 בתל-אביב על ידי נציגי חברות הנוער העובד מכל רחבי הארץ. התנועה היא בת להסתדרות העובדים הכללית החדשה ובעלת קשר הדוק עם התנועה הקיבוצית המאוחדת ועם תנועת "הבונים דרור" העולמית. התנועה פועלת עם האוכלוסיות השונות בחברה הישראלית בדרכים המותאמות לכל מגזר ומגזר, ומקיימת קשר הדוק בין האוכלוסיות השונות: יהודים, ערבים, דרוזים, נערים עובדים ולומדים, נוער מנותק ונוער עולה, מהעיר, מעיירת הפיתוח, מהקיבוץ ומהמושב. דגש מרכזי בתנועה מושם על מעורבות בחברה הישראלית.

תנועת הצופים העבריים בישראל

תנועת הצופים העבריים בישראל נוסדה ב-1919 בתל אביב ובחיפה כתנועת הנוער העברית הראשונה שקמה בארץ ישראל. ייעודה של התנועה הוא להקים ולפתח מסגרות חינוכיות ערכיות, שבהן ילדים ובני נוער בכל רחבי הארץ יעסקו במגוון פעילויות חברתיות-חנכיות המהוות עבורם מקור לפיתוח אישי, לבילוי ולהנאה. העשייה החינוכית תתמקד בערכי חברות ורעות, ב"נתינה" ובמעורבות חברתית ובטיפוח חיים קבוצתיים דמוקרטיים, תוך דגש על יוזמה אישית, מנהיגות ומצינות, הכרת הטבע, אהבת הארץ ושמירה על איכות הסביבה. התנועה הינה חלק מתנועת הצופים העולמית.

הצופים הערביים והדרוזים

תנועת הצופים הערביים והדרוזיים היא תנועה המורכבת משבטים צפיים מכל הקשת החברתית והדתית בחברה הערבית: נוצרים, דרוזים ומוסלמים. חזון התנועה הוא יישום עקרונות החירות, הצדק, השלום והשוויון בקרב בני הנוער. התנועה חברה בהתאחדות הצופים והצופות בישראל, והיא חלק מתנועת הצופים העולמית, ולפיכך היא שואפת לחנך את חניכיה לפי מידות הצופה - חינוך הומניסטי.

השומר הצעיר

תנועת השומר הצעיר הוקמה בשנת 1913 בגליציה כאיחוד של שתי תנועות: "השומר" (אגודות צופיות) ו"צעירי ציון" (אגודות סטודנטים). התנועה שהחלה את פעולתה בארץ ישראל בשנת 1919, מחנכת להגשמה עצמית על-פי השקפת עולם ציונית סוציאל-דמוקרטית. יעד ההגשמה המוצהר של בוגרי התנועה בארץ הוא הקיבוץ. חטיבה נוספת של התנועה היא החטיבה הערבית אג'יאל (בערבית: أجيال – דורות). ערכי הליבה של התנועה – ציונות, סוציאליזם ואחוות עמים – משמשים מצפן ערכי משחר הקמתה ועד ימינו. מגוון פעילויות התנועה, מהפעילות בקינים ועד הסמינרים והטיולים מהווים כלי בחינוך הנוער לאור ערכים אלה.

עזרא

תנועת הנוער עזרא נוסדה בשנת 1919 בגרמניה והחלה את פעולתה בארץ ישראל ב-1933 כתנועת נוער חרדית לאומית. יעדה של התנועה הוא לחנך דור נאמן, בעל בסיס תורני איתן, אשר ישתלב בכל תחומי החיים, תוך שאיפה למצינות וחתירה להקמת חברה תורנית בארץ ישראל. כתנועת נוער ציונית חלוצית מחנכת עזרא לאחריות לכלל ישראל ולשותפות מלאה בבניין הארץ.

תנועת הנוער הדרוזי

תנועת הנוער הדרוזי בישראל נוסדה בשנת 2001. התנועה דוגלת בהקניית ערכים של המסורת והמורשת הדרוזית: ערכים של גאווה ישראלית, אהבת המולדת ואזרחות טובה. התנועה מחנכת לערכי אנוש אוניברסאליים כגון אמת, מוסר וצדק, תוך שימת דגש על שוויון בין בני האדם ועל כבוד האדם וחירותו.

מועצת תנועות הנוער (מת"ן)

מועצת תנועות הנוער בישראל הוקמה באמצע שנות השישים כ"מועצה לענייני תנועות הנוער" במשרד החינוך. בשנת 1974 הפכה מועצת תנועות הנוער לגוף עצמאי, המשמש ארגון גג וולונטרי לתנועות הנוער בישראל. המועצה מתפקדת כ"שולחן משותף", מקום מפגש לראשי התנועות מכל גווי הקשת הפוליטית, העוסק בבעיות אקטואליות, בנושאי חינוך, במעורבות הנוער בתהליכים חברתיים ובפעילות ציבורית, וכן בבעיות השעה של החברה בישראל, וכל אלו מתוך זיקה לתנועה הציונית ולמגילת העצמאות. כמו כן פועלת המועצה כגוף המתאם בין התנועות השונות בנושאי טיולים ארציים, מחנות קיץ, בטיחות, בריאות וביטחון. המועצה מפעילה לובי לתנועות הנוער בכנסת ומייצגת את תנועות הנוער בפני משרדי הממשלה, ובפני מוסדות ציבור שונים ומרכז השלטון המקומי. למועצה קשרים עם ארגוני נוער מקבילים בעולם המקיימים ביניהם חילופי משלחות. יו"ר המועצה, העומד בראשה, נבחר על ידי חברי הנהלת המועצה שהם המזכ"לים של התנועות החברות במועצה. המועצה פועלת בשיתוף ובתיאום עם מינהל חברה ונוער במשרד החינוך.

תהליך אומדן תנועות הנוער

מטרות תהליך האומדן

מטרות תהליך אומדן תנועות הנוער הן:

- א. בחינת העמידה של תנועות הנוער בתנאי-הסף המופיעים במבחני התמיכה.
- ב. מדידת גודלן היחסי של תנועות הנוער לצורך תקצוב חלק התמיכה הניתן על פי גודלן היחסי של תנועות הנוער.
- ג. מתן משוב למטה משרד החינוך ולתנועות הנוער על פעילויות עמדות, הכשרה, ערכים וכיוצא באלו מאפיינים הבאים לידי ביטוי בשטח, במטרה לשפר את פעילותן.

מערך המדידה וההערכה

הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך (ראמ"ה) מלווה משנת 2006 את מינהל חברה ונוער במשרד החינוך, ובכלל זה את הערכת תנועות הנוער. צוות תנועות הנוער בראמ"ה ביצע את תהליך אומדן תנועות הנוער הקודם (2005-2006), וכן ביצע החל בשנת 2007 תהליכי בדיקה לתנועות במשבר ולארגוני נוער שביקשו הכרה כתנועות נוער. בשנת 2013 התבקשה ראמ"ה על ידי מינהל חברה ונוער לקיים לראשונה תהליך לבדיקת עמידתן של תנועות הנוער בתנאי הסף המזכים בהכרה כ"תנועת נוער" ולאמידת גודלן של תנועות הנוער.

תהליך האומדן לווה על ידי ועדת היגוי מקצועית, שעמה נמנו נציגי מינהל חברה ונוער, נציגי צוות האומדן מראמ"ה, נציגת הייעוץ המשפטי, נציגי תנועות הנוער ומומחים מהאקדמיה לתחומי החינוך הלא-פורמאלי ולהערכה ומדידה.

האומדן נערך במהלך השנים תשע"ד-תשע"ה (2014-2015). מערך המדידה התבסס על שלושה מקורות מידע:

- **סניפי תנועות הנוער:** במטרה ללמוד על ערכי תנועות הנוער ועל אופן מימושם, ביצע צוות האומדן ביקורים בסניפים של תנועות הנוער. בביקורים אלה התאפשר ללמוד על פעילותן של תנועות הנוער במרחב הפעילות העיקרי שלהן.
- **מדריכי תנועות הנוער:** ליבת פעילות תנועת הנוער היא שכבת ההדרכה של תנועות הנוער. על כן, תהליך האומדן התבסס על שכבה זו כמקור למידע בנוגע לפעילות התנועות. במסגרת התהליך נאסף מידע מכלל המדריכים בתנועות הנוער השונות במשך שנתיים.
- **חניכי תנועות הנוער:** בשל ההכרה בחשיבות שיתוף חניכים כמקור לקבלת מידע, ובשל הרצון לבדוק את המידה שבה 'מחלחלים' הערכים והרעיונות התנועתיים עד לרמת החניך הבודד, נשאלו החניכים לגבי השתתפותם בפעילויות של תנועת הנוער שאליה הם משתייכים ולגבי אופי הפעילויות הללו.

שיטת הערכה והאוכלוסייה

בהליך האומדן היחסי של תנועות הנוער שולבו שיטות הערכה איכותניות ושיטות הערכה כמותיות.

א. הערכה איכותנית

ההערכה האיכותנית התבססה על ביקורים בעשרה סניפים בכל אחת מתנועות הנוער שהשתתפו בתהליך האומדן. הסניפים נבחרו על ידי תנועות הנוער וכללו ארבעה סניפים ממחוז צפון או ממחוז דרום, כפי שנדרש במבחן התמיכה. במסגרת כל ביקור נערכו תצפיות בפעילויות בסניף ונערכו ראיונות אישיים עם רכז הסניף ועם מדריך צעיר הפועל בסניף. ביקורים אלו בוצעו במהלך שנת האומדן הראשונה (תשע"ד, 2014). במידה שבתנועה מסוימת סניף (אחד או יותר) לא עמד בכל הדרישות המצוינות במבחן התמיכה, נעשו ביקורים חוזרים גם בשנת האומדן השנייה (תשע"ה, 2015). נוסף על כך, בכמה סניפים של כל תנועה בוצעו ביקורים ללא תיאום מראש.

ב. הערכה כמותית

הערכה הכמותית התבססה על מידע שנאסף מהמדריכים ומהחניכים הפעילים בתנועות הנוער.

1. **מדריכים בתנועות הנוער** – כל אחת מתנועות הנוער העבירה לצוות האומדן את רשימת כל המדריכים הפועלים בה. נתוני המדריכים נבדקו, אומתו וטויבו מול מאגרי המידע של משרד החינוך, ובמידת הצורך נשלחו לתנועה לבדיקה ולתיקון. לאחר סיום תהליך טיוב נתוני המדריכים, רואיינו טלפונית המדריכים אשר נתוניהם נמצאו תקינים. הראיונות הטלפוניים נערכו במקביל בכל תנועות הנוער בחודשים פברואר - יולי (כך שכל התנועות רואיינו לאורך כל התקופה). טלפונים שגויים נשלחו לתנועה לצורך בדיקה, עדכון ותיקון.
- תהליך איסוף הנתונים ממדריכי התנועות נערך עבור כל שנת אומדן בנפרד, כך שבכל אחת מהשנים רואיינו המדריכים הפועלים באותה השנה.
- לוח מספר 2 שלהלן מתאר את מספר המדריכים שרואיינו בכלל התנועות בכל אחת מהשנים, על פי הסטטוס של המדריך/כה (מדריך/כה צעיר/ה, בוגר/ת וכדומה):

לוח 2: ראיונות מדריכים תשע"ד-תשע"ה: מספרים ואחוזי ביצוע

כלל תנועות הנוער	הוגשו ע"י התנועות	אושרו לריאיון	ראיינו	אחוז ביצוע
תשע"ד				
מדריכים צעירים ²	32,929	32,697	30,081	92%
מתנדבי שנת שירות או שנת י"ג	1,193	1,184	1,116	94%
מתנדבי שירות לאומי או אזרחי	524	524	391	75%
מדריכים בוגרים	1,924	1,910	1,655	87%
סה"כ	36,570	36,315	33,243	92%
תשע"ה				
מדריכים צעירים	34,376	34,139	32,518	95%
מתנדבי שנת שירות או שנת י"ג	1,296	1,286	1,170	91%
מתנדבי שירות לאומי או אזרחי	942	929	868	93%
מדריכים בוגרים	1,726	1,688	1,584	94%
סה"כ	38,340	38,042	36,140	95%

2. **תלמידים הלומדים בכיתות ה' - י"א** מילאו שאלונים העוסקים בפעילות בתנועות הנוער במסגרת סקר האקלים והסביבה הפדגוגית במי"צ"ב. השאלונים הועברו במהלך שתי שנות האומדן בכל בתי הספר, בכל שנה במחצית אחרת מסך בתי ספר³. נוסף על כך, נעשו השלמות עבור תלמידים מבתי ספר אשר אינם ממלאים את סקרי האקלים והסביבה הפדגוגית במסגרת המי"צ"ב: תלמידות מבתי ספר חרדיים המשתייכים לחסידות גור ותלמידים מבתי ספר של משרד הכלכלה (על פי רשימות שהועברו מתנועות הנוער).

לוח מספר 3 שלהלן מתאר את מספר בתי הספר ומספר התלמידים שמילאו את שאלוני תנועות הנוער:

² בדוח שלהלן מדריכים צעירים = מד"צים

³ בתשע"ה השתנתה מתכונת המי"צ"ב, כך שרק שלישי מבתי הספר השתתפו בבחינות המי"צ"ב החיצוניות ובסקר האקלים והסביבה הפדגוגית, ולא מחצית מבתי הספר כפי שהיה נהוג עד לשנה זו. בשל כך נעשתה השלמה של שאלוני תנועות הנוער בעבור אותם בתי הספר שלא השתתפו בסקרי האקלים והסביבה הפדגוגית בשנים תשע"ד-תשע"ה, כך שבפועל כל בתי הספר מילאו את שאלוני תנועות הנוער בשתי שנות האומדן.

לוח 3: שאלוני מיצ"ב -- מספר בתי-ספר ומספר תלמידים שמילאו את שאלוני תנועות הנוער

תלמידים	בתי-ספר	
323,851	1,320	בתי"ס דוברי עברית בפיקוח ממלכתי
96,919	685	בתי"ס דוברי עברית בפיקוח ממלכתי-דתי
4,171	23	בתי"ס דוברי עברית בפיקוח חרדי
182,996	703	בתי"ס דוברי ערבית בפיקוח ממלכתי
1,509	18	בתי"ס של משרד הכלכלה
609,446	2,749	סה"כ

כלי ההערכה

בהליך האומדן שימשו במשולב כלי הערכה איכותניים וכלי הערכה כמותיים. כלי ההערכה האיכותניים אפשרו ללמוד לעומק על תנועות הנוער על מאפייניהן השונים ועל ידי כך לבחון היבטים חינוכיים וארגוניים בהן. כלי המחקר הכמותיים אפשרו לקבל תמונת מצב מהימנה ותקפה על היקפי הפעילות של התנועות השונות.

א. כלי המחקר האיכותניים

1. **טופס תצפית לביקור מתואם בסניף של תנועת נוער:** הטופס כלל שני חלקים עיקריים: החלק הראשון מתייחס לתצפית כללית על הסניף – מבנה הסניף, מקום הפעילות, סממני תנועות הנוער, קבוצות החניכים והמדריכים וכדומה. החלק השני מתייחס לתיעוד תצפית על הפעולות המתקיימות בסניף - תוכני הפעילות, מתודות הפעילות, אופן ההדרכה, מאפייני קבוצת החניכים וכדומה.
2. **ריאיון מקיף חצי-מובנה, פנים אל פנים, עם רכז הסניף:** הריאיון עסק במספר נושאים; רקע על רכז הסניף ועל תפקידיו בתנועה כיום ובעבר, ערכי תנועות הנוער ואופן מימושם בפעילות הסניף ומאפיינים ארגוניים של הסניף (מבנה קבוצות הגיל, מבנה ההדרכה, המבנה הפיזי ומאפייני הפעילות של החניכים).
3. **ריאיון חצי-מובנה פנים אל פנים עם מדריך/כה צעיר/ה:** הריאיון עסק בפעילות ההדרכה של המדריך/ה, ההכשרה והליווי שהוא/היא מקבל/ת מתנועות הנוער, מאפייני הפעילות של החניכים והערכים שהוא/היא מעביר/ה להם.

ב. כלי המחקר הכמותיים

1. **ריאיון טלפוני עם כל מדריכי התנועות:** הריאיון עסק בתפקיד המדריך/כה, ההכשרה וליווי המדריכים, מאפייני החניכים, היקפי ההשתתפות של החניכים בפעילויות השונות של תנועות הנוער, ערכי תנועות הנוער והאופן שבו הם מועברים לחניכים. בראיונות הטלפוניים נעשתה התאמה לשפה התנועתית של כל תנועה, לדוגמה שיום ספציפי למונח סניף (שבט, קן, מחנה, מעוז וכדומה), לקורס ההדרכה (קורס מד"צים, סמינר, קורס הכשרה וכדומה) ועוד. הסקרים נערכו במהלך החודשים פברואר-יולי (בשנים 2014 ו-2015).

הריאיון הטלפוני עם כל מדריכי התנועות נערך, כאמור, בשתי שנות האומדן. לצורך חישוב אומדן הגודל, נבחרה בעבור כל תנועה שנה אחת מבין השתיים, אשר בה התקבלו תוצאות גבוהות יותר.

2. **שאלון לתלמידי כיתות ה'–י"א:** השאלון עסק במספר נושאים: חברות בתנועה, המניעים להצטרפות לתנועה, סוגי הפעילויות בתנועה וערכי תנועות הנוער. שאלות בנוגע לערכי תנועות הנוער הופנו רק לתלמידים בכיתות ז'–י"א.

הממצאים המוצגים בדוח מבוססים על תשובות החניכים לשאלוני המיצ"ב בשנות הלימודים תשע"ד–תשע"ה (2014–2015), על תשובות המדריכים לראיונות הטלפוניים ועל ממצאים שהתקבלו מתצפיות וראיונות איכותניים שנערכו עם רכזים של עשרה סניפים מכל תנועת נוער⁴.

מבנה הדוח

הדוח שלפניכם מתאר מהלכים, אווירה והתרחשויות בתנועות הנוער כפי שהם משתקפים בעיני החניכים המדריכים ורכזי הסניפים.

בקריאת התרשימים בדוח יש לשים לב לדברים הבאים:

עמודות ירוקות מייצגות נתונים על כלל חניכי תנועות הנוער

עמודות כחולות מייצגות נתונים על המדריכים הצעירים או על כלל הקבוצות בתנועה

עמודות חומות מייצגות נתונים עבור מתנדבי שנת השירות של תנועות הנוער

עמודות כתומות מייצגות נתונים עבור משרתי שירות לאומי בתנועה

עמודות אפורות מייצגות נתונים עבור המדריכים הבוגרים של תנועות הנוער

⁴ הסניפים שבהם בוצעו ראיונות איכותניים נבחרו על ידי תנועות הנוער. אופן בחינת אמידת התנועות בתנאי הסף וחישוב אומדן הגודל היחסי מופיע בנספח 1.

למעט פרק ו', העוסק באומדן הגודל הכמותי, מוצגים דיווחי המדריכים שהתקבלו בראיונות תשע"ה (2015).
בסוף הדוח מופיעים נספחים הכוללים את שיטת חישוב האומדן וכן לוחות המציגים את הנתונים המספריים
המופיעים בתרשימים.

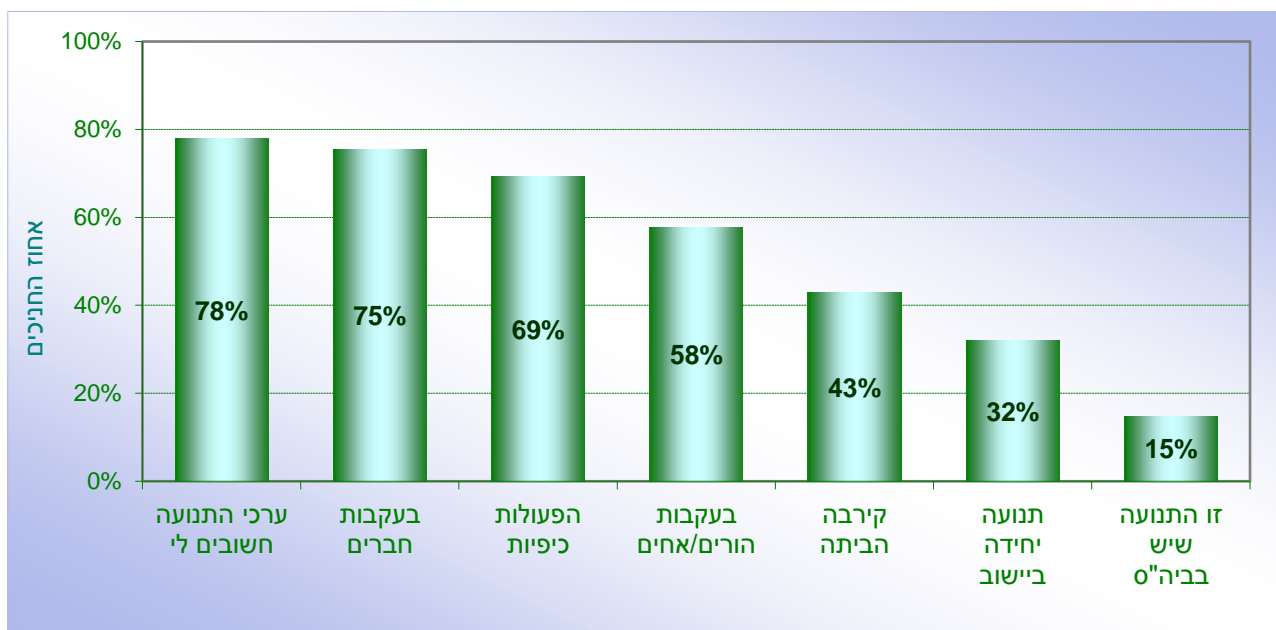
פרק א': חברי תנועות הנוער

תנועת הנוער היא ארגון ארצי בעל השקפת עולם מובנית, אשר חבריו מגיעים אליו מבחירה בהתאם לתפיסתם האידיאולוגית. בפרק זה יוצגו המאפיינים הייחודיים של החברים בתנועות הנוער.

מדוע מצטרפים לתנועת נוער?

במסגרת שאלון תנועות הנוער, התבקשו חניכיהן לציין מהם המניעים שהובילו אותם להצטרף לפעילות בתנועה שבה הם חברים. בשאלון הופיעו סיבות שונות להצטרפות לתנועה, ובעבור כל אחת מהסיבות התבקשו החניכים לציין אם היא הייתה סיבה להצטרפותם לתנועה. תרשימים 1-2 מציגים את תשובותיהם בנושא:

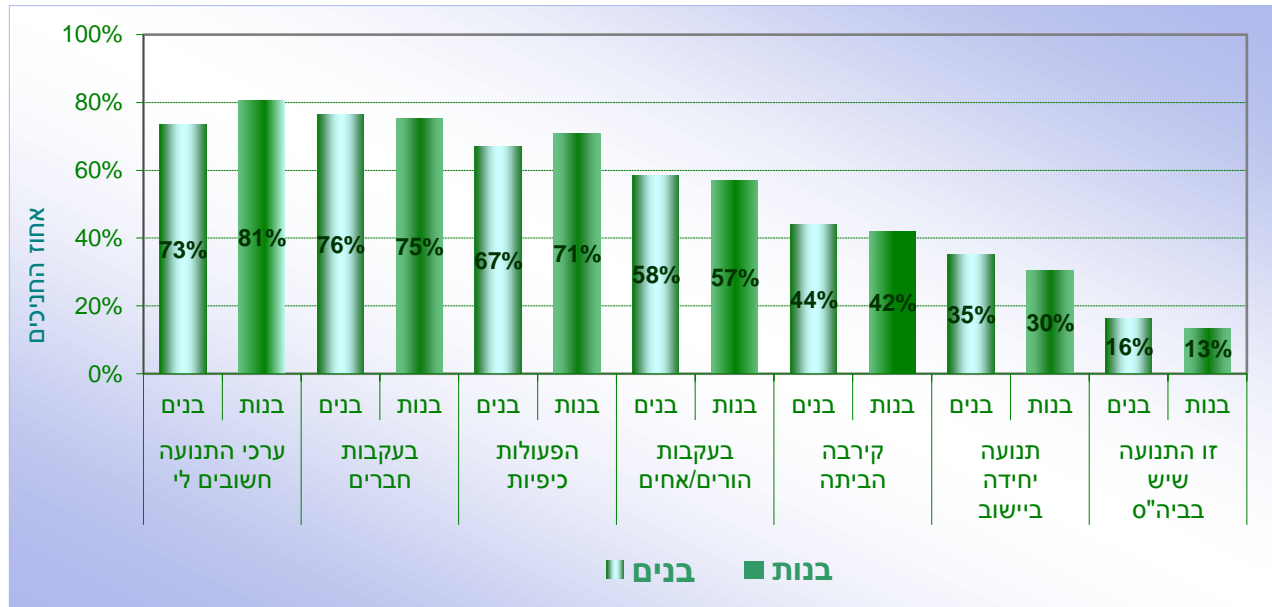
תרשים 1: דיווחי החניכים בנוגע לסיבות הצטרפותם לתנועת נוער

"ערכי התנועה" הוא הגורם המרכזי לבחירת החניכים להצטרף לתנועה, 78% מהחניכים ציינו גורם זה כסיבה להצטרפותם לתנועה. סיבה שנייה בשכיחותה היא הצטרפות "בעקבות חברים", סיבה שצוינה על ידי 75% מהחניכים. שלישית בשכיחותה היא ההנאה מהפעילות הנערכת בתנועה (הפעילויות כיפיות) - 69% מהחניכים בחרו באפשרות זו כסיבה להצטרפותם. מידת הקרבה לבית החניך והיעדר אלטרנטיבה דווחו על ידי החניכים כגורמים משניים, שהשפעתם על ההצטרפות לתנועה הייתה מועטה.

תרשים 2 מציג את הסיבות להצטרפות לתנועה על פי מגדר:

תרשים 2: דיווחי החניכים בנוגע לסיבות הצטרפותם לתנועה לפי מגדר

ניתוח הסיבות להצטרפות לתנועה לפי מגדר העלה כי בנות יותר מבנים נוטות להצטרף לתנועה בגלל ערכיה (81% בנות בהשוואה ל-73% בנים) ובשל ההנאה מהפעילות (71% מהבנות בהשוואה ל-67% מהבנים), ואילו בנים יותר מבנות מצטרפים לתנועת הנוער היחידה ביישוב או זו הקרובה לביתם. לא נמצאו הבדלים משמעותיים נוספים לפי מגדר בנוגע לסיבות להצטרפות לתנועה.

הסיבות להצטרפות החניכים ואופן גיוסם לפעילות בתנועות הנוער נדונו גם במהלך הראיונות האישיים שנערכו לרכזים בסניפי תנועות הנוער. הסיבות להצטרפות החניכים לתנועה שהציגו הרכזים שונות במקצת מאלו שצינו החניכים עצמם. בשונה מהחניכים, סבורים הרכזים כי למניעים אידיאולוגיים השפעה פחותה על הצטרפות החניכים לתנועה, וכי הצטרפותם נובעת בעיקר ממניעים חברתיים, המשולבים גם בהיכרות מקדימה של התנועה מצד הבית/המשפחה, וכי הם נשארים במסגרתה בשל סיפוק והנאה מהפעילויות שהתנועה מזמנת להם. רק בחלוף זמן מסוים, משמעמיקה היכרותם - עם התנועה - גוברת התחברותם לערכיה:

הדבר עולה מדברי כל הרכזים: "המניעים להצטרפות הם אידיאולוגיים וחברתיים ביחד. בשכבה הצעירה יותר חברתי ומדריכים שהם אוהבים. בשכבה הגבוהה יותר אידיאולוגיה, ההדרכה...";

"יש חניכים שבאים בגלל הקטע החברתי, ויש את החניכים שבאים כי הם דוגלים בערכים מסוימים ורוצים להטמיע ערכים אלו בחיי היום יום שלהם דרך תנועה זו";

"אני חושב שהמניע הראשוני להצטרפות הוא חברתי ואחר כך הופך לאידיאולוגי".

יש תנועות/סניפים שתואר בהם הליך גיוס קל של חניכים חדשים (או מצב שאינו מצריך גיוס כלל), ובאחרות/אחרים נדרשת השקעה. ואמנם בחלק מהתנועות/מהסניפים גיוס חניכים מצטייר כמשימה פשוטה,

שאיננה דורשת שכנוע בבתי הספר בתחילת השנה, שכן התנועה על ערכיה ופעולותיה מוכרת למנהלים, המעודדים בעצמם הצטרפות אליה, ובשל ייחודיותה, או בלעדיותה ביישוב, אף איננה נתונה לתחרות מיוחדת מצד תנועות אחרות; הדבר נכון בפרט ביישובים שבהם התנועה היא מקום כמעט יחיד לבילוי ולהפגה בשעות הפנאי שעומד לרשות הילדים והנוער:

"הבנות כבר מצפות להצטרף ובאות בהמוניהן".

בחלק מן התנועות, בעיקר בסניפיהן הממוקמים ביישובים קטנים, מרבית החניכים בסניף שייכים לאותו בית ספר, וקורה לעתים ש"כמעט כל הכיתה באה בשלמותה". ואכן, בכל התנועות ציינו כי בשכונות וביישובים מסוימים, בעיקר ביישובים קטנים ומרוחקים, נעשתה ההשתתפות בתנועה מסורת, נורמה בקרב בני הנוער, וזאת תודות למיצובה הגבוה ביישוב, לאווירה המשפחתית שבה ולמוקרות של אופני פעולתה ותרומתה בקרב האוכלוסייה; כלומר הימצאות הסניף ביישוב קטן, מיעוט תחרות עם תנועות אחרות ביישוב ובסביבתו או היעדר כל תחרות כזו ומסורת מקומית/משפחתית של הליכה לתנועה – מייותרות, לדברי רכזים ומד"צים, הליכי גיוס מצדם, שכן ההשתתפות בתנועה נתפסת כנורמטיבית בשל דפוס היחסים הקהילתי, והצטרפות חניכים חדשים מצטיירת כדבר טבעי.

על אף הפופולאריות של תנועות מסוימות באזורים מסוימים והנורמטיביות בנטייה להצטרף אליהן, עולה מדברי כמחצית מן הרכזים והמד"צים כי מתבצעות פעולות גיוס בבתי הספר, כי יש צורך בשכנוע קל ובהתמודדות מול תנועות מתחרות, למשל באמצעות הקדמתן בכניסה לבתי ספר ובהצבת שלטים ברחובות השכונה; הדבר נכון בפרט ביישובים גדולים ובמרכזים עירוניים, שבהם פועלות מספר תנועות נוער במקביל, ושבהם נדרשים צוותי הסניפים לגלות מידה גבוהה של השקעה ויצירתיות על מנת להתחרות על לבם וזמנם של הילדים ובני הנוער. במקרים כאלה גיוס חניכים הוא הליך הדורש השקעה מצד התנועה ועשוי לכלול פעולות כגון פנייה למנהלים (והצעות לפעילות בבית הספר), הסברים בכיתות על התנועה ועל אופני הפעילות בה, בהתאם לגיל התלמידים, הדגמה בהפסקות פעילות והצגת התנועה כמסגרת פעילות איכותית ומאתגרת. בחלק מהסניפים תוארו מאמצי גיוס, בעיקר בקרב שכבות גיל בוגרות, וצעדים למשיכת חניכים להגיע לפעולות.

"לפני אירועים גדולים מגיעים לכיתות, מחלקים סוכריות";

"לפעמים עושים דברים להעלות מודעות. הגיוס המרכזי הוא בבתי הספר הדתיים. המדריכים מגיעים ונכנסים לימי גיוס מרוכזים. מביאים פרוספקטים של הסניף, מלהיבים את החניכים, החניכים באים ורואים שהם חלק מהקבוצה וממשיכים להגיע. בגיל הקטן הם באים בשביל הקטע החברתי, ככל שהגיל גדל נקשרים לעניין הערכי, אבל לפעמים בכיתות ביניים, כמו ח', מגיעים פחות – אז עובדים על זה";

"פעם בחודש לנו יש גיוס חניכים בין בתי הספר, לפעמים נעשה גיוס אפילו כל שבוע".

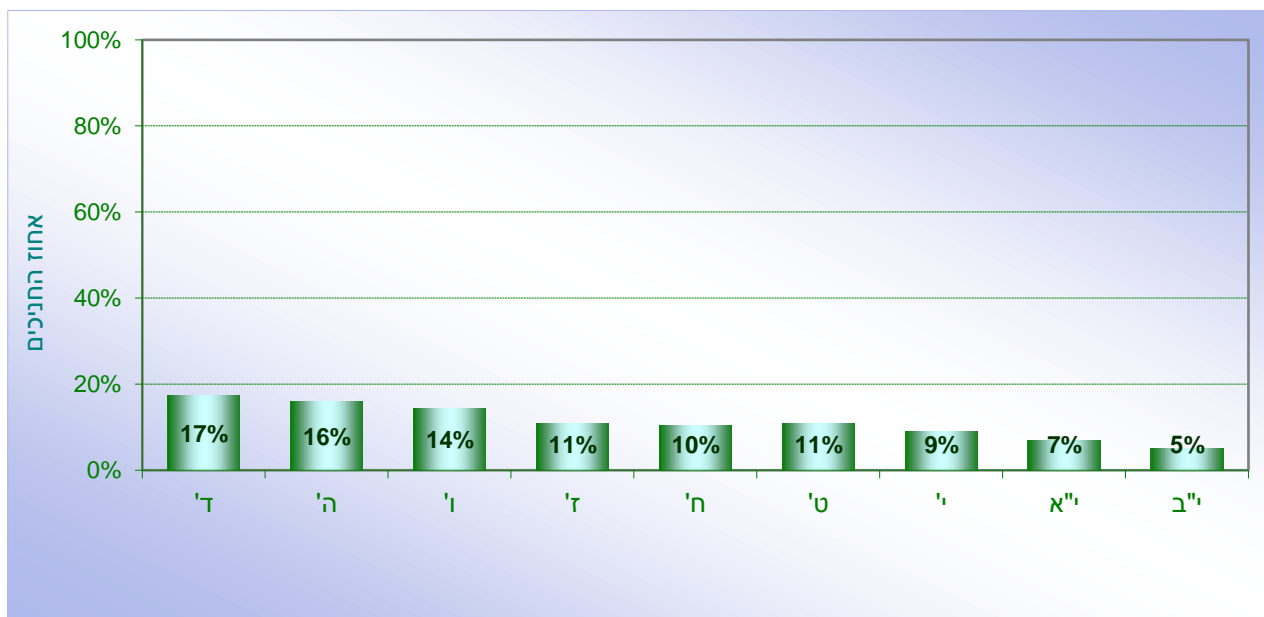
גיוס מאומץ של חניכים מתבקש רק במעט מקרים, ובעיקר בשל ייחוס עמדה אידיאולוגית ספציפית לתנועה מצד מנהלי בתי ספר והוא מתבצע בצעדים מחושבים: כניסה לבתי ספר, הדגשת ייחודיות ופתיחות התנועה

בפני מנהלים, תיאור הפעילות בה בפני תלמידים צעירים (ושל האידיאולוגיה שלה בפני תלמידים בכיתות הגבוהות) והצעה לתרום לבית הספר ולתלמידיו (בהעברת שיעורי חברה, בסיוע לתלמידים מתקשים וכדומה).

מיהם חניכי ומדריכי תנועות הנוער?

מבחן התמיכה מגדיר את חניכי תנועת נוער כנער או נערה בגילאי כיתות ד'-י"ג, ואכן במרבית סניפי תנועות הנוער הפעילות מיועדת לילדים הלומדים מכיתות ד' ומעלה. התרשימים הבאים מציגים את התפלגות החניכים והמדריכים בתנועות הנוער לפי גיל:

תרשים 3: התפלגות כלל חניכי תנועות הנוער לפי גיל

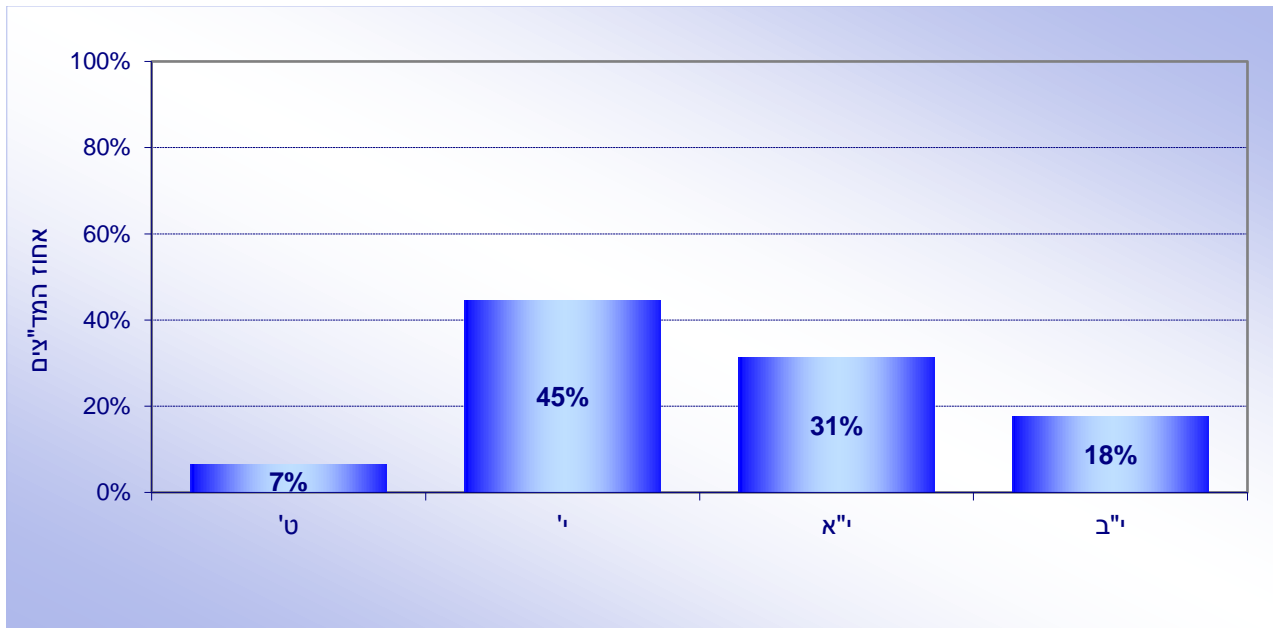

ניתוח נתוני חניכי תנועות הנוער מעלה כי שיעורם של החניכים הולך וקטן ככל ששכבת הגיל עולה. כמחצית מחברי התנועות הם תלמידי בתי הספר היסודיים (ד'-ו'), כשני שלישים מהם משתייכים לשכבה הצעירה (ד'-ח'). מגמה זו מאפיינת את כלל תנועות הנוער.

ניתוח הנתונים על פי מגדר מעלה כי שיעור הבנות עולה על שיעור הבנים בכל שכבות הגיל ועומד על כ- 56% מחניכי תנועות הנוער.

תרשים 4 מציג את התפלגות הגיל בקרב המדריכים הצעירים:

תרשים 4: התפלגות המדריכים הצעירים בתנועות הנוער לפי גיל

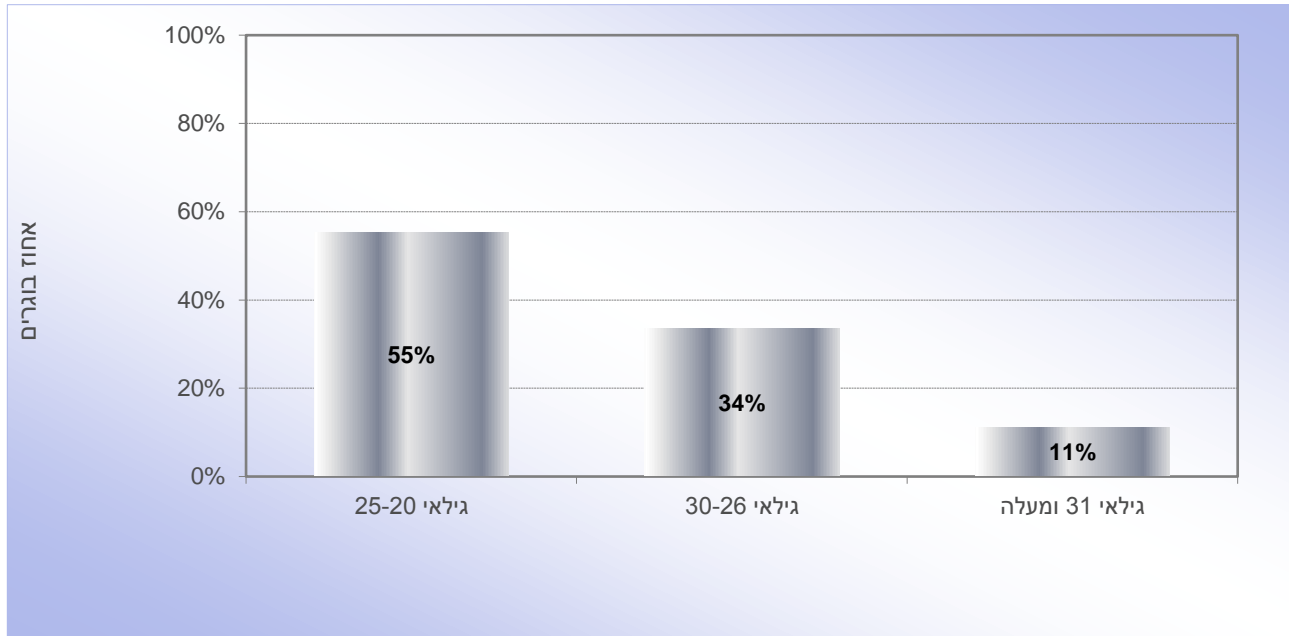

מבחן התמיכה קובע שחניכים יכולים להדריך בתנועות הנוער החל מכיתה ט', לאחר השתתפות בהכשרה להדרכה מטעם התנועה. הממצאים מלמדים כי ברוב תנועות הנוער ההדרכה מתחילה בכיתה י': כמעט מחצית מהמדריכים הצעירים (45%) לומדים בכיתה י', כשליש מהם לומדים בכיתה י"א, כחמישית בכיתה י"ב, ורק 7% מהם בכיתה ט'.

גם בקרב המדריכים הצעירים שיעור הבנות גבוה משיעור הבנים, כך שבכל שכבות הגיל הבנות מהוות כ-60% מהמדריכים הצעירים בתנועות הנוער.

במקביל לפעילותם של מדריכים צעירים בתנועות, פועלים בהן גם מדריכים בוגרים. התרשים הבא מציג את התפלגות המדריכים הבוגרים לפי גיל:

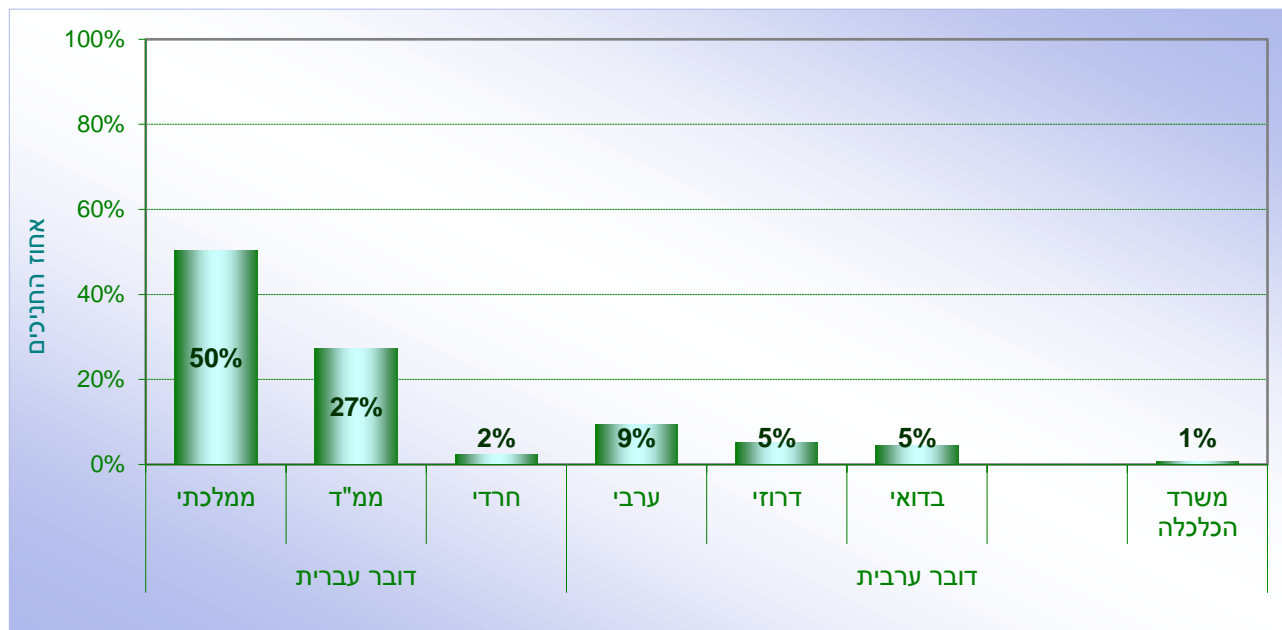
תרשים 5: התפלגות המדריכים הבוגרים בתנועות הנוער לפי גיל

מהנתונים עולה כי ככל שגיל המדריכים עולה, יורדים שיעוריהם בתנועות: 55% מהמדריכים הבוגרים הם בגילאי 25-20; 34% הם בגילאי 30-26 ו-11% הם בגילאי 31 ומעלה.

תנועות הנוער פועלות בכלל מגזרי האוכלוסייה ובצורות יישוב שונות, כפי שמוצג בתרשימים הבאים. התרשים שלהלן מציג את התפלגות חניכי תנועות הנוער על פי מגזר ופיקוח:

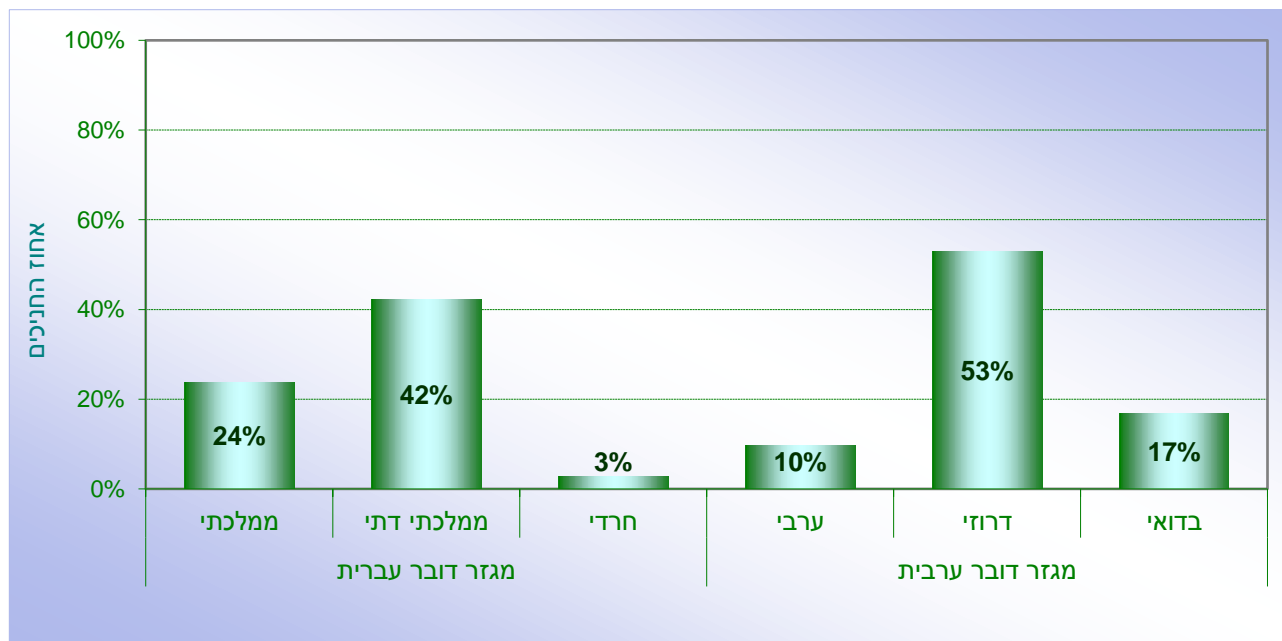
תרשים 6: התפלגות חניכי תנועות הנוער לפי מגזר ופיקוח

כ-80% מחניכי תנועות הנוער משתייכים למגזר דובר העברית: 50% בפיקוח הממלכתי, 27% בפיקוח הממלכתי דתי ו-2% נוספים בפיקוח החרדי. כ-20% מחניכי תנועות הנוער הם מהמגזר דובר הערבית: 9% במגזר הערבי, שיעור זהה של 5% במגזרים הדרוזי והבדואי. 1% מהחניכים הם תלמידים בבתי הספר של משרד הכלכלה.

על מנת להבין לעומק עד כמה נפוצה החברות בתנועות נוער בקרב התלמידים, בדקנו את שיעור החברים בתנועות נוער בקרב כלל התלמידים בשכבות הגיל המתאימות (כיתות ד'-י"ב). הנתונים מוצגים בתרשים הבא:

תרשים 7: שיעור חניכי תנועות הנוער מכלל התלמידים בשכבות הגיל המתאימות לפי מגזר ופיקוח

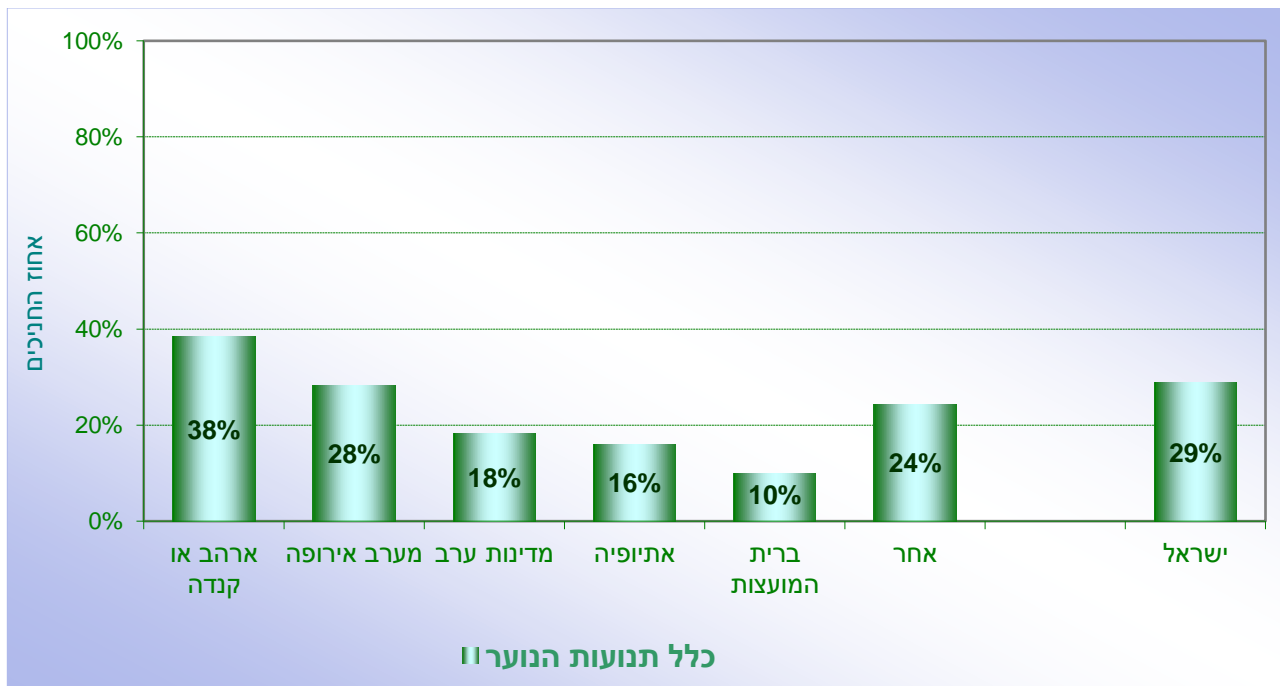

שיעור החניכים הפעילים בתנועות נוער מכלל התלמידים, שונה בין מגזרי האוכלוסייה השונים בחברה הישראלית: במגזר דובר העברית שיעור החניכים הגבוה ביותר הוא בקרב תלמידים בפיקוח הממלכתי-דתי - 42%, בפיקוח הממלכתי 24% דיווחו על חברות בתנועת נוער ובפיקוח החרדי 3% דיווחו כך.

במגזר דובר הערבית 53% מתלמידי המגזר הדרוזי דיווחו שהם חניכים בתנועת נוער, 17% מהמגזר הבדואי ו-10% מהתלמידים במגזר הערבי.

מרבית תנועות הנוער משקיעות משאבים ומאמץ רב בפעילות המיועדת לקליטת עלייה ובשילוב תלמידים עולים בפעילות התנועה. התרשים הבא מציג את שיעור החניכים העולים (חניכים שלא נולדו בישראל) בתנועות הנוער מתוך כלל התלמידים במגזר דובר העברית לפי ארץ לידה.

תרשים 8: שיעור חניכי תנועות הנוער מכלל התלמידים בשכבות הגיל המתאימות במגזר דובר העברית לפי ארץ לידה

29% מהתלמידים במגזר דובר העברית אשר נולדו בישראל דיווחו כי הם חניכים בתנועות הנוער. אשר לתלמידים עולים - בקרב אלו אשר נולדו בארה"ב או בקנדה נמצא השיעור הגבוה ביותר של חניכי תנועות נוער - 38%, שיעור זה גבוה בכ-10% משיעור החניכים בקרב תלמידים ילידי ישראל. בקרב ילידי אירופה שיעור החניכים עומד על 28%. שיעור החניכים בקרב תלמידים עולים מאתיופיה נמוך יותר ועומד על 16%. השיעור הנמוך ביותר של תלמידים עולים החברים בתנועות הנוער הוא בקרב עולים ממדינות ברית המועצות לשעבר - 10% בלבד מהתלמידים העולים ממדינות אלה דיווחו שהם משתתפים בפעילות בתנועות הנוער.

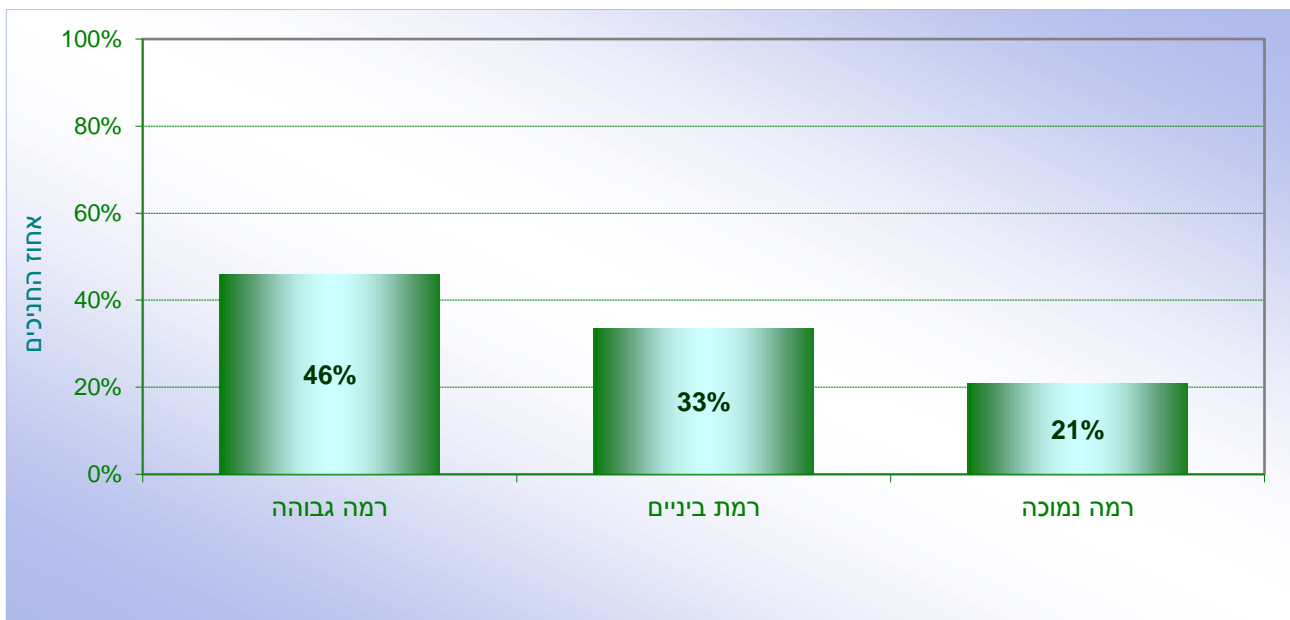
בקרוב תלמידים יוצאי העדה האתיופית (שהם או אחד מהוריהם עלו מאתיופיה), 20% דיווחו שהם חניכים בתנועות נוער.

מבחן התמיכה מעודד את פעילות תנועות הנוער בפריפריה החברתית-גיאוגרפית על ידי מתן תמיכה ייעודית לפעילות תנועות הנוער באזורים אלה. התרשים הבא מציג את התפלגות חניכי תנועות הנוער על פי הרמה החברתית-כלכלית של בית הספר שבו הם לומדים. הרמה החברתית-כלכלית נמדדת על פי מדד הטיפוח של שטראוס, המלמד על המצב הסוציו-אקונומי של התלמידים. המדד מורכב מארבעה מרכיבים⁵:

- השכלת ההורה המשכיל ביותר (40%)
- רמת ההכנסה לנפש במשפחה (20%)
- פריפריאליות בית הספר (20%)
- שילוב של הגירה וארץ מצוקה (20%)

מדד שטראוס מחלק את אוכלוסיית התלמידים לעשר קטגוריות שוות שכיחות (עשירונים), כך שכלל שהמדד גבוה יותר כך המצב הסוציו-אקונומי של התלמיד נמוך יותר, כך לדוגמה תלמיד המשתייך לעשירון טיפוח 1 משתייך לרמה הסוציו-אקונומית הגבוהה ביותר (90% מהתלמידים נמצאים ברמה סוציו-אקונומית נמוכה ממנו), ותלמיד המשתייך לעשירון 10 משמע תלמיד המשתייך לרמה סוציו-אקונומית הנמוכה ביותר. הרמה הבית ספרית נקבעת על פי ממוצע מדד הטיפוח של שטראוס לכלל תלמידי בית הספר. בתי הספר חולקו לשלוש קבוצות: רמה גבוהה (ערכי מדד 1-3.999), רמת ביניים (ערכי מדד 4-6.999) ורמה נמוכה (ערכי מדד 7 ומעלה). תרשים 9 מציג את התפלגות חניכי תנועות הנוער לפי רמה חברתית-כלכלית של בית הספר שהם לומדים בהם⁶:

תרשים 9: התפלגות חניכי תנועות הנוער לפי רמה חברתית-כלכלית

⁵ למידע נוסף על מדד טיפוח שטראוס: <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Scientist/CareIndex>

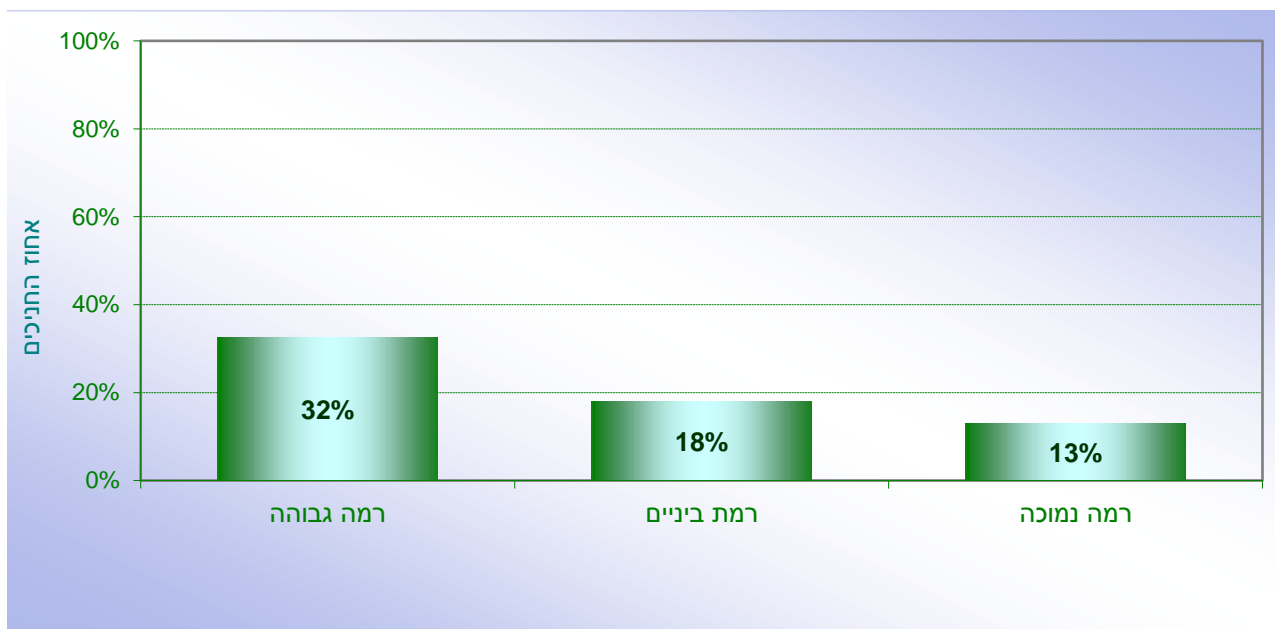
⁶ להתפלגות חניכי תנועות הנוער לפי מדד הפריפריה, כפי שהוגדר במבחן התמיכה (מדד טיפוח 6 ומעלה), ר' בפרק ו' עמוד 94.

מרבית חניכי תנועות הנוער לומדים בבתי ספר שרמתם החברתית-כלכלית גבוהה או בינונית; כמחצית מחניכי תנועות הנוער (46% מהחניכים) לומדים בבתי ספר שרמתם החברתית-כלכלית גבוהה; 33% מהחניכים לומדים בבתי ספר שרמתם החברתית-כלכלית בינונית ו-21% מהחניכים לומדים בבתי ספר שרמתם החברתית-כלכלית נמוכה.

כדי לבחון לעומק את מידת הפעילות של תנועות הנוער על פי רמה חברתית-כלכלית, חושב שיעור החניכים בתנועות הנוער מתוך כלל התלמידים בשכבות הגיל הרלוונטיות הלומדים בבתי ספר ברמה חברתית-כלכלית מסוימת. הנתונים מוצגים בתרשים 10 להלן:

תרשים 10: שיעור חניכי תנועות הנוער מכלל התלמידים בשכבות הגיל המתאימות

לפי רמה חברתית-כלכלית של בית הספר שבו הם לומדים

שיעור החברות בתנועת נוער עולה ככל שהרמה החברתית-כלכלית גבוהה יותר. בקרב תלמידים הלומדים בבתי ספר ברמה חברתית-כלכלית גבוהה שיעור החברים בתנועות נוער עומד על 32%. לעומת זאת, בבתי ספר ברמת ביניים רק 18% מהתלמידים חברים בתנועת נוער, ובבתי ספר ברמה חברתית-כלכלית נמוכה עומד שיעורם על 13% מהתלמידים.

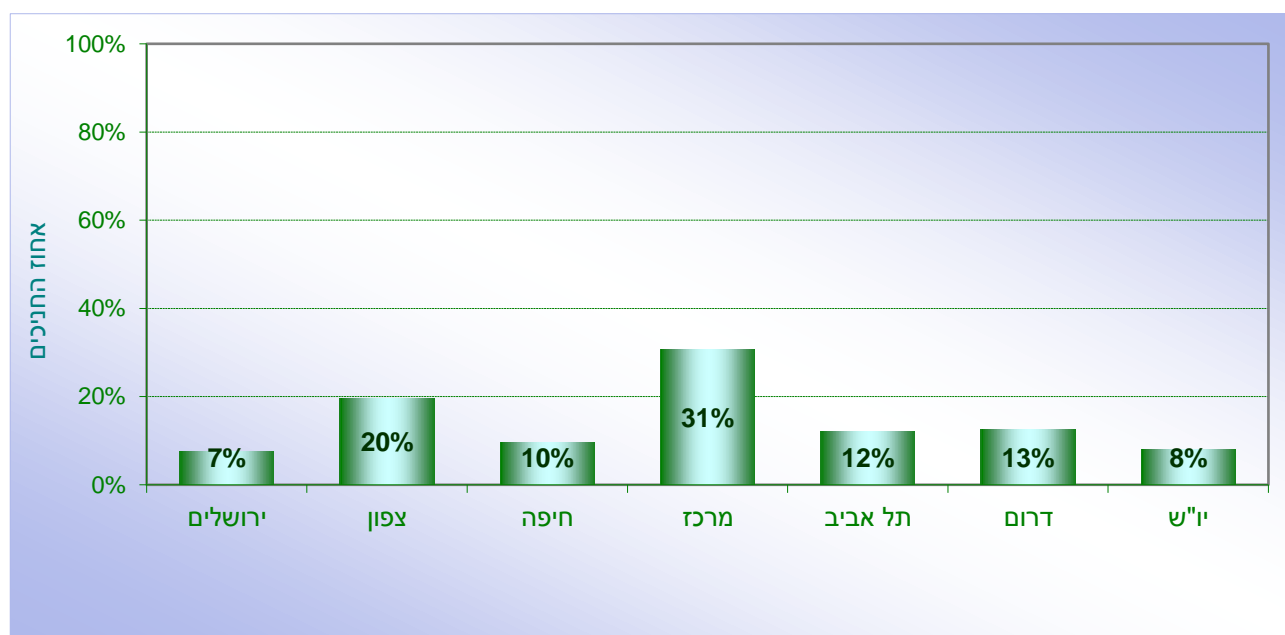
הפריסה הגיאוגרפית של תנועות הנוער

מבחן התמיכה בתנועות הנוער קובע כי "לתנועת הנוער פריסת סניפים רחבה... והיא פועלת דרך מרכז ושרשרת סניפים במקומות שונים ומגוונים ברחבי הארץ"⁷, ונדרש כי "תנועת הנוער תפעיל 10 סניפים לפחות הפזורים ברחבי הארץ, בשלושה מחוזות לפחות, בהתאם לחלוקת המחוזות המוגדרת בידי המשרד... בכל מקרה תפעיל ארבעה מתוך עשרת הסניפים לפחות במחוז דרום או צפון או שניהם"⁸...

בפרק זה נציג מאפיינים גיאוגרפיים של סניפי תנועות הנוער. הנתונים מתבססים על דיווחי המדריכים על אודות הסניפים שבהם הם פועלים. בריאיון הטלפוני התבקש כל מדריך לדווח באיזה סניף/סניפים הוא פועל עם חניכיו. בהתאם לדיווח המדריכים חושב מספר החניכים הפעילים בכל אחד מסניפי תנועות הנוער. בשלב הבא נעשה שיוך של הסניפים לרשויות ולמחוזות גיאוגרפיים ברחבי המדינה.

התרשימים הבאים מציגים את התפלגות החניכים בתנועות הנוער על פי מחוז גיאוגרפי (תרשים 11) בהתאם למחוז בו פועל הסניף ואת שיעורם היחסי של החברים בתנועות הנוער מכלל התלמידים בכיתות הרלוונטיות במחוזות הגיאוגרפיים השונים (תרשים 12):

תרשים 11: התפלגות חניכי תנועות הנוער לפי מחוז גיאוגרפי

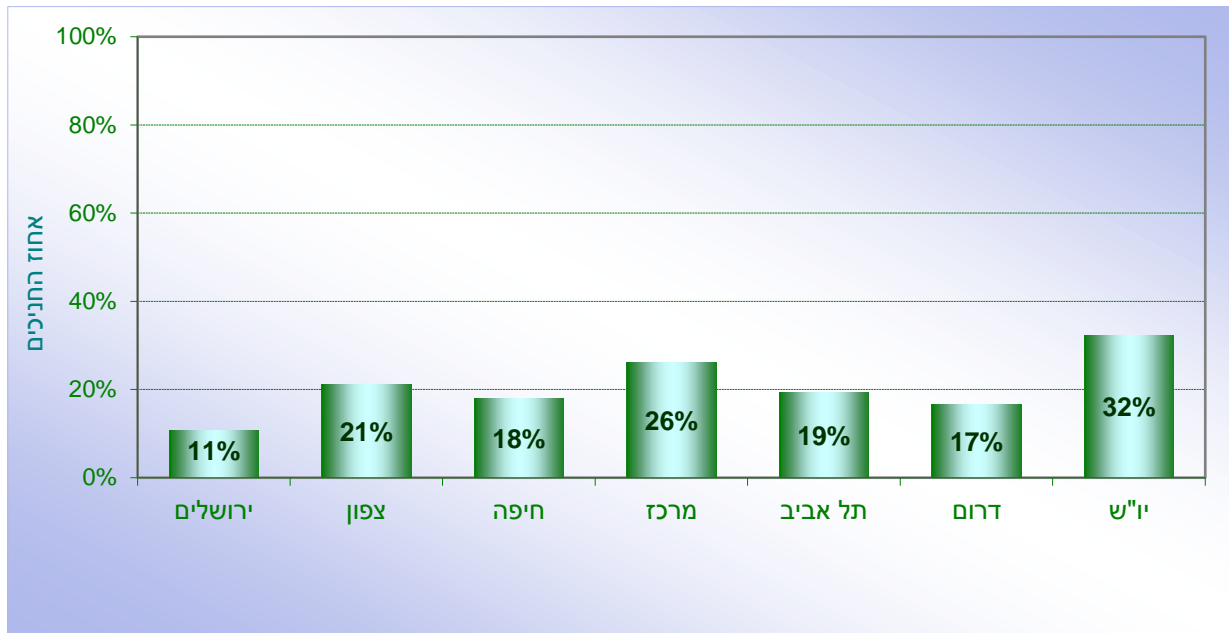

מהתרשים עולה כי תנועות הנוער פעילות בכל המחוזות הגיאוגרפיים: קרוב לשליש מקרב החניכים בתנועות הנוער משתייכים למחוז מרכז וכחמישית מהם למחוז צפון. ההתפלגות לפי מחוז גיאוגרפי תלויה, כמובן, גם במספר התלמידים הלומדים בכל מחוז.

⁷ מבחנים לצורך תמיכה של משרד החינוך בתנועות הנוער, סעיף 7.1

⁸ שם סעיף 8.3

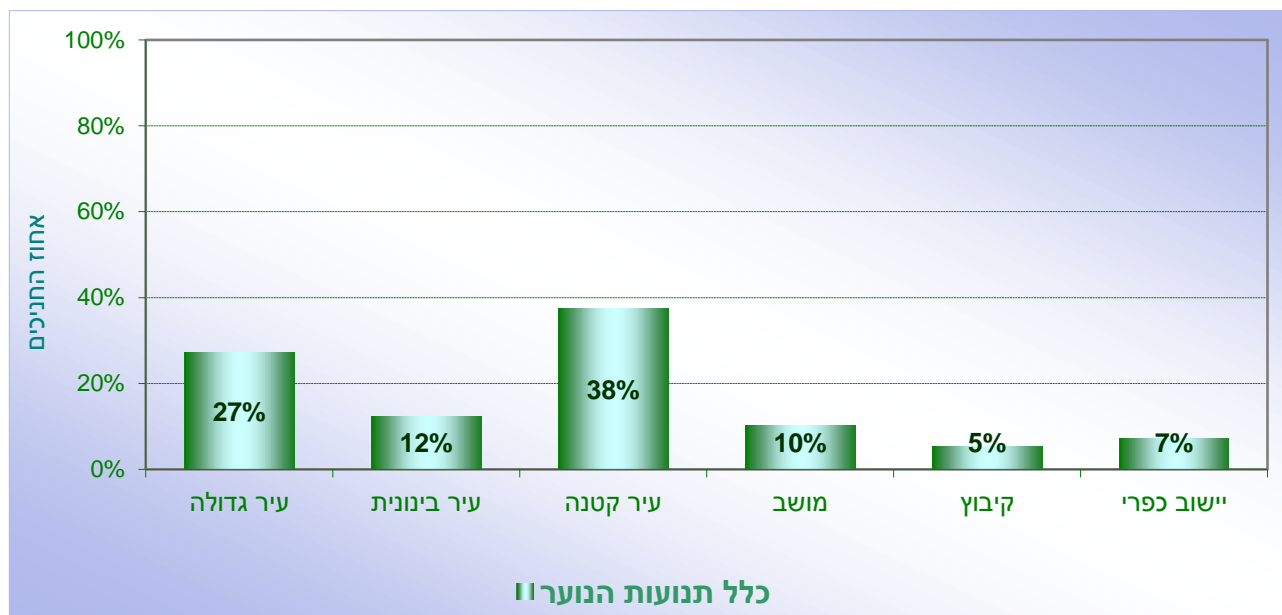
תרשים 12: שיעור חניכי תנועות הנוער מכלל התלמידים בשכבות הגיל המתאימות לפי מחוז גיאוגרפי

ניתוח התפלגות החניכים בתנועות הנוער מתוך שיעור כלל החניכים באותן שכבות הגיל בכל מחוז מעלה תמונה שונה מזו המתקבלת לאחר ניתוח ההתפלגות הכללית של חניכי התנועות לפי מחוז. לפי פילוח זה נמצא כי המחוז שבו שיעור התלמידים החברים בתנועות הנוער הוא הגבוה ביותר הוא יו"ש - כשליש מהתלמידים בשכבות הרלוונטיות במחוז זה חברים בתנועות נוער. במחוז מרכז כרבע מהתלמידים פעילים בתנועות הנוער ובמחוזות צפון ותל אביב כחמישית מהם. במחוזות חיפה ודרום שיעור החניכים נמוך אך במעט מחמישית, ובמחוז ירושלים רק כעשירית מהתלמידים חברים בתנועות נוער.

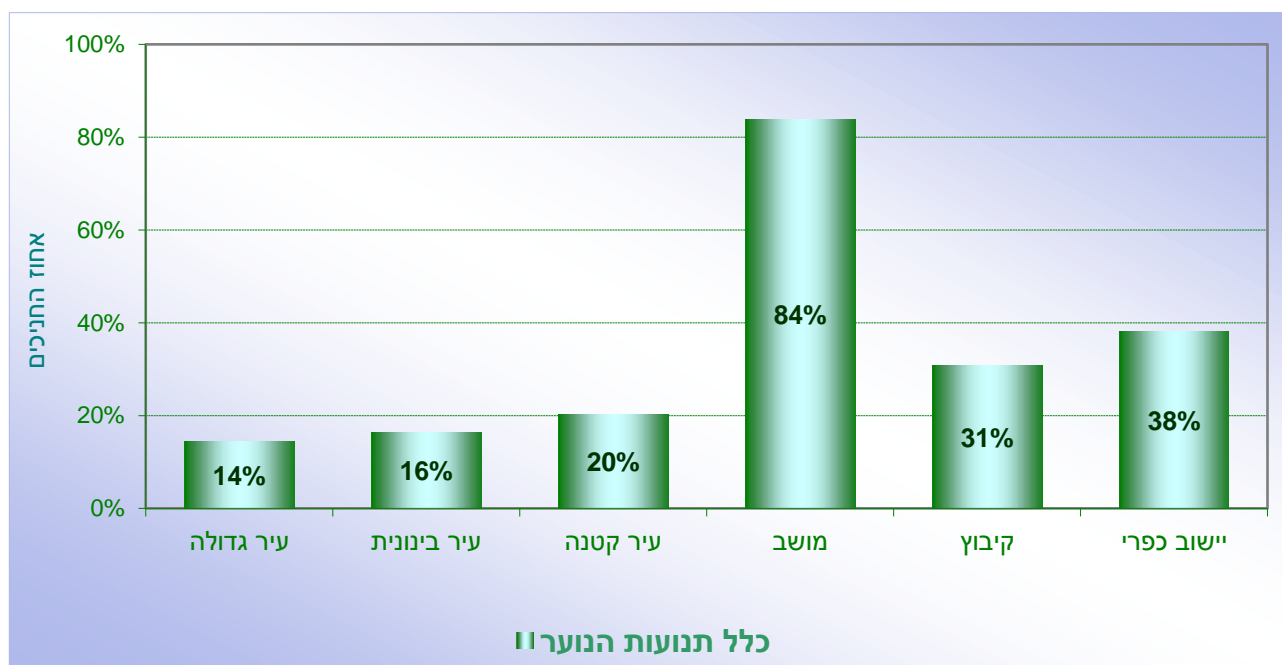
תנועות הנוער פועלות הן בערים והן בהתיישבות הכפרית, על שלל גווניה (יישובים כפריים, מושבים וקיבוצים). התרשים הבא מציג את התפלגות חניכי תנועות הנוער על פי צורת יישוב. הנתונים חושבו על פי נתוני צורת היישוב שבו ממוקם סניף התנועה.

תרשים 13: התפלגות חניכי תנועות הנוער לפי צורת היישוב של החניכים⁹

פעילות תנועות הנוער מתרכזת ברובה בערים, כ-77% מחניכי התנועות הם מערים. יתר החניכים הם מההתיישבות הכפרית: 10% במושבים, 7% ביישובים כפריים ו-5% בקיבוצים. כדי ללמוד יותר על תפוצת תנועות הנוער בצורות היישוב השונות, מוצג ניתוח נוסף של שיעור החניכים בתנועות הנוער מתוך כלל התלמידים (בגילאים הרלוונטיים), בצורות היישוב השונות: הנתונים מוצגים בתרשים הבא:

תרשים 14: שיעור התלמידים בשכבות הגיל המתאימות החברים בתנועות הנוער על פי צורת יישוב

⁹ עיר גדולה - יישוב עירוני עם 100,000 תושבים לפחות. עיר בינונית - יישוב עירוני עם 50,000-99,999 תושבים. עיר קטנה - יישוב עירוני עם 20,000-49,999 תושבים.

אף שרוב חניכי תנועות הנוער פועלים בסניפים בערים (77%, כמוצג בתרשים 14), כאשר בוחנים את שיעורי החברים בתנועות הנוער ביחס לשיעורם הכולל בכל צורת יישוב בנפרד, מתקבלת תמונה שונה. שיעור החניכים מהמגזר הכפרי המשתתפים בפעילויות תנועות הנוער גבוה משיעורם מהמגזר העירוני. השיעור הגבוה ביותר של תלמידים המשתתפים התקבל בקרב חניכים במושבים בהם 84% תלמידים משתתפים בפעילויות בתנועות הנוער. ביישובים הכפריים 38% מהתלמידים ובקיבוצים קרוב לשליש מהתלמידים פעילים בתנועות הנוער. לעומת זאת, בקרב תלמידים הלומדים בבתי ספר בערים, בין חמישית לשישית פעילים בתנועות הנוער.

הלוח והמפה שלהלן מתארים את הפריסה הגיאוגרפית של חברי תנועות הנוער באמצעות הצגה של שיעור החברים בתנועות הנוער מכלל הילדים ובני הנוער בשכבות הגיל המתאימות. הנתונים חושבו על פי מספרי החניכים בסניפי תנועות הנוער כפי שהתקבלו מדיווחי המדריכים.

לוח 4: פריסה גיאוגרפית של חברי תנועות הנוער

מקרא: שיעור חניכים	
ללא חניכים	
5%>=	
10%>=	
15%>=	
20%>=	
25%>=	
30%>=	
35%>=	
40%>=	
45%>=	
50%>=	
55%>=	
60%>=	
65%>=	
70%>=	
75%>=	
80%>=	
85%>=	
90%>=	
95%>=	
100%>=	

שיעור חניכים	שם הרשות
	בסמת טבעון
	בעיינה-נג'ידאת
	בענה
	ברנר
	בת ים
	ג'דידה-מכר
	ג'וליס
	ג'לג'וליה
	ג'סר א-זרקא
	ג'ת
	גבעת זאב
	גבעת שמואל
	גבעתיים
	גדרה
	גדרות
	גולן
	גוש חלב
	גוש עציון
	גזר
	גן יבנה
	גן רווה
	גני תקוה
	דאלית אל-כרמל
	דבוריה
	דייר אל-אסד
	דימונה
	דיר חנא
	דרום השרון
	הגלבוע
	הגליל העליון
	הגליל התחתון
	הוד השרון
	הערבה התיכונה
	הר-אדר
	הר חברון
	הרצל'ה
	זבולון
	זכרון יעקב
	זמר
	זרזיר
	חבל אילות
	חבל יבנה
	חבל מודיעין

שיעור חניכים	שם הרשות
	אבו גוש
	אבו סנאן
	אבן יהודה
	אום אל-פחם
	אופקים
	אור יהודה
	אור עקיבא
	אורנית
	אזור
	אילת
	אכסאל
	אל בטוף
	אל קסום
	אלונה
	אליכין
	אלעד
	אלפי מנשה
	אלקנה
	אעבלין
	אפרתה
	אריאל
	אשדוד
	אשכול
	אשקלון
	באקה אל-גרביה
	באר טוביה
	באר יעקב
	באר שבע
	בוסתאן אל מרג
	בוקעאתה
	ביר אל-מכסור
	בית אל
	בית אריה
	בית ג'ן
	בית דגן
	בית שאן
	בית שמש
	ביתר עילית
	בני ברק
	בני עי"ש
	בני שמעון
	בנימינה גבעת עדה
	בסמ"ה

לוח 4: פריסה גיאוגרפית של חברי תנועות הנוער - המשך

מקרא: שיעור חניכים	
ללא חניכים	
5%>=	
10%>=	
15%>=	
20%>=	
25%>=	
30%>=	
35%>=	
40%>=	
45%>=	
50%>=	
55%>=	
60%>=	
65%>=	
70%>=	
75%>=	
80%>=	
85%>=	
90%>=	
95%>=	
100%>=	

שיעור חניכים	שם הרשות
	כפר קרע
	כפר שמריהו
	כפר תבור
	כרמיאל
	לב השרון
	להבים
	לוד
	לכיש
	לקיה
	מ. אזורית בקעת הירדן
	מבואות החרמון
	מבשרת ציון
	מג'אר
	מג'ד אל-כרום
	מגדל שמש
	מגדל
	מגדל העמק
	מגדל תפן
	מגידו
	מגילות ים המלח
	מודיעין מכבים רעות
	מודיעין עילית
	מזכרת בתיה
	מזרעה
	מטה אשר
	מטה בנימין
	מטה יהודה
	מטולה
	מיתר
	מנשה
	מסעדה
	מעיליא
	מעלה אדומים
	מעלה אפרים
	מעלה יוסף
	מעלה עירון
	מעלות-תרשיחא
	מצפה רמון
	מרום הגליל
	מרחבים
	משגב
	משהד
	נהריה

שיעור חניכים	שם הרשות
	חדרה
	חולון
	חוף אשקלון
	חוף הכרמל
	חוף השרון
	חורה
	חורפיש
	חיפה
	חצור הגלילית
	חריש
	טבריה
	טובא-זנגריה
	טורעאן
	טייבה
	טירה
	טירת כרמל
	טמרה
	יבנאל
	יבנה
	יהוד נווה אפרים
	יואב
	ינוח-ג'ת
	יסוד המעלה
	יפיע
	יקנעם עילית
	ירוחם
	ירושלים
	ירכא
	כאבול
	כאוכב אבו אל-היג'א
	כוכב יאיר
	כסיפה
	כסרא-סמיע
	כעביה-טבאש*
	כפר ברא
	כפר ורדים
	כפר יאסיף
	כפר יונה
	כפר כנא
	כפר מנדא
	כפר סבא
	כפר קאסם
	כפר קמא

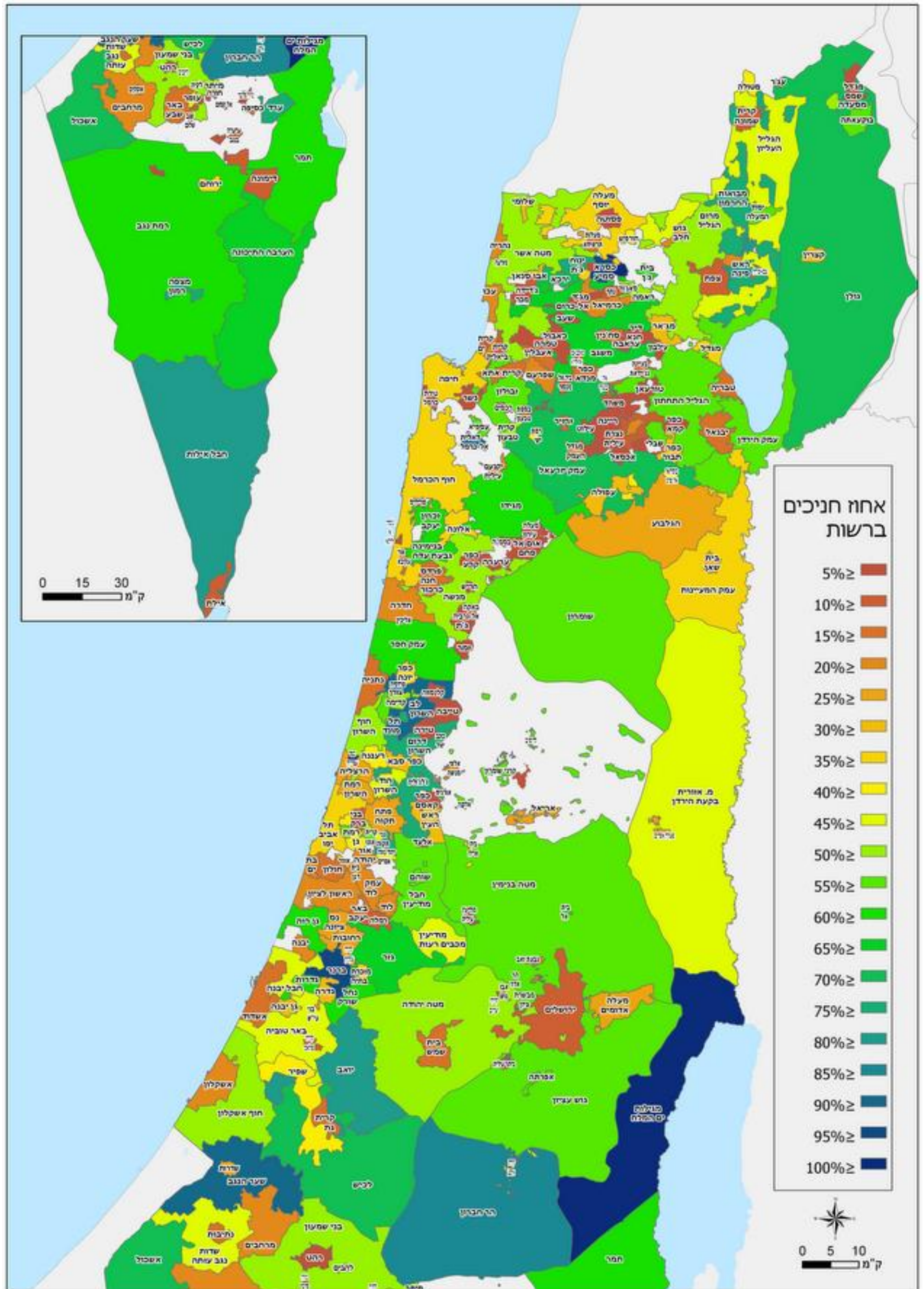
לוח 4: פריסה גיאוגראפית של חברי תנועות הנוער - המשך

מקרא: שיעור חניכים	
ללא חניכים	
5%>=	
10%>=	
15%>=	
20%>=	
25%>=	
30%>=	
35%>=	
40%>=	
45%>=	
50%>=	
55%>=	
60%>=	
65%>=	
70%>=	
75%>=	
80%>=	
85%>=	
90%>=	
95%>=	
100%>=	

שיעור חניכים	שם הרשות
	קרית אונו
	קרית ארבע
	קרית אתא
	קרית ביאליק
	קרית גת
	קרית טבעון
	קרית ים
	קרית יערים
	קרית מוצקין
	קרית מלאכי
	קרית עקרון
	קרית שמונה
	קרני שומרון
	ראמה
	ראש העין
	ראש פינה
	ראשון לציון
	רהט
	רחובות
	ריינה
	רכסים
	רמלה
	רמת גן
	רמת השרון
	רמת ישי
	רמת נגב
	רעננה
	שבלי
	שגב שלום
	שדות נגב עזתה
	שדרות
	שוהם
	שומרון
	שלומי
	שעב
	שער הנגב
	שפיר
	שפרעם
	תל אביב-יפו
	תל מונד
	תל שבע
	תמר

שיעור חניכים	שם הרשות
	נווה מדבר
	נחל שורק
	נחף
	נס ציונה
	נצרת
	נצרת עילית
	נשר
	נתיבות
	נתניה
	סאג'ור
	סביון
	סח'נין
	עג'ר
	עומר
	עילבון
	עילוט
	עין מאהל'
	עין קניה
	עכו
	עמנואל
	עמק הירדן
	עמק המעינות
	עמק חפר
	עמק יזרעאל
	עמק לוד
	עספיא
	עפולה
	עראבה
	ערד
	ערערה
	ערערה בנגב
	פורידיס
	פסוטה
	פקיעין - בוקייעה
	פרדס חנה-כרכור
	פרדסיה
	פתח תקוה
	צורן קדימה
	צפת
	קדומים
	קלנסווה
	קצרין

תמונה 1: מפת תפוצה גיאוגרפית של תנועות הנוער

פרק ב': הפעילות בתנועה

מתכונת ההדרכה

דוח שפירא מגדיר תנועת נוער כ"ארגון ארצי בלתי תלוי של צעירים מחנכים צעירים, הפועל דרך מרכז ושרשרת סניפים במקומות שונים ומגוונים ברחבי הארץ"¹⁰. בפרק זה נציג את האופן שבו מאורגנות תנועות הנוער: מי מדריך את מי? באיזה היקף? ובאיזו תדירות?

כארגון אשר מבסס את פעילותו על "צעירים ונוער המדריכים ילדים ונוער באורח דמוקרטי"¹¹, שכבת ההדרכה בתנועות הנוער היא הלב הפועם של התנועות. הלוח הבא מציג את התפלגות חניכי תנועות הנוער על פי סטטוס המדריכים.

לוח 5: התפלגות החניכים לפי סטטוס המדריכים¹²

אחוז החניכים המודרכים ע"י מדריכים בוגרים	אחוז החניכים המודרכים ע"י מתנדבי שירות לאומי או אזרחי	אחוז החניכים המודרכים ע"י מתנדבי שנת שירות או שנת י"ג	אחוז החניכים המודרכים ע"י מדריכים צעירים	
17%	4%	8%	71%	כלל התנועות

בתנועות הנוער נשמר העיקרון של "נוער מחנך נוער", 83% מחניכי תנועות הנוער מודרכים על-ידי מדריכים צעירים, מתנדבים בשנת שירות או בשנת י"ג ומתנדבים בשירות לאומי או בשירות אזרחי. 17% מהחניכים מודרכים על ידי מדריכים בוגרים שחלקם הגדול פועלים בתנועות הבוגרים של תנועות הנוער.

על מנת ללמוד על פעילות ההדרכה של המדריכים בתנועות הנוער, נשאלו המדריכים בראיונות הטלפוניים שאלות על מתכונת ההדרכה שלהם. תשובות המדריכים מפורטות בתרשים הבא:

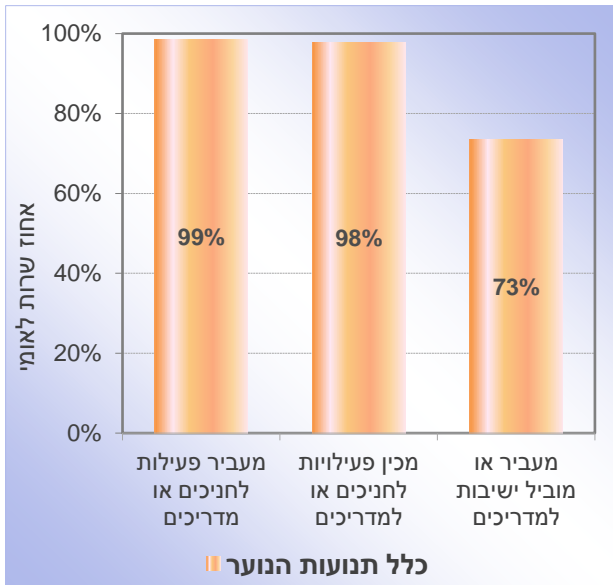
¹⁰ דוח שפירא לבדיקת מאפייני תנועות הנוער כבסיס לקריטריונים של הקצאה, עמוד 37

¹¹ מבחנים לצורך תמיכה של משרד החינוך בתנועות הנוער, פרק 3

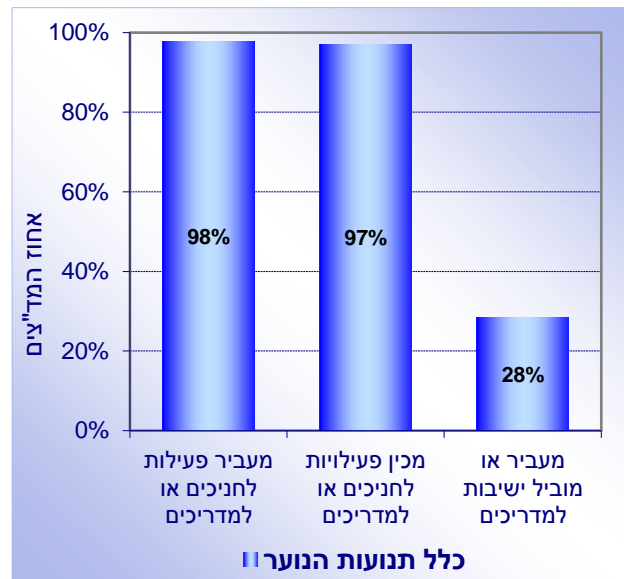
¹² שיעור החניכים המוצג בלוח חושב מתוך דיווחי כלל המדריכים. לצורך בדיקת תנאי הסף, חושב שיעור החניכים המודרכים על ידי מדריכים צעירים (כולל שנת שירות ושירות לאומי) מתוך החניכים המתוקצבים בלבד. שיעור זה עומד על 84% מתוך כלל החניכים.

תרשים 15: דיווחי המדריכים בנוגע למתכונת ההדרכה שלהם בתנועה

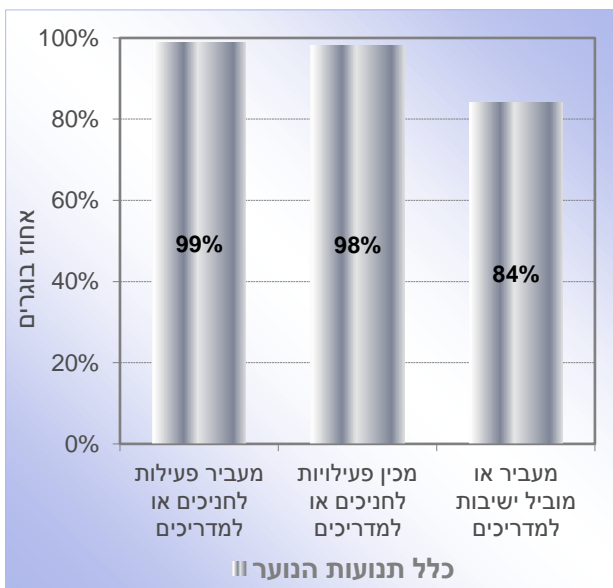
מתנדבים בשירות לאומי או אזרחי

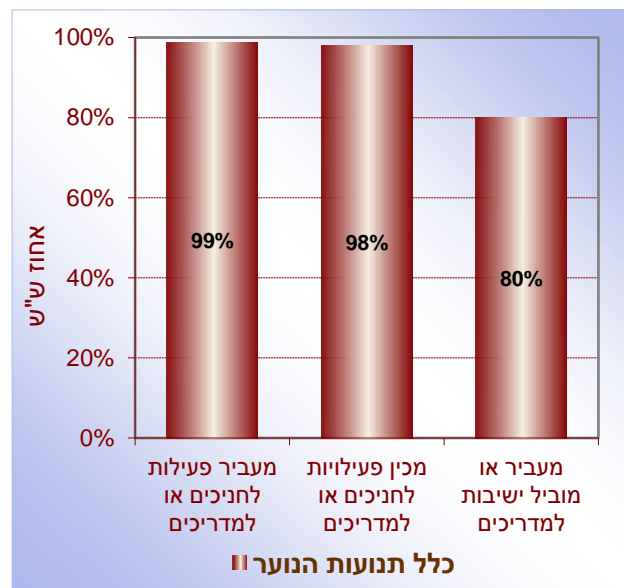
מדריכים צעירים

מדריכים בוגרים

מתנדבים בשנת שירות או בשנת י"ג

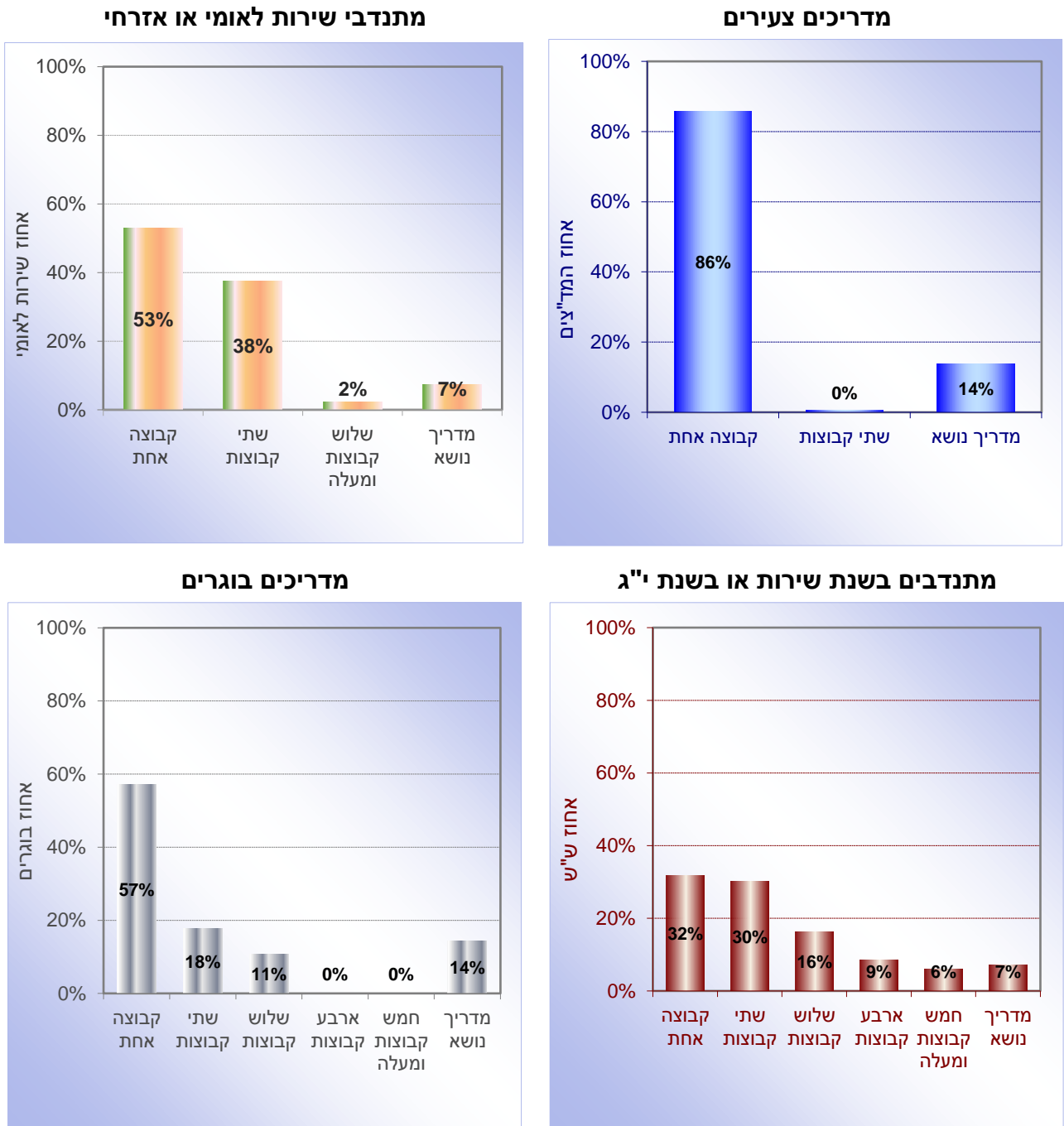
*היות שמתכונת ההדרכה כוללת, כאמור, מגוון תפקידים, האחוזים בתרשים אינם מסתכמים למאה אחוז.

הרוב המוחלט של כל סוגי המדריכים בתנועות הנוער דיווחו שהם גם מכינים את הפעילות לחניכים או למדריכים וגם מעבירים אותה.

נוסף על כך, 73% ממתנדבי השירות הלאומי או השירות האזרחי, 80% מהמתנדבים בשנת שירות או בשנת י"ג ו-84% מהמדריכים הבוגרים דיווחו שהם גם מובילים ישיבות צוות למדריכים. בקרב המדריכים הצעירים, השיעור קטן יותר קצת יותר מרבע מהמדריכים הצעירים דיווחו על הובלת ישיבות צוות.

תרשים 16 מציג את התפלגות המספר הקבוצות המודרכות על-ידי המדריכים:

תרשים 16: התפלגות מספר הקבוצות למדריך/למדריכה

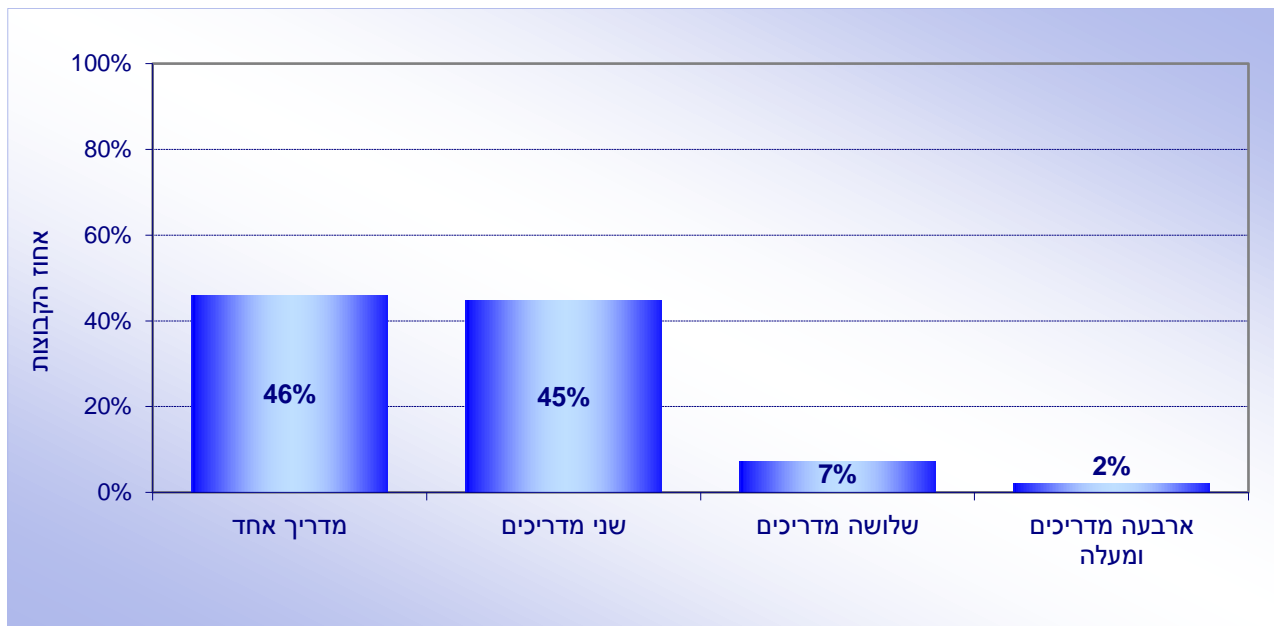

רוב רובם של המדריכים הצעירים (86%) מדריכים קבוצה אחת, ו-14% מהמדריכים הצעירים הם מדריכי נושא, כלומר מדריך אשר עובר בין הקבוצות השונות בסניף ומדריך על נושא מסוים כגון עזרה ראשונה, בטיחות, איכות הסביבה, צופיות וכו'. לעומת זאת בקרב שאר המדריכים (מדריכים שאינם מדריכים צעירים), כמחצית ואף יותר דיווחו כי הם מדריכים יותר מקבוצה אחת. נוסף על כך, 31% מהמתנדבים בשנת השירות או בשנת י"ג' דיווחו על הדרכה של שלוש קבוצות ומעלה בהשוואה ל-11% מהמדריכים הבוגרים ול-2% בלבד ממתנדבי השירות לאומי או השירות האזרחי. מספר הקבוצות הממוצע למדריך (שאינו מדריך צעיר) הוא 2.3

קבוצות למדריך בשנת שירות או שנת י"ג 1.5 קבוצות בממוצע למדריך בשירות לאומי או אזרחי ושתי קבוצות בממוצע למדריך בוגר¹³.

בחלק מתנועות הנוער נהוגה הדרכה משותפת, בדרך כלל על ידי שני מדריכים לקבוצה, בתנועות אחרות נשמר המודל של מדריך אחד לקבוצה. תרשים 17 מציג את התפלגות מספר המדריכים לקבוצה בכלל תנועות הנוער.

תרשים 17: התפלגות מספר המדריכים לקבוצה¹⁴

כאמור, פעילות תנועות הנוער כארגונים הפועלים בחינוך הבלתי פורמאלי נעשית בעיקרה במתכונת של קבוצות חניכים הפועלות עם מדריך אחד או שני מדריכים. כפי שניתן לראות בלוח הבא, הדרכה בזוג נפוצה יותר בקרב מדריכים צעירים בהשוואה למדריכים מתנדבים (שנת שירות או שנת י"ג, שירות לאומי או אזרחי) ולמדריכים בוגרים.

¹³ מספר קבוצות ממוצע למדריך חושב מתוך המדריכים המתנדבים (שנת שירות, שנת י"ג, שירות לאומי ואזרחי) והמדריכים הבוגרים שיש להם קבוצת חניכים אותה הם מדריכים באופן ישיר וקבוע.

¹⁴ ההתפלגות מחושבת עבור כלל מדריכי תנועות הנוער: מד"צים, מתנדבים (שנת שירות, שנת י"ג, שירות לאומי ואזרחי) ומדריכים בוגרים.

לוח 6: התפלגות מספר מדריכים לקבוצה לפי סוג מדריך

כלל המדריכים	שירות לאומי/אזרחי	שנת שירות/י"ג	בוגר	מד"צ	
46%	76%	57%	81%	40%	מדריך אחד
45%	19%	37%	16%	50%	שני מדריכים
7%	4%	5%	3%	8%	שלושה מדריכים
2%	0%	1%	0%	2%	ארבעה ומעלה

שיעור המדריכים הצעירים שהם מדריכים יחידים עומד על 40% בהשוואה ל-81% מהמדריכים הבוגרים, ולעומת 76% ממתנדבי שירות לאומי או שירות אזרחי ו-57% מהמתנדבים בשנת שירות או בשנת י"ג. בקרב המדריכים הצעירים, ככל שהמדריך בוגר יותר כך נפוצה יותר הדרכת היחידים, כפי שעולה בלוח הבא:

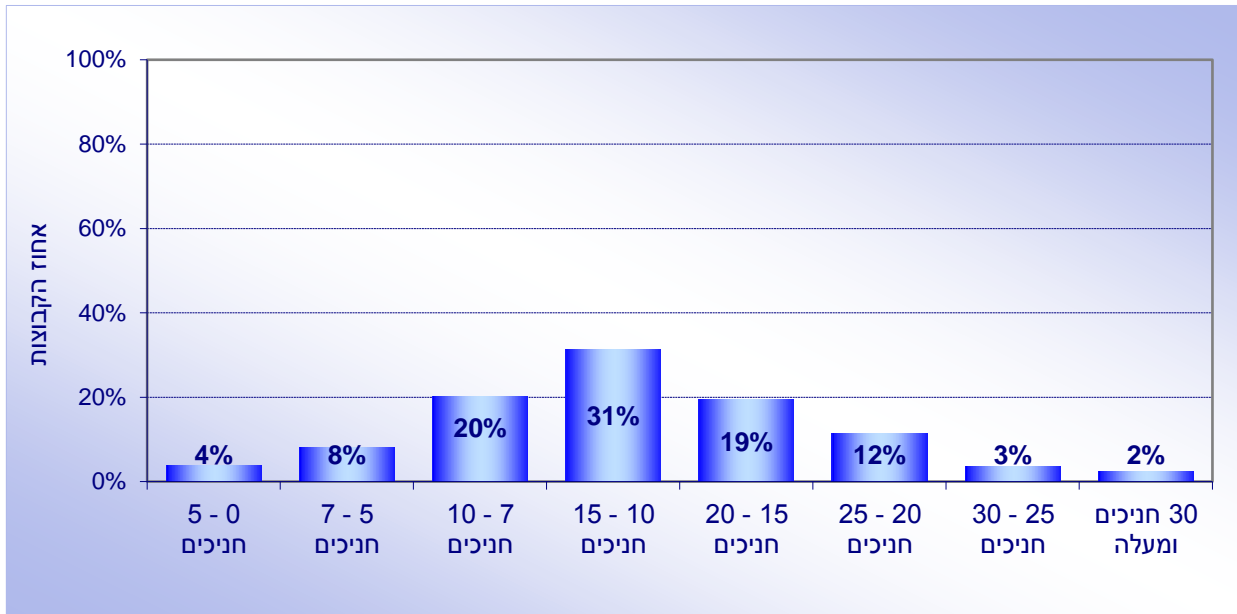
לוח 7: התפלגות מספר מדריכים צעירים לקבוצה לפי גיל המדריך

כיתה ט'	כיתה י'	כיתה י"א	כיתה י"ב	
35%	38%	39%	48%	מדריך אחד
54%	51%	50%	41%	שני מדריכים
10%	8%	8%	7%	שלושה מדריכים
2%	2%	3%	4%	ארבעה מדריכים ומעלה

שכיחות הדרכת היחידים עולה עם העלייה בגיל המדריכים: שליש מהמדריכים הצעירים בכיתה ט' מדריכים לבדם בהשוואה לכמעט מחצית מהמדריכים הצעירים בכיתה י"ב. גודלן של הקבוצות, כפי שנקבע במבחן התמיכה הוא 7-25 חניכים¹⁵, וזאת במטרה לאפשר קשר אישי וישיר בין המדריך לחניכיו. תרשים 18 מציג את התפלגות גודל הקבוצות בתנועות הנוער:

¹⁵ המבחן מאפשר גם קיום של קבוצות גדולות מ-25 וקטנות מ-7 (5% קבוצות קטנות ו-5% קבוצות גדולות).

תרשים 18: התפלגות גודל הקבוצות¹⁶

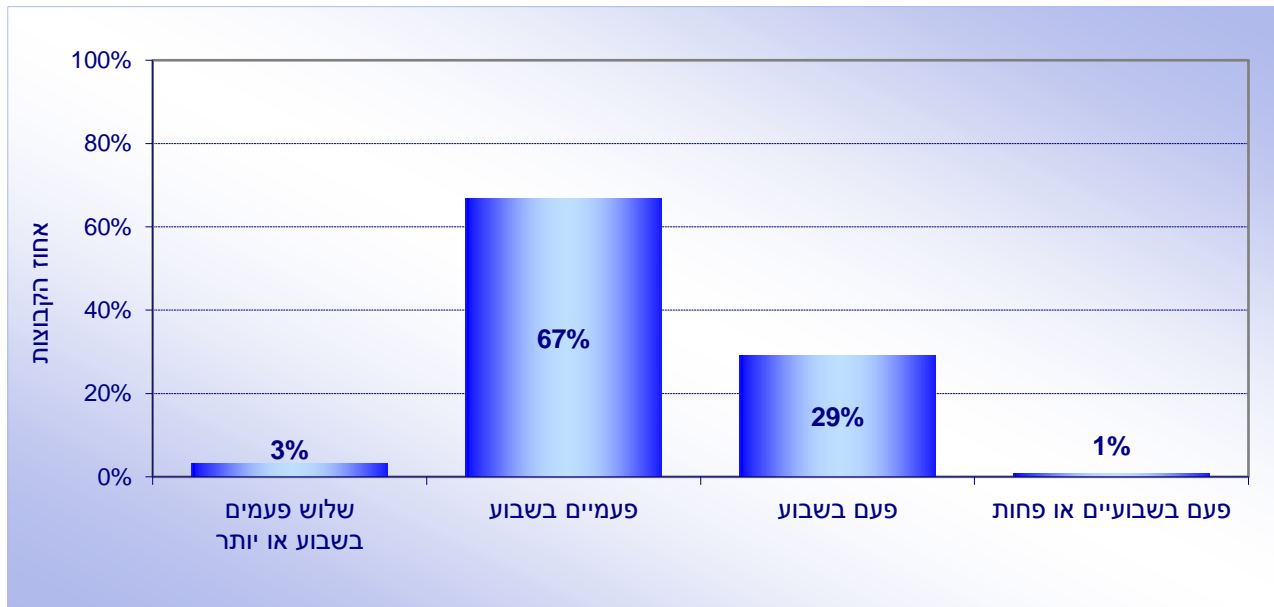
מהתרשים עולה כי התפלגות גודל הקבוצות היא התפלגות פעמונית, וכי גודל הקבוצה הממוצע הוא 14 חניכים. גודל הקבוצה השכיח ביותר בתנועות הוא 10-15 חניכים בקבוצה - כשליש מהקבוצות הן בגודל זה. כחמישית מהקבוצות מונות 7-10 חניכים, וכחמישית מונות 15-20 חניכים.

הפעולות בתנועה

כאמור, במהלך שנת הלימודים מתקיימת פעילות שוטפת של תנועות הנוער, אשר רובה היא פעילות קבוצתית המודרכת על ידי מדריכים. במסגרת השאלונים נשאלו המדריכים לגבי תדירות הפעילות השוטפת של קבוצתם. הממצאים מוצגים בתרשים 19:

¹⁶ בכל הקטגוריות, הקצה העליון של הקטגוריה נכלל בקטגוריה הבאה. למשל 5 חניכים כלול בקטגוריה 5-7.

תרשים 19: דיווחי המדריכים על תדירות הפעילות בתנועה - התפלגות מספר הפעמים שהקבוצה מודרכת¹⁷

כשני שלישים מהקבוצות הפעילות בתנועות הנוער מודרכות פעמיים בשבוע ו-29% מהקבוצות מודרכות פעם בשבוע. מניתוח נתונים אלה לפי צורת יישוב (כפי שמופיע בלוח 8) עולה כי במגזר העירוני נפוצה יותר הדרכה בתדירות של פעמיים בשבוע, ואילו המגזר הכפרי (בעיקר במושבים ובקיבוצים) תדירות של פעולה אחת לשבוע רווחת יותר.

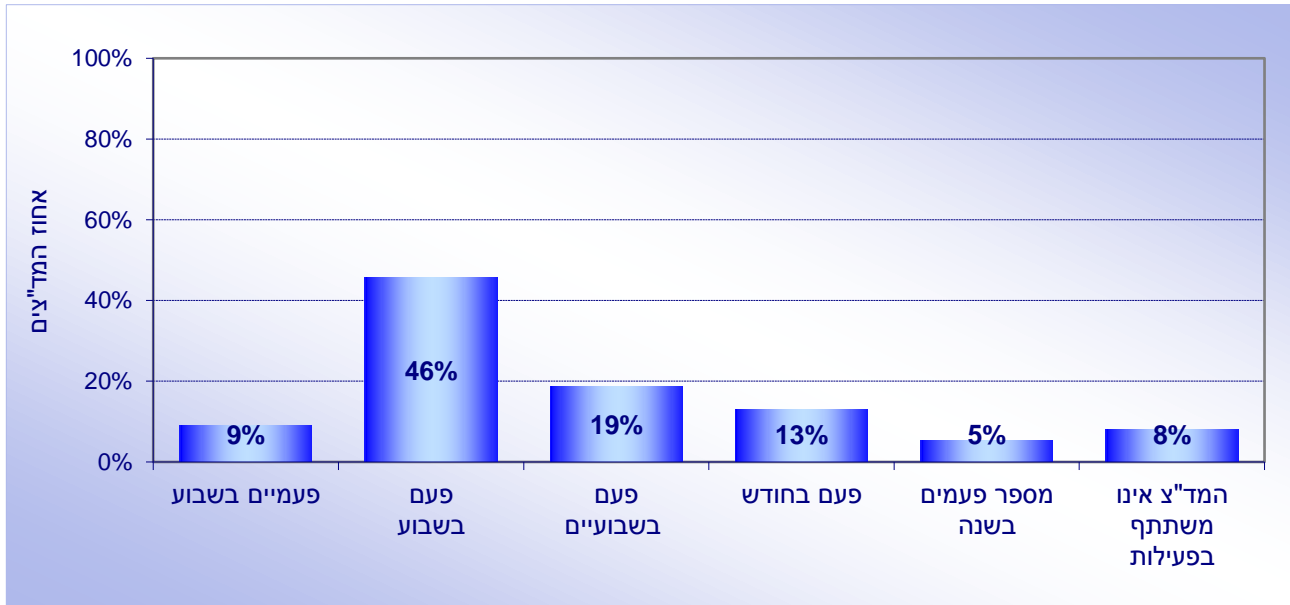
לוח 8: התפלגות תדירות ההדרכה בקבוצות לפי צורת יישוב

פעם בשבועיים או פחות	שלוש פעמים בשבוע	פעמיים בשבוע	פעם בשבוע	
1%	3%	78%	18%	עיר גדולה
1%	2%	83%	14%	עיר בינונית
1%	4%	72%	23%	עיר קטנה
1%	2%	34%	63%	מושב
2%	3%	43%	52%	קיבוץ
1%	2%	58%	38%	יישוב כפרי
1%	3%	67%	29%	סה"כ

¹⁷ ההתפלגות מחושבת עבור כלל מדריכי תנועות הנוער: מד"צים, מתנדבים (שנת שירות, שנת י"ג, שירות לאומי ואזרחי) ומדריכים בוגרים.

מתווה הפעילות המרכזי בתנועות הנוער הוא בני נוער המדריכים חניכים צעירים מהם ומתחנכים בעצמם על ידי מדריכים בוגרים ממהם, על ידי כך נשמר הרצף החינוכי של תנועת הנוער. בראיון נשאלו המדריכים הצעירים לגבי תדירות הפעילות של השכבה הבוגרת:

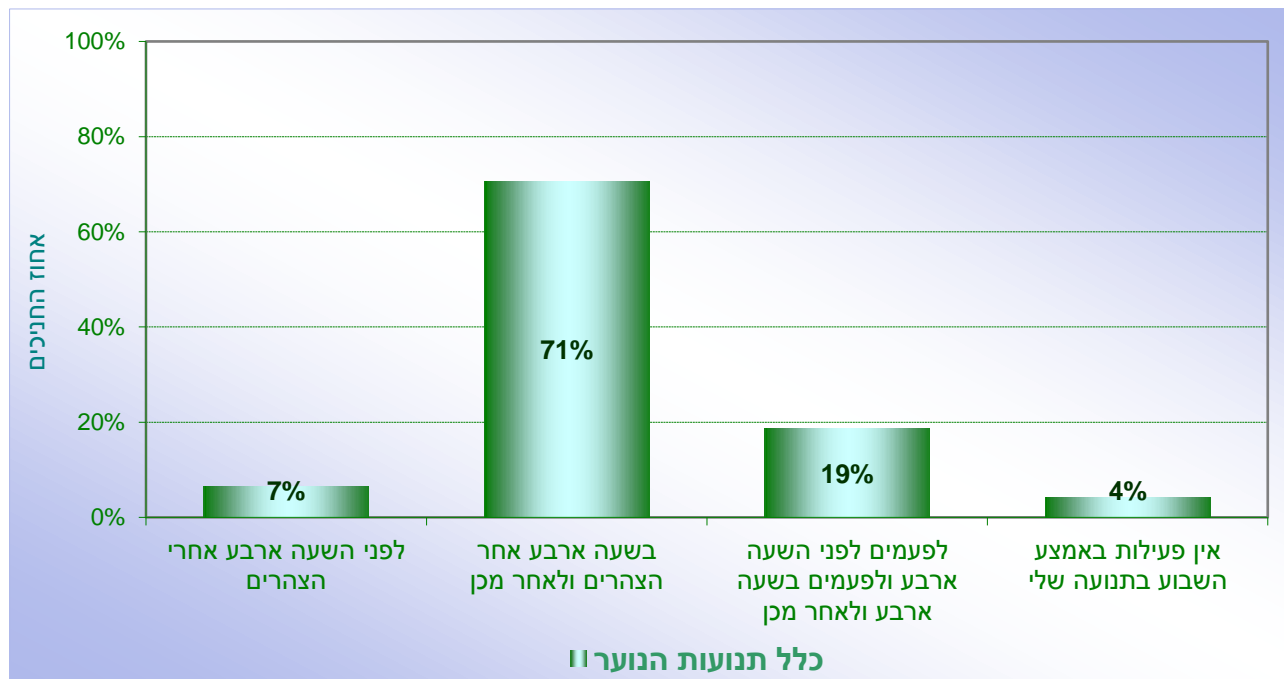
תרשים 20: דיווחי המדריכים הצעירים על תדירות הפעילות של השכבה הבוגרת בתנועה

מעל 85% מהמדריכים הצעירים דיווחו על פעילות שוטפת של השכבה הבוגרת בתדירות של אחת לחודש ולמעלה מכך. מעל מחצית (55%) דיווחו כי תדירות הפעילות של השכבה הבוגרת היא פעם או פעמיים בשבוע. לעומת זאת, 5% מהמדריכים הצעירים בתנועה דיווחו על פעילות לא סדירה (שהתקיימה מספר פעמים בשנה), ו-8% על אי-השתתפות בפעילות של השכבה הבוגרת.

מועדי הפעילות בסניפים הממוקמים במוסדות חינוך, על פי הנדרש בתבחיני מבחן התמיכה הם ימי החול לאחר השעה 16:00, וזאת כדי לשמור על ההפרדה מהחינוך הפורמאלי. חניכי התנועות נשאלו על שעות הפעילות בתנועה, ומתשובותיהם עלה כי במרבית המקרים הפעילות השוטפת באמצע השבוע מתקיימת בשעות אחר-הצהריים, בשעה ארבע או מאוחר יותר, כפי שעולה מתרשים 21 שלהלן:

תרשים 21: דיווחי החניכים בנוגע לשעות הפעילות בתנועה באמצע השבוע

נוסף על הפעילות השוטפת בתנועה, המתקיימת בסניפים בתדירות של פעמיים בשבוע בדרך כלל, מתקיימות בתנועות הנוער פעילויות מחוץ לסניף, כגון טיולים, מחנות, סמינרים, ימי שדה וכו'. במסגרת הראיונות נשאלו המדריכים על דפוסי ההגעה של החניכים לפעילויות השונות של התנועה. לוח 9 שלהלן מפרט את סיכום הדיווחים בנושא זה.

לוח 9: דיווחי המדריכים על השתתפות החניכים בפעילות תנועות הנוער

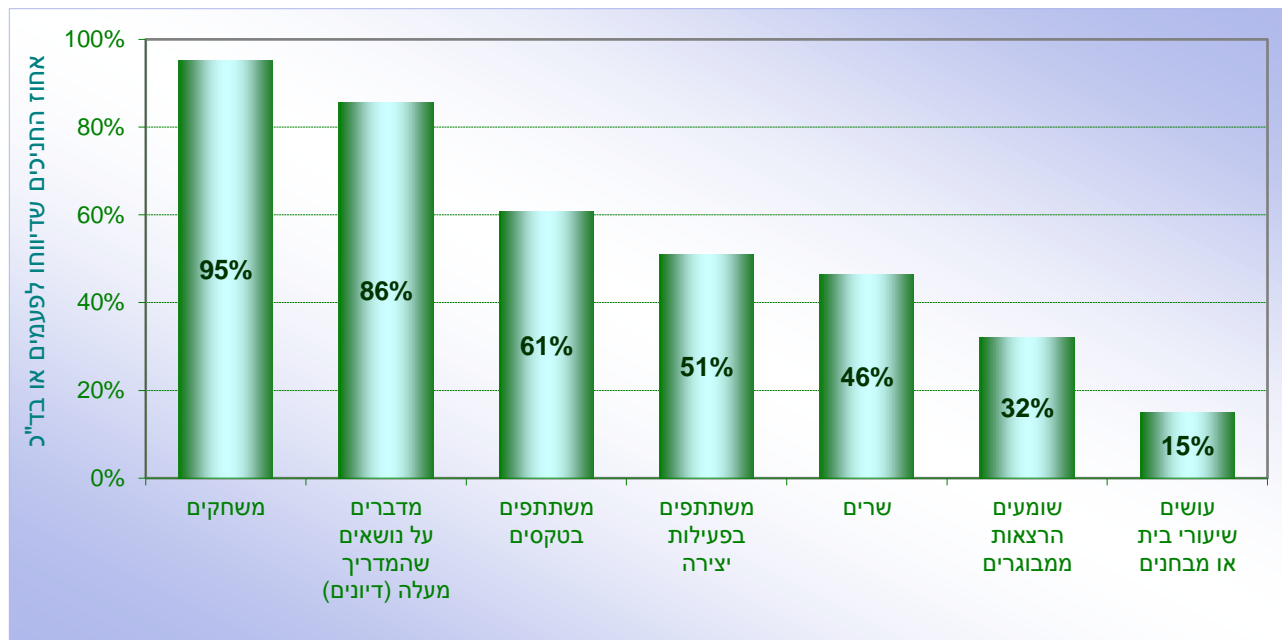
(אחוז מתוך מספר החניכים הרשומים בקבוצה)

ממוצע בכלל התנועות	
69%	אחוז החניכים שהגיעו לפעילות אמצע השבוע האחרון
46%	אחוז החניכים שהגיעו לפעילות סוף השבוע האחרון
66%	אחוז החניכים שהגיעו לטיול האחרון או לפעילות החוץ האחרונה
77%	אחוז החניכים המתמידים (מגיעים כמעט לכל הפעילויות)

מדיווחי המדריכים ניתן ללמוד שבמרבית סוגי הפעילויות משתתפים כשני שלישים ומעלה מהחניכים: שיעור גבוה יותר של חניכים מגיעים לפעילות השוטפת באמצע השבוע בהשוואה לנוכחות בפעילות השוטפת בסוף השבוע. זאת בין היתר כיוון שבחלק מהסניפים הפעילות השגרתית מתקיימת בשני ימים באמצע שבוע, ובסוף השבוע הסניף אינו פעיל. כשלושה רבעים מהחניכים מגיעים באופן כמעט קבוע לפעילויות השונות, וכשני שלישים מהחניכים מגיעים לפעילויות המתקיימות מחוץ לסניף (טיולים, מסעות, מחנות, ימי שדה וכדומה).

במסגרת הפעילות השוטפת המדריכים עושים שימוש במתודות שונות של החינוך הבלתי פורמאלי. החניכים התבקשו לדווח בשאלון מה הם עושים במהלך הפעילות השבועית השוטפת. תשובותיהם מפורטות בתרשים 22:

תרשים 22: דיווחי החניכים בנוגע לאופי הפעילויות בקבוצתם

שתי המתודות המרכזיות הנפוצות בפעילויות תנועות הנוער הן משחק ודיון. רוב מכריע מקרב החניכים דיווח על מתודות אלה; כ-60% מהחניכים דיווחו על השתתפות בטקסים, כמחצית על פעילויות יצירה ו-46% על שירה במהלך הפעילות. כשליש מהחניכים דיווחו כי הם שומעים הרצאות ממבוגרים במסגרת הפעילות בתנועה, וכשישית דיווחו על הכנת שיעורי בית ומבחנים.

פעילות המתנדבים בשנת השירות או בשנת י"ג בתנועות הנוער

פעילות תנועת הנוער "מכוונת לפעולת הגשמה עתידית ואינה מסתפקת בפעילות הפגתית, רואה בתרבות הנוער פוטנציאל חיובי לשינוי ותיקון המציאות למען חברה ערכית וצודקת יותר..."¹⁸. אחת הדרכים המרכזיות למימוש הגשמה זו היא התנדבות של חברי תנועת הנוער לשנת שירות או לשנת י"ג (מתנדבי י"ג הם בני גיל י"ג, שאינם מחויבים בשירות צבאי, המקיימים פעילות התנדבות בהיקף של 42 שעות בשבוע לפחות). בפרק זה נציג את מאפייני הפעילות של המתנדבים בשנת השירות או בשנת י"ג בתנועות הנוער. נדגיש כי קיימים גופים נוספים המפעילים מתנדבים בשנת שירות או מתנדבים בשנת י"ג אשר אינם תנועות נוער. ההצגה בפרק זה מתייחסת למתנדבים בשנת שירות ובשנת י"ג הפעילים במסגרת תנועות הנוער.

תנועות הנוער המפעילות מתנדבי שנת שירות או מתנדבי שנת י"ג

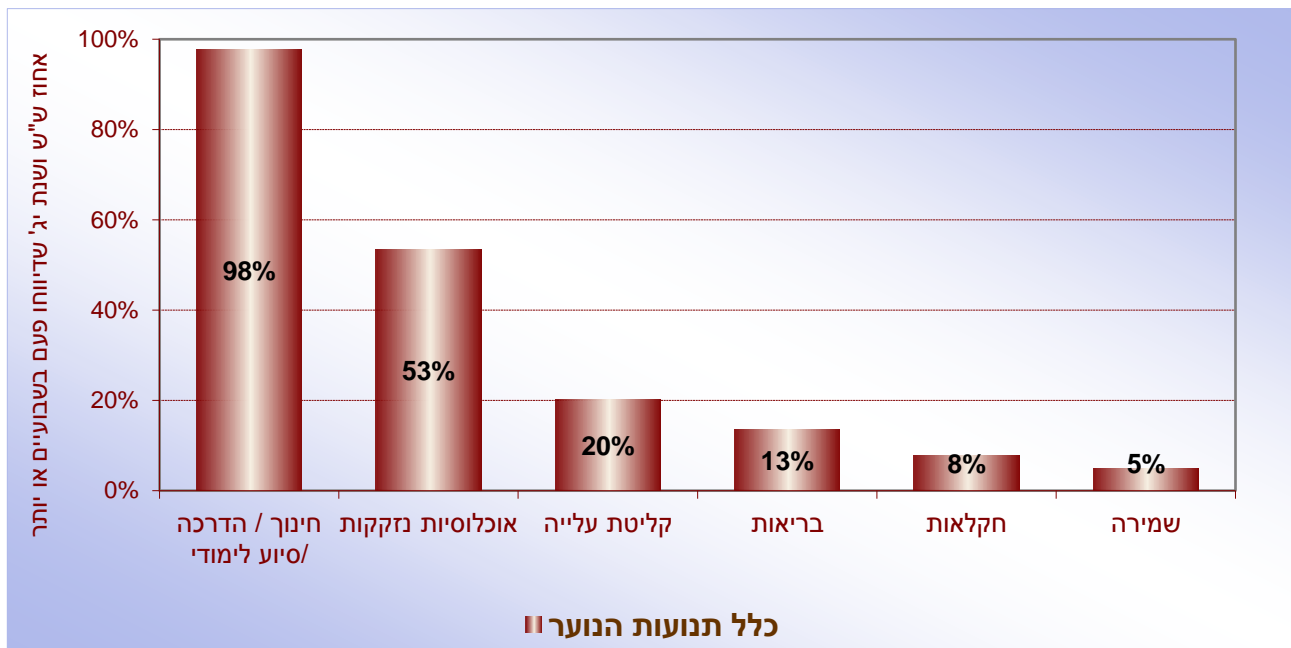
בחלק מתנועות הנוער פעילות למען התנועה במסגרת שנת שירות או שנת י"ג היא חלק ממסלול ההגשמה התנועתי. במסגרת האומדן דיווחו תשע מתוך שלוש-עשרה תנועות הנוער המוכרות על הפעלת קבוצות מתנדבים במסגרת שנת שירות או שנת י"ג. תנועות הנוער שבהן פועלים מתנדבים אלה הן: איחוד חקלאי, בני עקיבא, הנוער העובד והלומד, השומר הצעיר, מחנות העולים, מכבי צעיר, נוער לאומי בית"ר, תנועת הנוער הדרוזי ותנועת הצופים העבריים.

תחומי הפעילות

מסגרות שנת השירות ושנת י"ג מאפשרות למתנדבים להקדיש שנה לשירות התנדבותי למען הקהילה והמדינה. בתרשים 23 מוצגות תשובות המדריכים בשנת שירות או שנת י"ג לגבי התחומים שהם עוסקים בהם במסגרת ההתנדבות. התרשים מציג את הדיווחים לגבי תחומים שהמתנדבים עוסקים בהם בתדירות של פעם בשבועיים לפחות.

¹⁸ מתוך מבחן התמיכה

תרשים 23: דיווחי מתנדבים בשנת שירות או בשנת י"ג על תחומי עיסוקם

רובם המוחלט של המתנדבים של שנת שירות או שנת י"ג (98% מהמתנדבים) עוסקים בתחומי החינוך, ההדרכה או הסיוע לימודי בתדירות של פעם בשבועיים או יותר. תחום עיסוק שני בשכיחותו הוא סיוע לאוכלוסיות נזקקות. כמחצית (53%) מהמתנדבים דיווחו על עיסוק בתחום זה בתדירות של פעם בשבועיים או יותר. לעומת שני התחומים הראשיים עוסקים המתנדבים בשכיחות נמוכה יותר תחומים של קליטת עלייה, בריאות, חקלאות ושמירה - רק 5% עד 20% מהמתנדבים פעילים בתחומים אלו.

נוסף על העיסוק הקבוע (המתקיים בתדירות של פעם בשבועיים או יותר) כפי שמוצג בתרשים לעיל, כעשירית עד רבע מהמתנדבים בשנת שירות או בשנת י"ג דיווחו על עיסוק מזדמן (שנע בין פעם בחודש ל פעם אחת במהלך שנת ההתנדבות) בתחומי בריאות, חקלאות וקליטת עלייה.

מתנדבים בשנת שירות או בשנת י"ג המתגוררים בקומונה

במהלך שנת ההתנדבות אמורים מתנדבי שנת שירות וחלק ממתנדבי שנת י"ג¹⁹ לחיות בקבוצות (קומונות) במגורים שהוקצו להם על ידי תנועות הנוער ולפעול במסגרתן. בשאלון נשאלו המתנדבים על המגורים בקומונות.

ממצאי השאלון מאששים כי 98% מהמתנדבים בשנת שירות או בשנת י"ג בתנועות הנוער מתגוררים בקומונה.

¹⁹ חלק ממתנדבי שנת י"ג רשאים להתגורר בביתם.

לוח 10 : התפלגות מספר המתנדבים המתגוררים יחד בקומונה (גודל הקומונה)

מספר המתנדבים מתגוררים יחד בקומונה:				ממוצע מספר המתנדבים בקומונה
16 מתנדבים ומעלה	15-11 מתנדבים	10-6 מתנדבים	עד חמישה מתנדבים	
17%	20%	38%	25%	10

25% מהמתנדבים מתגוררים בקומונות של עד חמישה מתנדבים, 38% מתגוררים בקומונות של 6-10 מתנדבים, 20% מתגוררים במסגרת של 11-15 מתנדבים ו-17% מתגוררים בקומונה אשר מונה 16 איש או יותר. בממוצע, בקומונה מתגוררים יחדיו עשרה מתנדבים. עוד נמצא כי כמעט כל המתנדבים המתגוררים בקומונה מקבלים ליווי מקצועי מידי מדריך בוגר המשמש "מלווה קומונה" (99% מהמתנדבים).

תשלום דמי קיום כלכלי למתנדבים בשנת השירות או בשנת י"ג

הנחיות משרד החינוך קובעות כי על הגוף האחראי על מתנדבי שנת השירות ועל מתנדבי שנת י"ג לדאוג לתשלום דמי מחייה למתנדבים. בהלימה לכך, 95% מהמתנדבים בתנועה דיווחו כי הם מקבלים דמי קיום מתנועות הנוער, ו-5% מהמתנדבים דיווחו כי הם מקבלים שכר עבור פעולתם במסגרת שנת השירות, נוסף על דמי קיום.

בודדים מקרב המתנדבים - 3% מהם - דיווחו על עבודה נוספת בשכר במהלך שנת ההתנדבות.

פרק ג': הכשרה להדרכה בתנועה

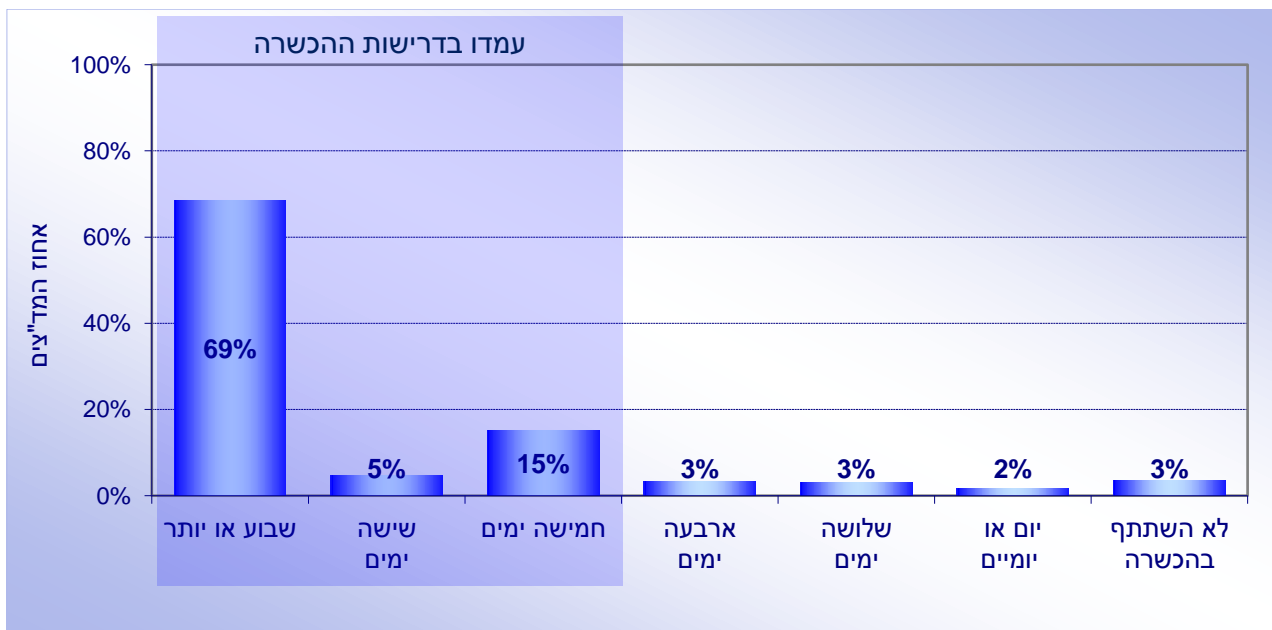
בארגון של צעירים המושתת על העיקרון של "נוער מחנך נוער", שכבת ההדרכה היא ליבת תנועת הנוער ומשמשת בסיס לכל פעילותה. "... תנועות הנוער מקיימת פעילות קבועה לעידוד נוער לתפקידי יוזמה והנהגה ולהכשרתו לכך. זאת באמצעות קיום קבוע של מרכזי הדרכה... וכן קיום קורסי הדרכה והשתלמויות למדריכים על פי העיקרון של נוער מחנך נוער"²⁰. להכשרת בני הנוער לתפקיד מדריכים צעירים חשיבות מכרעת לתפקוד קבוצת החניכים בפרט, ותנועות הנוער בכלל. בפרק זה נציג את מבנה ותכני ההכשרה של המדריכים בתנועה.

הכשרת המדריכים הצעירים

משך ההכשרה להדרכה

מבחן התמיכה לתנועות הנוער מחייב את התנועות במתן הכשרת טרום-תפקיד למדריכים הצעירים. תכנית ההכשרה הנדרשת היא שישים שעות לפחות, ומחציתן צריכות להינתן באופן רצוף. על ההכשרה להינתן לפני שהמדריך מתחיל להדריך.

תרשים 24: דיווחי המדריכים הצעירים על משך הכשרתם: התפלגות מספר ימי ההכשרה

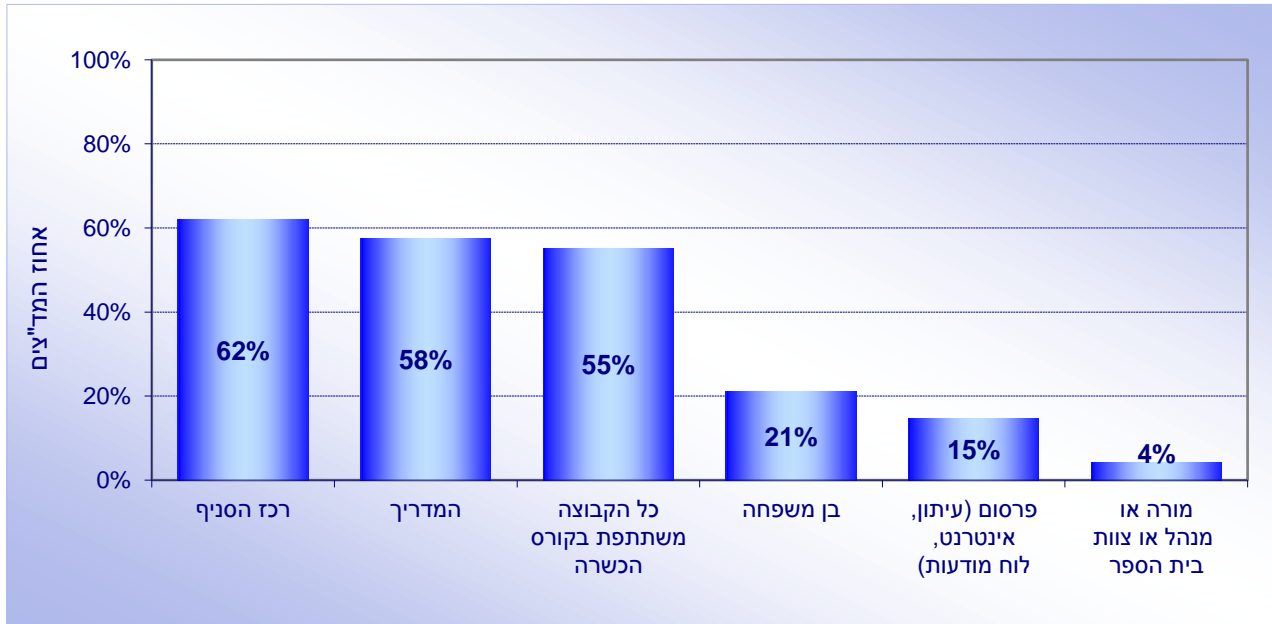
נראה כי תנועות הנוער משקיעות משאבים ומאמצים רבים בהכשרת המדריכים. 89% מהמדריכים הצעירים בכלל תנועות הנוער ביצעו את מספר ימי ההכשרה הנדרשים במבחן התמיכה (חמישה ימים ומעלה). כשני שלישים מהם השתתפו בהכשרת טרום-תפקיד של שבוע או יותר. נוסף על כך, 92% מהמדריכים הצעירים עמדו בדרישה להשתתף בהכשרה רצופה של שלושה ימים לפחות.

²⁰ דוח הוועדה לבדיקת מאפייני תנועות הנוער כבסיס לקריטריונים של הקצאה, ירושלים, ספטמבר 2003, עמוד 50

ההפניה לקורס ההכשרה

במסגרת הריאיון נשאלו המדריכים הצעירים מי הפנה אותם לקורס ההכשרה לקראת ההדרכה. תשובותיהם מוצגות בתרשים הבא:

תרשים 25: דיווחי המדריכים הצעירים כיצד הגיעו לקורס ההכשרה

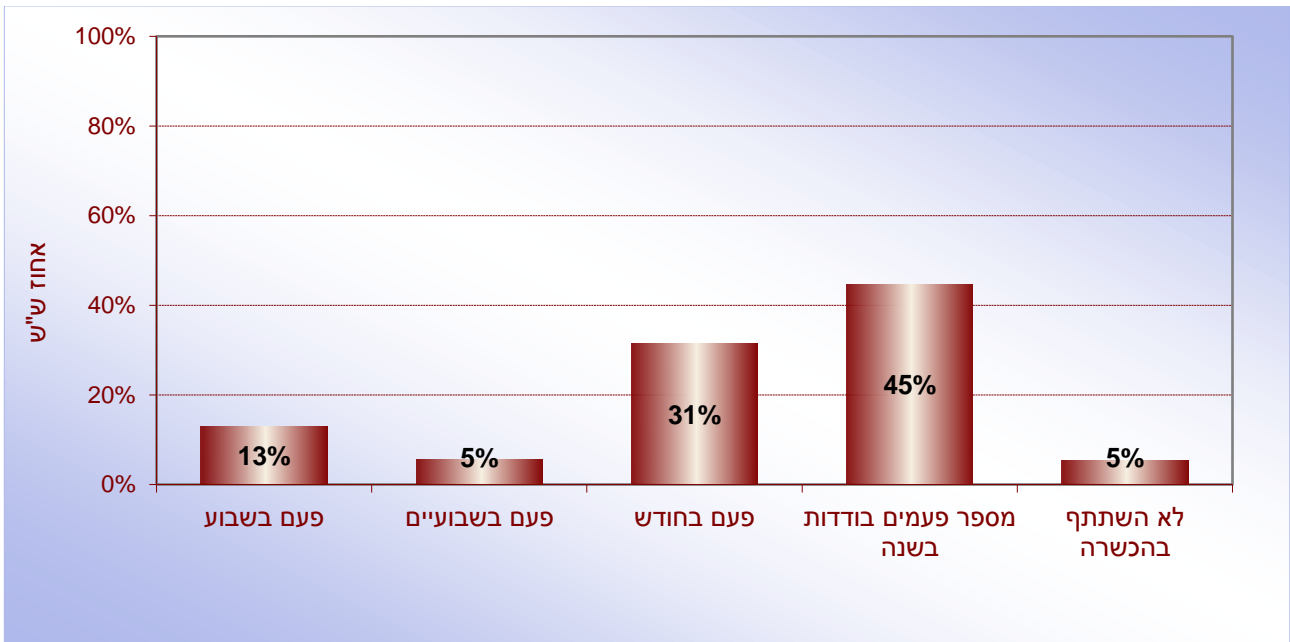

ההפניה לקורס ההכשרה של מדריכים צעירים נעשתה ב-62% מהמקרים על ידי רכז הסניף וב-58% מהמקרים על ידי מדריך הקבוצה. לעומת זאת, ביותר ממחצית מהמקרים - 55% - דווח על השתתפות של הקבוצה כולה בקורס ההכשרה.

הכשרת המתנדבים בשנת השירות ובשנת י"ג

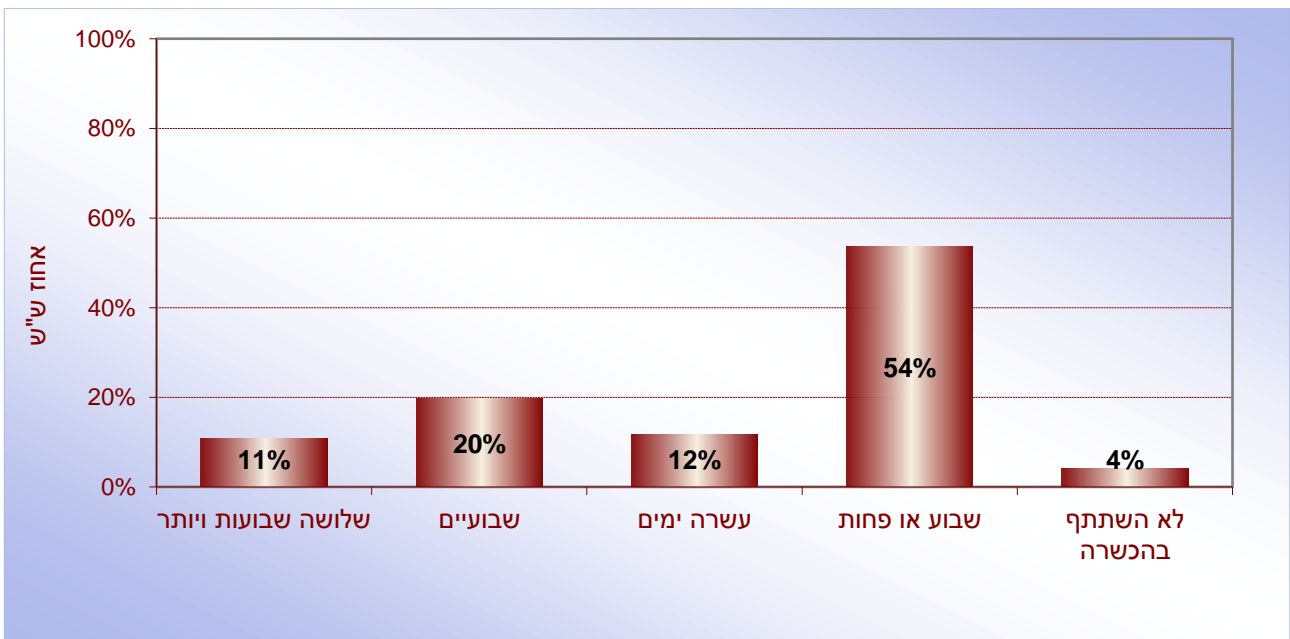
ההכשרה הנדרשת ממתנדבי שנת שירות ושנת י"ג ארוכה ומורכבת יותר. הכשרתם מתחילה טרם כניסתם לתפקיד, כבר בהיותם תלמידי תיכון בכיתה י"ב, וממשיכה בחודשים שלפני כניסתם לתפקיד. שני התרשימים שלהלן מציגים את דיווחי המתנדבים במסגרות שנת שירות ושנת י"ג על השתתפותם בהכשרה:

תרשים 26: דיווחים של מתנדבים בשנת שירות או בשנת י"ג על תדירות הכשרתם בהיותם תלמידי י"ב

הרוב המוחלט בקרב מתנדבי שנת השירות או מתנדבי שנת י"ג עברו הכשרה לתפקיד (כולל סמינר, סמינריון, קורס, ימי עיון, השתלמות, מחנה או כנס הכנה) בהיותם תלמידי י"ב. כמחצית המתנדבים דיווחו על הכשרה שוטפת של אחת לחודש לפחות.

תרשים 27: דיווחי מתנדבים במסגרת שנת שירות או שנת י"ג בנוגע למשך הכשרתם בחודשים שקדמו לכניסתם לתפקיד

למעלה ממחצית מקרב מתנדבי שנת השירות או ממתנדבי שנת י"ג עברו לקראת כניסתם לתפקיד הכשרה בהיקף של "שבוע או פחות"; 42% מהמתנדבים דיווחו על הכשרה של עשרה ימים לפחות: כ-12% עברו הכשרה בהיקף של עשרה ימים, 20% עברו הכשרה של שבועיים ו-11% השתתפו בהכשרה בהיקף של שלושה שבועות ויותר.

נושא ההכשרה, לרבות התהליכים והקריטריונים הנהוגים לגבי בחירת מד"צים והליווי הניתן למדריכים - עלה גם בביקורים שנערכו בסניפי תנועות הנוער. במרבית התנועות מתקבלת תמונה בהירה ועקבית לגבי ההיקפים והאיכות של ההכשרות שמקיימות התנועות בטרם יעשו חבריהן לרכזים ולמד"צים, ועולה כי הכשרות אלו הן מוגדרות ומושקעות. בכמחצית מן התנועות קיים מערך הכשרות נרחב, מפותח, מובנה וממוסד, המבטיח את קיומם של מסלול הכשרה ושל השתלמויות לקראת כל שלב או תפקיד (כמו למשל, הכשרה מקדימה/עוקבת לקורס מד"צים בסניפים עצמם וימי עיון וסמינרים תוך כדי מילוי התפקידים).

רכזים – רבים מהרכזים הם בוגרים של תנועתם ועל כן מכירים אותה היטב. חלק גדול מהם ציינו כי עברו הכשרה לקראת תפקידם (השתתפות בסמינריון הכשרה במשך כמה ימים רצופים, השתתפות בקורסים מחוזיים או ארציים) וכן עברו השתלמויות לאורך השנה על בסיס סדיר בדרך כלל, או על בסיס מזדמן. רכזים צעירים ציינו כי עברו הכשרה ייעודית לרכזים מתחילים, המתקיימת בתחילת כל שנה, וכן הכשרות עוקבות באופן שוטף, וכן עברו השתלמויות והדרכות חובה נושאות לאורך השנה (בטיחות, טיולים וכדומה). הכשרתם התמקדה במישור המעשי-ארגוני ובמישור הפדגוגי ועסקה פחות בערכי התנועה, מפני שרובם "גדלו על ערכים אלה", לדבריהם, ובדרך-כלל אף עברו חפיפה עם קודמיהם בתפקיד. בתנועות שבהן לא כל הרכזים צמחו בתנועה עצמה, עברו כולם, לדבריהם, הכשרה והשתלמויות במרכז הארצי לקראת תפקידם ותוך כדי מילוי התפקיד:

-*"עברתי הכשרה, וכל שנה יש הכשרות וימי עיון במרכז הארצי";*

-*"כרכז עברתי המון הכשרות. 'תג יער', 'אחראי טיולים' 'ביטוח וביטחון במחנה' ואחראי מחנות קיץ. כל אחת מההכשרות הייתה 60 שעות";*

-*"יש בשנה 3 או 4 הכשרות מעשיות שאנחנו, כרכזים, עוברים מטעם התנועה".*

עם זאת, במקצת מהתנועות לא התקבלה תמונה ברורה ואחידה על כניסת רכזי הסניפים לתפקיד, ונראה כי לא הייתה הכשרה מחייבת, מובנית ומסודרת; הרכזים בתנועות אלו פירטו פחות על אודות הכשרתם, דיברו בעיקר על השתלמויות מזדמנות מטעם התנועה, וניתן היה להבין מדבריהם כי המסלול שעשו בתנועה כמד"צים או כמדריכים בוגרים ובתפקידים נוספים הכין אותם לתפקידם.

-*"אפשר להגיד שקיבלתי את התפקיד בזכות ההתמדה והתרומה שלי בתנועה, שלב שלב, כל המסלולים עשיתי";*

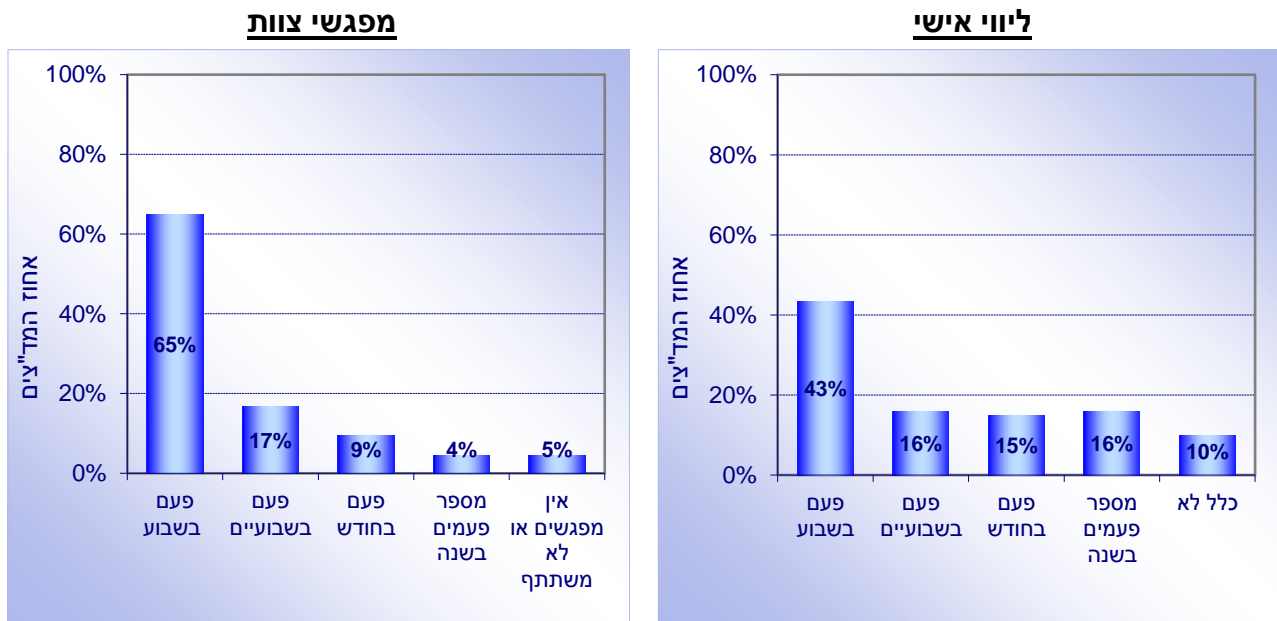
-*"עוברות כל הזמן באופן שוטף, היינו בחפץ חיים והייתה הדרכה טלפונית, בתחילת ספטמבר היו כמה ימים של הדרכה, זה נועד לכל הרכזות. במרכז ההדרכה פעם אחת היה יום אחד, פעם שלושה ימים. במהלך השנה באזור יונאר היה".*

מדריכים צעירים – תמונה דומה מתקבלת גם באשר להקפדה על ההיקפים והאיכות של ההכשרות שמקיימות התנועות בעבור המד"צים. כל הרכזים והמד"צים הדגישו כי קיימת הכשרה מרוכזת למד"צים בלבד לפני כניסתם לתפקיד, המועברת בידי רכז ההדרכה של התנועה ו/או בכירה, ולעתים גם על ידי מרצים מבחוץ, וכי הכשרה זו עוסקת בנושאים מגוונים ורלוונטיים לתפקיד - "כל מה שמדריך צריך לדעת" - ובתכנים הנדרשים במבחני הסף. הנושאים הרווחים ביותר היו אידיאולוגיה, היסטוריה וייחודיות של התנועה, פיתוח מנהיגות, דמות המדריך, חינוך ערכי (סובלנות ופולרליזם, דמוקרטיה, הארץ והמדינה), תפיסות חינוכיות, דיסקטיקה ומיומנויות הדרכה (עמידה מול קבוצה, הכנת מערכי פעולה, טיפול בבעיות אישיות של חניכים), שדאות, בטיחות ועוד; משך הכשרת המדריכים הצעירים דומה בתנועות השונות (במרבית התנועות מדובר בתהליך רציף ומרוכז, בהתאם לתנאי הסף שנקבעו בנושא), ובחלקן התקיים תוך כדי תקופת ההדרכה תהליך של השלמת הכשרה למד"צים שלא הוכשרו כנדרש.

תמיכת תנועות הנוער במדריכים הצעירים וליווים

לאחר מתן ההכשרה הבסיסית למדריכים הצעירים, על תנועות הנוער להקים תשתית שתתמוך בהם בצעדיהם הראשונים בהדרכה. התמיכה יכולה להיעשות הן באמצעות ליווי והנחיה אישיים ו/או קבוצתיים, והן על ידי אספקת חומרי הדרכה ממרכז ההדרכה, הליך החייב, לפי מבחן התמיכה, להתקיים בכל תנועה.

תרשים 28 : דיווחי המדריכים הצעירים בנוגע לליווי ולהנחיה שהם מקבלים

בתנועות הנוער קיים מערך תמיכה במדריכים הצעירים הן באמצעות ליווי אישי והן באמצעות מפגשי צוות. מהממצאים עולה כי תמיכה באמצעות מפגשי צוות נפוצה יותר יחסית לליווי האישי: 74% מהמדריכים הצעירים בכלל תנועות הנוער דיווחו על ליווי אישי בתדירות של פעם בחודש לפחות, ו-91% מהם דיווחו על מפגשי צוות בנושא הדרכה בתדירות זו. 65% מהם אף דיווחו על מפגשי צוות בתדירות של אחת לשבוע לעומת 43% אשר דיווחו על ליווי אישי בתדירות זו.

בסך הכול נמצא כי 82% מכלל המדריכים הצעירים עברו הכשרה והם גם מלווים ומונחים על ידי התנועות, כנדרש במבחן התמיכה בתנועות הנוער.

לדברי הרכזים והמד"צים כולם, ליווי ותמיכה הם בבחינת מובן-מאליו בתנועתם. נראה כי כל תנועות הנוער השכילו להקים תשתית לליווי ולתמיכה ולמענה קשוב ומהיר לפניית הסניפים ולצורכיהם וכי הן מקפידות על ערוץ הידברות פתוח תמיד בין בעלי התפקידים השונים. רכזים תיארו שביעות רצון גבוהה גם מהליווי וגם מהתמיכה המוצעים על ידי מרכז ההדרכה ועל ידי בכירים מהתנועה, הן במסגרת מפגשים קבועים או מחייבים והן באופן ספונטני ובאמצעות הטלפון, ביוזמת המטה וביוזמת השטח, לפי העניין ואף בהתאם לטיב הקשר האישי שנרקם בין חברי התנועה.

-יש לי ליווי מרכז ההדרכה והמזכ"ל";

"במקרה של בעיה אישית אני פונה לפי הסדר ההיררכי, כך שתחילה יש את ראש השבט, אם הבעיה לא נפתרה פונים לראש התנועה. אני מרגיש שאני מקבל מענה מהיר ויעיל מהתנועה במידה רבה";

"מלווה אותי רכז המחוז, אני פונה אליו כשמתעוררת בעיה אישית והוא מעביר את זה הלאה. אני מרגישה שאני מקבלת מענה מהיר ויעיל מאוד";

"רכז המחוז מלווה אותי באופן ישיר. במקרה של בעיה אישית עם חניך אני פונה לרכז המחוז, גם במקרה של בעיה תקציבית או כל בעיה אחרת. במדד מ-0 עד 10, אני מרגישה שאני מקבלת מענה ברמה של 9"; --
"הקשר הוא מאוד טוב, אפשר להגיד שהוא קשר מאוד משפחתי. אני מקבלת תמיכה וסיוע באופן מעולה"; -
"אני מרגיש שאני מקבל 100% מענה, אין הסתייגות, מבחינת ההנהגה אין לדעתי צורך בשיפור";
"כל הזמן יש אספות חובה של רכזים, ובהן מעבירים לנו נהלים ודרישות".

מד"צים, ללא יוצא מן הכלל, תיארו שביעות רצון מן הליווי הנדיב והקשוב המוצע להם מידי אחד או כמה מהגורמים הבאים: רכז הסניף, הרכז האזורי, מדריך בוגר, מרכז ההדרכה, קומונרים או מש"צים. ההנחיה והליווי נעשו, לדבריהם, בתדירות של פעם בשבוע או פעם בשבועיים, במפגשי צוות סדירים או במפגשים ספונטניים, כהדרכה פרטנית או קבוצתית, ובתדירות משתנה. יושם הנוהל של בדיקת מערכי פעולה ותוכניהם ומתן משוב עליהם. כל המד"צים הדגישו כי יש להם תמיד כתובת שאליה הם יכולים לפנות בכל דבר ועניין:

"אני מקבל ליווי ממדריך בוגר כל שבועיים";

"הרכז מלווה את המד"צים לאורך כל השנה ובכל הפעילויות, ואנחנו מתייעצים גם עם רכז הדרכה ורכז משמעת";

"אני מקבלת ליווי והדרכה ע"י המדריכים הבוגרים. המדריכים הבוגרים מהווים עבורי כתובת לכל שאלה ולכל התלבטות, עבורי ועבור כל שאר המד"צים" ואף להיעזר בשירות/ייעוץ פסיכולוגי באחת התנועות:

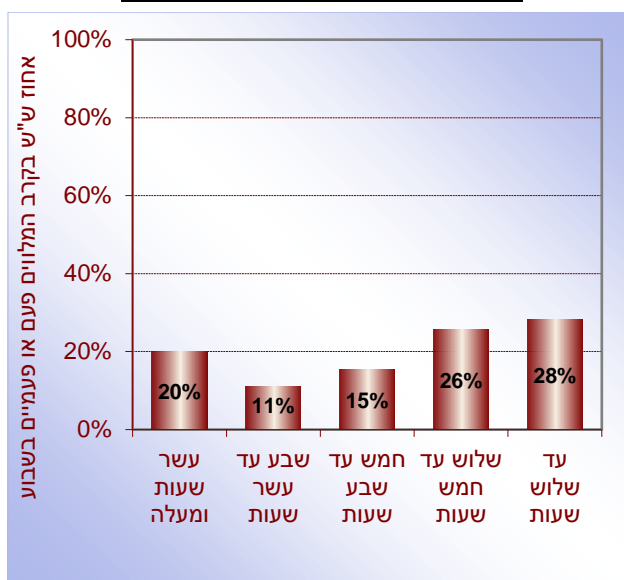
"... יש את היועצת התנועתית שאליה אני פונה, המענה הוא שוטף".

תמיכת תנועות הנוער במתנדבים בשנת השירות ובשנת י"ג וליזויים

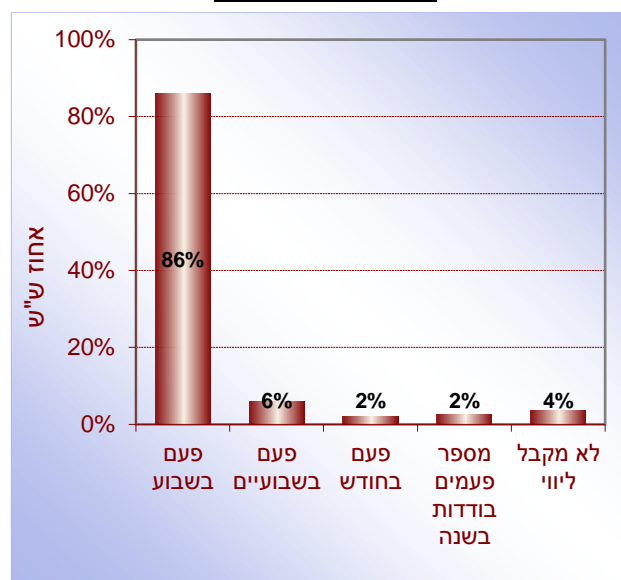
תנועת הנוער נדרשת להעמיד ליווי מקצועי למתנדבים במהלך פעילותם בשנת השירות. התרשימים הבאים מציגים דיווחי המתנדבים על התמיכה והליווי שקיבלו במהלך שנת השירות.

תרשים 29: דיווחי מתנדבים בשנת שירות ובשנת י"ג בנוגע לליווי ולהנחיה

מספר שעות ליווי אישי בשבוע²¹

תדירות ליווי אישי

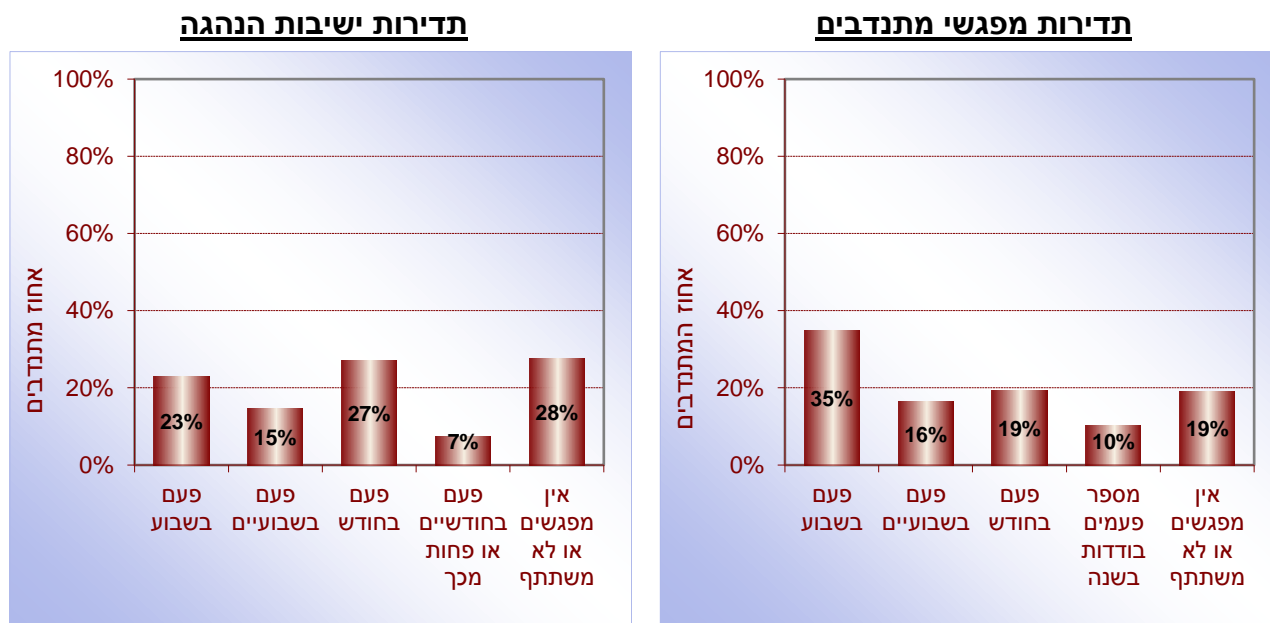

מתנדבי שנת השירות ומתנדבי שנת י"ג מקבלים במהלך מילוי תפקידם ליווי אישי מידי מדריך מנוסה. ברוב המקרים (86%) המתנדבים נפגשו עם המלווים התנועתיים פעם בשבוע. ההיקף השבועי של מפגשי הליווי אינו קבוע: 20% מהמתנדבים דיווחו על ליווי בהיקף של עשר שעות שבועיות ואף יותר מכך. לעומתם דיווחו 28% מהמתנדבים על פחות משלוש שעות ליווי שבועיות. בתוך היו כמחצית מקרב המתנדבים שדיווחו על ליווי בהיקף של שלוש עד עשר שעות שבועיות.

²¹ למדריכים שדיווחו על ליווי אישי בתדירות של פעם בשבוע או פעם בשבועיים.

נוסף על מפגשי הליווי האישיים למתנדבים, מתקיימים בתנועות מפגשים קבוצתיים של מתנדבים העוסקים בסוגיות הקשורות לשנת ההתנדבות. כמו כן בחלק מהתנועות משתתפים המתנדבים בישיבות הנהגה של התנועה, כפי שמוצג בתרשים 30:

תרשים 30: דיווחי מתנדבים בשנת שירות ובשנת י"ג בנוגע להשתתפות במפגשי מתנדבים ובישיבות הנהגה בתנועות הנוער

מהתרשים עולה כי 81% ממתנדבי שנת שירות וממתנדבי שנת י"ג משתתפים במפגשים העוסקים בנושאים ובעיות הקשורות לשנת ההתנדבות. 71% דיווחו על מפגשים בתדירות קבועה של פעם בשבוע עד פעם בחודש ו- 10% נוספים דיווחו על קיום מפגשים בודדים במהלך השנה.

72% מהמתנדבים דיווחו על השתתפות בישיבות הנהגה, ברוב המקרים דווח על תדירות מפגשים סדירה שנעה בין פעם בשבוע לפעם בחודש.

מרכז ההדרכה ומקומו בתנועה:

בכל התנועות קיים מרכז הדרכה ארצי כחלק מההנהגה הארצית, הפועל לצד מרכזי הדרכה במחוזות ובסניפים, בעיקר בתנועות הגדולות. המרכז הארצי מפתח שפע חומרים לתכנית ההדרכה השנתית ומציע, לדברי רכזים ומד"צים, מגוון עשיר של נושאים, חוברות ומערכי פעולות מתחדשים ומעודכנים ופועל להפצתם. ואכן במרבית התנועות מדובר על קיומה של תכנית הדרכה מחייבת, שאף שהיא נקבעת 'מגבוה', בכחצית מן התנועות שותפים בעיצובה גם רכזים ומדריכים בוגרים:

"כרכז הייתי שותף בבניית התכנית. התכנית היא שנתית והיא חובה, אבל מתעדכנת, תמיד יש עדכונים והוספת דברים".

עוד עולה מתיאורי מרבית הרכזים והמד"צים, כי גם בעידן האינטרנטי הנוכחי, מרכז ההדרכה נוכח בחיי הסניפים וממלא תפקיד משמעותי בליווי צוותי ההדרכה בהם, ו אף שבמרבית התנועות פועלים מרכז הדרכה מקוון וקו פתוח טלפוני, מוקד ההדרכה הארצי משמש עדיין כמוקד משיכה פעיל ומשמעותי בעבורם, אתר עלייה לרגל, כמו גם נקודת מפגש להרצאות וסדנאות:

"יש מחלקת הדרכה בתנועה. יושבת במשרד במרכז. יש חומרי הדרכה וחדר הדרכה. אנחנו מחויבים לעבוד על פי תכנית ההדרכה, אבל אנחנו אף פעם לא משתמשים בחומרים כמו שהם, תמיד משנים ומתאימים לנו";
-"במרכז ההדרכה יש ספריית הדרכה, ארכיון מדהים ומטורף. הייתי שם מלא פעמים. יש שם גם הרבה ישיבות. עכשיו מקימים מרכז הדרכה וירטואלי".

שני מאפיינים נוספים של מרכזי ההדרכה צוינו בקורת רוח על ידי רכזים רבים. הראשון בהם נוגע לאופייה הפתוח של תכנית ההדרכה המרכזית מטעמם. תכנית זו, המשמשת בדרך כלל כמסגרת מנחה ובמידה זו או אחרת כמסגרת מחייבת, גם מאפשרת מרחב לשיקול דעת ולפרשנות של הרכזים (והמדריכים) תוך התאמה גמישה לצורכי הסניף:

"יש לנו מרכז הדרכה, יש גם מרכז הדרכה אינטרנטי בצירוף חוברות מודפסות. לרוב, המד"צים לא מגיעים ומסתפקים בחומר שבאינטרנט. אנחנו מקבלים חומרים, עובדים על זה, יושבים על זה באופן קבוצתי ומתאימים הכול לחניכים שלנו";

"אני מקבל חומרים ממרכז ההדרכה, אנחנו לוקחים את החומרים ואם צריך לשנות משהו משנים, אך יש קו מנחה שצריך ללכת אתו".

מאפיין נוסף שתואר על ידי חלק מהרכזים מתייחס ליחסים הדו-כיווניים בין מרכז ההדרכה הארצי לסניפים, המתאפיינים בשיתוף. בחלק מהתנועות כוללים יחסים אלה השתתפות של רכזים בבניית תכנית ההדרכה, תוך התאמה גם לבקשות ולצרכים ספציפיים...

"במרכז פתוחים להשמעת ולשמיעת דעות ועצות";

... ותוך היענות מצד מרכז ההדרכה לספק חומרים על פי דרישה או יזמה סניפית:

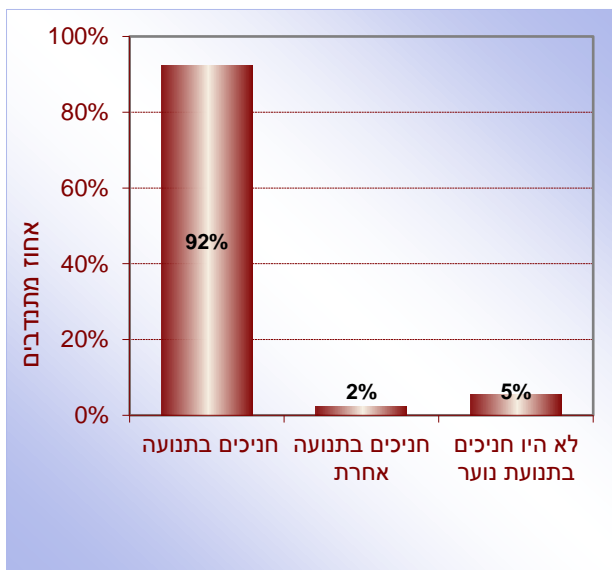
"תכנית ההדרכה מגיעה מהמטה. המטה שואל על הצרכים ומכינים מערכים. לעתים אנחנו שותפים בבנייה".

המשכיות בתנועה

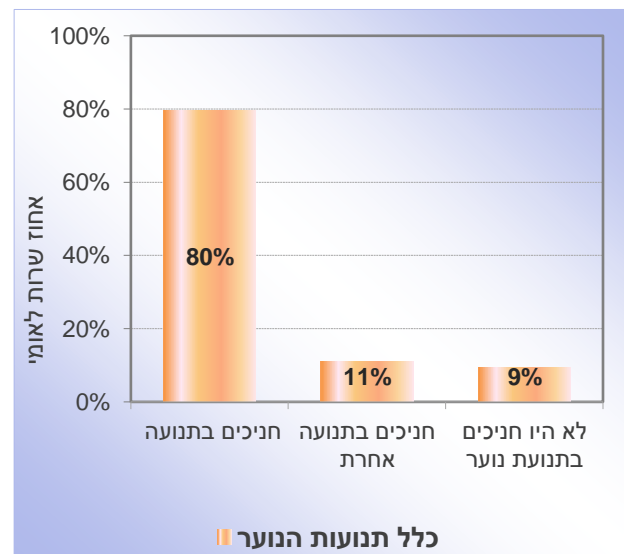
מבחן התמיכה אינו מגדיר דרישה לגבי ניסיון תנועתי קודם הנדרש ממתנדבים (שנת שירות, שנת י"ג, שירות לאומי או אזרחי) וממדריכים בוגרים. עם זאת, הציפייה היא כי המדריכים יהיו בעלי עבר תנועתי, שבזכותו הם נחשפו לערכים ולתרבות התנועתית. לכן, המתנדבים בשנת שירות או בשנת י"ג המשרתים בשירות לאומי או בשירות אזרחי והמדריכים הבוגרים נשאלו אם היו בעבר חניכים בתנועתם או בתנועה אחרת ואם מילאו בעבר תפקידי הדרכה בתנועה.

תרשים 31: דיווחי מתנדבים ומדריכים בוגרים בנוגע לעבר התנועתי שלהם

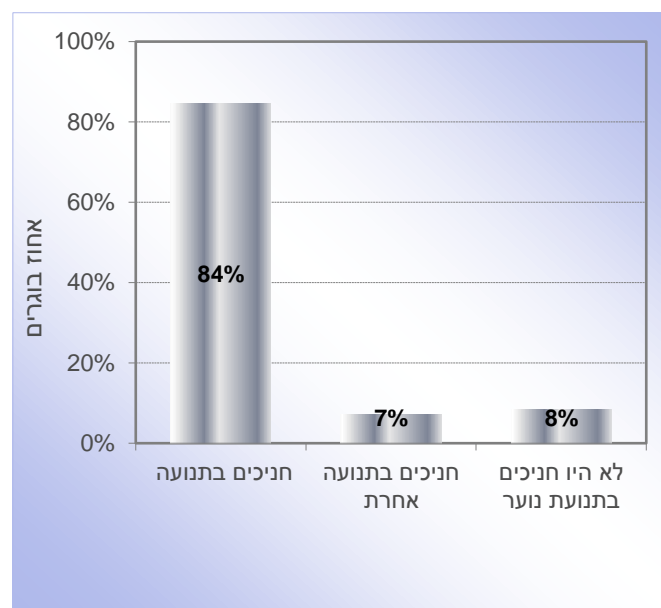
מתנדבים בשנת שירות או בשנת י"ג

מתנדבים בשירות לאומי או אזרחי

מדריכים בוגרים

בחינת העבר התנועתי של הצוות הבוגר יותר בתנועה, המתווה את הדרך, מלמדת כי המדריכים שבחורים להתנדב בתנועה או לחזור אליה לאחר שירותם הצבאי, הם אלו שגדלו בה:

בקרב המתנדבים בשנת שירות או בשנת י"ג הרוב המכריע התחנכו בתנועה שבה בחרו להתנדב: 92% מהמתנדבים של תנועות הנוער היו חניכים בתנועה שבה הם מבצעים את שנת ההתנדבות. עוד נמצא כי 90% מהמתנדבים בשנת שירות או בשנת י"ג שימשו כמדריכים צעירים בתנועת הנוער שבה הם מתנדבים או בתנועת נוער אחרת.

בקרב משרתי שירות לאומי או אזרחי מתקבלת תמונה דומה: 80% היו חניכים בתנועת הנוער שבה הם משרתים בשירות לאומי או אזרחי; 11% היו בעברם חניכים בתנועת נוער אחרת ו-9% מהם לא היו חברים בתנועת נוער. עוד עולה מהשאלונים כי 87% ממשרתי שירות לאומי או שירות אזרחי שימשו כמדריכים צעירים בתנועת הנוער שבה הם מתנדבים או בתנועת נוער אחרת.

בקרב המדריכים הבוגרים 84% היו חניכים באותה תנועת נוער שבה הם פועלים כיום; 7% היו חניכים בתנועה אחרת ו-8% מהם לא היו חניכים בתנועת נוער בצעירותם. כמו כן העלו השאלונים כי 83% מהמדריכים הבוגרים הדריכו בעברם כמד"צים בתנועת נוער ו-14% מהמדריכים הבוגרים פעלו כמתנדבים בתנועת נוער (במסגרת שנת שירות, שנת י"ג, שירות לאומי או שירות אזרחי).

פרק ד': בדיקת עמידתה של תנועת הנוער בתנאי הסף: היבטים חינוכיים

תנועת נוער היא התארגנות נוער חינוכית רעיונית-ערכית אשר פועלת על פי מאפייני החינוך הבלתי פורמאלי, והיא בעלת תפיסת עולם כוללת בנוגע לדמות החברה והאדם במדינת ישראל. תנועות הנוער מפתחות מערכת שלמה של תרבות, שפה וסמלים הייחודיים לכל אחת מהן, ומבססות את פעילותן על מספר עקרונות חינוכיים: פעולה למען חברה ערכית וצודקת; הנהגה של נוער וצעירים המדריכים ילדים ונוער באורח דמוקרטי; הגשמה אישית של חניכי תנועות הנוער; חינוך ברוח ערכי מגילת העצמאות והזדהות עם קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית; חינוך לשירות צבאי, לאומי או אזרחי; חינוך למעורבות, לאחריות ולמחויבות חברתית וקהילתית; חינוך לכבוד האדם ולקבלת השונה.

במסגרת ההערכה נבדקה מידת העיסוק של תנועות הנוער בערכים אלו. לצורך כך הוצגו למדריכים הצעירים ולחניכים, החל באלו הלומדים בכיתה ז', היגדים בנוגע לאופי פעילות תנועות הנוער. ההיגדים מתארים היבטים שונים של כל תחום. בשאלונים אלו התבקשו המדריכים הצעירים והחניכים לציין באיזו מידה מתאר כל היגד את מה שקורה בתנועה שלהם, על פני סולם בן חמש דרגות הנע מ"במידה רבה מאוד" ועד "כלל לא":

- מדריכים צעירים שהשיבו כי ההיגד מתאר את מה שקורה בתנועתם "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד", סווגה תשובתם כחיובית.
- חניכים שהשיבו כי ההיגד מתאר את מה שקורה בתנועתם "במידה בינונית" או "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד", סווגה תשובתם כתשובה חיובית.

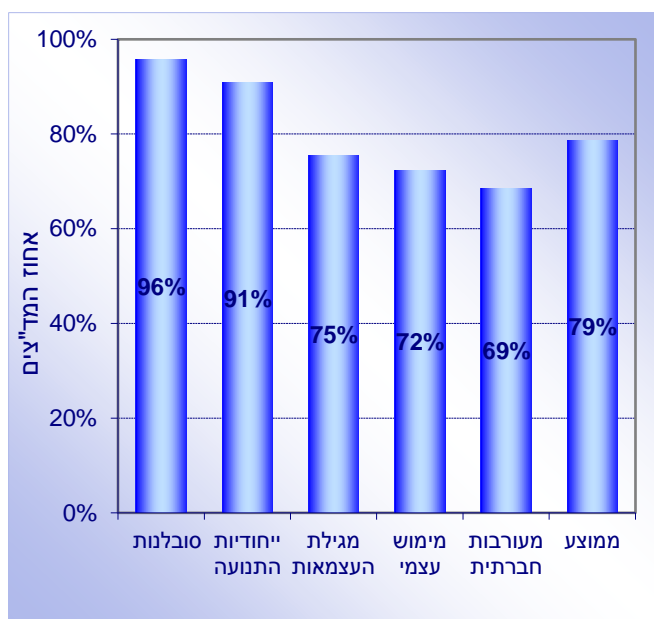
בהמשך חושב מדד מסכם אחד לכל ההיגדים העוסקים באותו נושא. המדד מתאר את התמונה העולה מדיווחי המדריכים הצעירים או החניכים באותו הנושא, והוא חושב כממוצע של אחוזי המסכימים עם ההיגדים המתארים את הנושא. בהתאמה, ערכי המדד נעים בין 0% ל-100%. הנתונים שלהלן מציגים את ערכי המדדים המסכימים בכל נושא ונושא.

קריטריון העמידה בתנאי הסף החינוכיים, שנקבע על ידי ועדת ההיגוי המלווה את תהליך האומדן, מחייב כי לפחות 51% מכלל המשיבים (מדריכים צעירים, חניכים), ישיבו בחיוב על כל אחד מהמדדים של תנאי הסף החינוכיים; וכן שהממוצע של המשיבים בחיוב בכל המדדים גם יחד יהיה 67% לפחות. החישוב נעשה בנפרד עבור חניכים ועבור מדריכים, והתנועה נדרשה לעמוד בתנאי המעבר עבור כל אחת משתי הקבוצות בנפרד. הנתונים קיבלו תוקף באמצעות התצפיות והראיונות שנערכו בסניפי תנועות הנוער וממצאיהם מוצגים בהמשך הפרק.

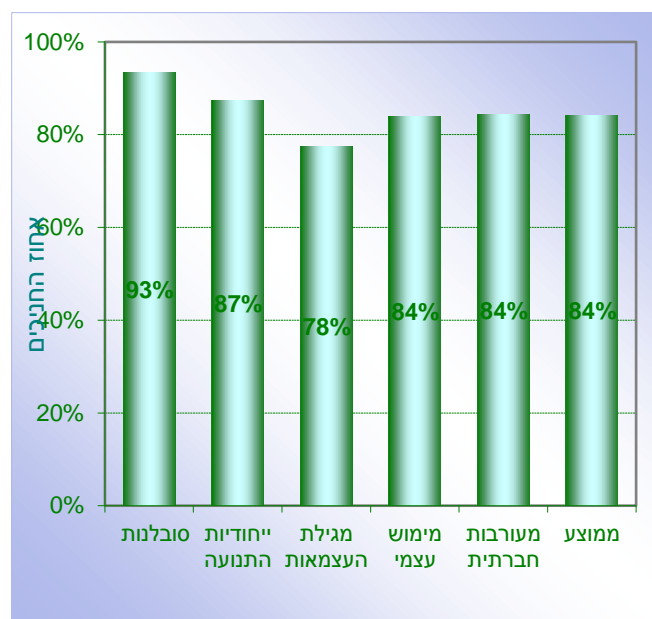
התרשים הבא מציג את העיסוק של תנועות הנוער בנושאים החינוכיים המרכזיים, לפי דיווחי חניכים ומדריכים בנפרד:

תרשים 32: הנושאים החינוכיים שתנועות הנוער עוסקות בהם

דיווחי מדריכים צעירים

דיווחי חניכים

כל תנועות הנוער עמדו בכל תנאי הסף החינוכיים, בהתאם לקריטריונים שנקבעו על ידי ועדת ההיגוי.

בממוצע 84% מהחניכים ו-79% מהמדריכים הצעירים השיבו בחיוב על ההיגדים המרכיבים את תנאי הסף החינוכיים. מדיווחי החניכים והמדריכים הצעירים גם יחד עולה כי תנועות הנוער מדגישות במיוחד ערכים של סובלנות (93% מהחניכים ו-96% מהמדריכים דיווחו על עיסוק רב או רב מאוד בנושא) והיבטים הקשורים לייחודיות תנועת הנוער (87% מהחניכים ו-91% מהמדריכים דיווחו על עיסוק רב או רב מאוד בנושא).

החניכים העריכו את מידת העיסוק במגילת העצמאות ובערכיה בשיעורים נמוכים בהשוואה לנושאים חינוכיים אחרים שנבדקו (78% דיווחו על עיסוק רב או רב מאוד בנושא בהשוואה ל-84% ומעלה ביחס לנושאים האחרים).

לעומתם המדריכים הצעירים העריכו את המעורבות החברתית בשיעורים נמוכים בהשוואה לנושאים חינוכיים אחרים (69% דיווחו על עיסוק רב או רב מאוד בנושא בהשוואה ל-72% ומעלה ביחס לנושאים האחרים).

השוואה בין הממצאים שעלו מדיווחי המד"צים בנוגע למעורבות החברתית של התנועה לבין אלו שעלו מדיווחי הרכזים בסניפים (כפי שיפורטו בהמשך הפרק) מעלה כי דיווחי המד"צים אינם עולים בקנה אחד עם דיווחי הרכזים, שכן האחרונים רואים במעורבות החברתית חלק בלתי נפרד מסדר יומה של התנועה. ייתכן כי הסיבה להבדל זה בהערכות נובע מכך שפעולות בתחום המעורבות החברתית המבוצעות בחלק מהתנועות או בסניפים מסוימים אינן נתפסות על ידי המד"צים כמעורבות חברתית.

גם בנושא המימוש העצמי, דיווחי המד"צים בראיונות הטלפוניים אינם עולים בקנה אחד עם דיווחי הרכזים והמדריכים, כפי שעלו בראיונות שנערכו בסניפים: הרכזים והמד"צים בסניפים מדגישים את הסיפוק והעשייה המשמעותיים שהם חווים במסגרת התנועה (כפי שיפורט בהמשך הפרק), ואילו בדיווחי המד"צים בראיונות הטלפונים נושא המימוש העצמי מודגש פחות מנושאים אחרים (רק 72% מהמד"צים דיווחו על עיסוק רב או

רב מאוד בנושא). הסבר אפשרי לפער הוא העובדה שהביקורים והראיונות בכל אחת מתנועות הנוער נערכו בעשרה הסניפים אשר נבחרו על ידי התנועה ועל כן סביר שמדובר בסניפים איכותיים של התנועה, מה שמשליך גם על תחושת המיצוי העצמי של המדריכים.

הלוח שלהלן מציג את דיווחי החניכים על עיסוק בנושאים החינוכיים לפי שכבת גיל החניכים:

לוח 11: הנושאים החינוכיים בהם עוסקים בתנועות הנוער - דיווחי החניכים לפי כיתה

ממוצע	מעורבות חברתית	מימוש עצמי	מגילת העצמאות	ייחודיות תנועת הנוער	סובלנות	כלל תנועות הנוער
79%	80%	79%	73%	82%	90%	כיתה ז'
82%	82%	82%	75%	85%	93%	כיתה ח'
85%	85%	86%	77%	89%	95%	כיתה ט'
88%	88%	86%	83%	92%	96%	כיתה י'
90%	91%	90%	84%	93%	96%	כיתה י"א
84%	84%	84%	78%	87%	93%	סה"כ

ניתוח נתוני החניכים לפי שכבת גיל מעלה כי קיים עיסוק רחב יותר בתנאים החינוכיים ככל שגיל החניכים עולה, כך בגילאי התיכון חניכים נוטים לעסוק מעט יותר בהיבטים החינוכיים בהשוואה לחניכים בגילאי חטיבת הביניים.

בחינת ההיבטים החינוכיים, כפי שעלו בראיונות ובתצפיות שבוצעו בסניפי תנועות הנוער, מפורטות להלן:

חינוך ברוח עקרונות מגילת העצמאות

התבוננות בממצאי ההערכה הנוגעים לעיסוק התנועות השונות במגילת העצמאות חושפת תמונה בלתי אחידה:

במיעוט מקרב התנועות ניתן היה למצוא בכל אחד מסניפי התנועה נוסח מצולם של מגילת העצמאות, מה שמלמד גם על עיסוק ישיר בתכניה, בעיקר לקראת יום העצמאות, אך גם לאורך השנה - כביטוי להזדהות עם הערכים הלאומיים ועם קיומה של המדינה כמדינה יהודית ודמוקרטית. בתנועות אלה העיסוק במגילת העצמאות היה נחלת כל הסניפים. מדברי הרכזים והמד"צים בהן עולה כי למגילת העצמאות ולערכיה מוקדש מקום מרכזי: העתק שלה תלוי בחדרי הסניפים, החינוך ברוחה הוא מותאם-גיל, היא 'מדוברת' ותכניה הם בסיס לפעילויות מגוונות כבר בשכבה הצעירה. העיסוק בתוכני מגילת העצמאות כולל פעילויות כגון שיחות הסברה, דיונים, משחקים והמחשת ערכיה באופנים ובהזדמנויות שונים. כל אלה סובבים סביב התכנים של המגילה וברוחה, בהתאם למערכים מחוברות ההדרכה או כיוזמות של מדריכים בסניף:

- "אנחנו מקבלים תיקייה שבתוכה חומרים על זה, שמהם ניתן לבנות פעולה. צוות שבטי בונה את זה";

- "ערכים מתוך מגילת העצמאות. אנחנו מדברים כל הזמן. למשל, העברנו פעילות לשכבה הצעירה. עשינו מעין מונופול, משחק החיים. חילקנו ל-3 קבוצות וכל קבוצה הייתה ממעמד סוציו-אקונומי מסוים. כולם התחילו מנקודת פתיחה מסוימת ואז דיברנו על נקודת הפתיחה";

במרבית התנועות, לעומת זאת, העיסוק במגילה ובערכיה ממוקד ומתוכנן כך שיגיע לשיאו בחודש אייר: אזכור של המגילה ו/או פירוט של ערכיה הם חלק מהפעולות הנהוגות לקראת יום העצמאות. הסברה ושיחות על המגילה, משחקים סביב תכניה ודיון בערכיה היו הדרכים האופייניות לעיסוק במגילת העצמאות גם בתנועות אלה. לדברי חלק מן הרכזים התכנים הללו מותאמים גילית, והם מתוגברים בהדרגה עם העלייה בגיל החניכים, והם מושפעים מחוברות מרכז ההדרכה בנושא זה, כמו גם מההחלטות ומיוזמות שלהם עצמם בסניפים:

- "יש חוברת פעולות בהתאם לחודש הרלוונטי, וגם החגים והימים הלאומיים משתלבים בפעילויות – יש מערכי הדרכה בנושא הימים הלאומיים, לפי שכבות גיל";

- "יש פורום מדריכים, חבר'ה ב-י' ו-י"א, שמקבל את התוכן, מחליט מה ואיך להעביר לחניכים".

בחלק מן התנועות דיווחו כי העיסוק במגילה איננו ישיר וכי פעולות בעניינה בלבד אינן רווחות, אך כי ערכי המגילה משתקפים בערכי התנועה, כחלק מהאידיאולוגיה של התנועה עצמה, והם מודגשים תדיר לחניכים בין במסגרת של נושאים חודשיים, בין במסגרת חינוך ערכי או בפעולות אקטואליה, ולא דווקא בהקשר של יום העצמאות, וכי השיח סביב הערכים מתרחש לאורך כל השנה:

- "זה לא מגילה כמגילה, אלא מה שהיא מסמלת, כל הזמן נוגעים בזה נגיעות".

יש לציין כי השוני בעמדה ובהתייחסות למגילת העצמאות ולעיסוק בה איננו רק בין תנועות, אלא עולה גם מדיווחי הרכזים בסניפים באותה תנועה, על חוסר האחידות שבהם. הדבר נכון בייחוד בתנועות המיעוטים ובתנועות הדתיות, שבהן באו יותר לידי ביטוי בחירותיו של כל סניף (וכל רכז) בהתאם להשקפותיהם הייחודיות בעניין מגילת העצמאות.

ערכי המגילה השכיחים, שזכו לדברי רכזים ומד"צים לעיסוק מודגש בכל התנועות, היו הערכים האוניברסאליים ההומניסטיים: צדק, שוויון, דמוקרטיה וסובלנות; מרביתן ציינו בנוסף את העיסוק בערכים הלאומיים ובקיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.

עם זאת, בחלק מהתנועות נצבע העיסוק במגילה בפרשנות הייחודית של התנועה לערכי המגילה, או שערכים אלה חולקו בתנועות אלו לערכים ש"עוסקים בהם ולכאלה שלא עוסקים בהם". כך למשל, רק תנועות מעטות הצהירו על נכונות להתמודד עם סוגיות אקטואליות ועם מציאות פוליטית-חברתית מורכבות.

בתנועות הדתיות ובתנועה החרדית הדגישו במיוחד את הזיקה בין ערכי המגילה ובין ערכים הומניסטיים יהודיים, תוך הקפדה על הפן התורני של התכנים, ואילו בתנועות המיעוטים התמקדו בערכים ההומניסטיים-אוניברסאליים:

- "ערכיה הם מה שאנחנו מאמינים בו – הרוח שלה, לא המגילה כמגילה";

- "לקחנו את רעיון השוויון, האחדות, הכרת השונה";

- "אנו מדגישים מהמגילה את כך שאנו רוצים לחיות בדמוקרטיה, להגשים את השוויון, להגשים את הכבוד, לקבל את האחר".

סמלי המדינה

הנכחה של סמלי המדינה (דגל, ההמנון, מגן דויד, מנורה) אפיינה כמחצית מן התנועות (יותר בתנועות הדתיות), בעיקר במסגרת החינוך ללאומיות ולהזדהות עם המדינה כמדינה יהודית. סמלי המדינה הוצגו בסניפים ושולבו בפעילויות באמצעות שיח, הסבר ויצירה, ובעיקר בחודש אייר. בתנועות אלו צוין כי שָׁרִים את ההמנון בהזדמנויות שונות (בתנועה אחת בכל שבת-פעולה), ובחלקן אף מקפידים על הסברת מילות ההמנון לחניכים.

בתנועות אחרות רק בחלק מן הסניפים ניתן היה למצוא את סמלי המדינה (בעיקר הדגל; סמלים כמו המנורה ומגן-דוד לא זכו להצגה), וגם עיסוק בהם כשלעצמם (להבדיל מהנושא של הסמלה בכלל) לא רווח (ניתן להתרשם כאילו היה זה עבור תנועות אלו בבחינת עיסוק במובן מאליו).

עיסוק בחוקי המדינה ובמוסדותיה לא זכה למקום נכבד: עסקו בהם רק מעט, ובעיקר באלה הקשורים לזכויות עובדים ולרווחתם ולזהירות בדרכים, וגם זה יותר בכיתות י"א-י"ב:

- "חוקים של שמירת בני נוער בעבודה, לא עוברים פעולה שבה ממש קוראים חוקים, אבל כן מדברים על החוקים והערכים של שמירה עליהם";

- "התנועה מחויבת לכל החוקים של המדינה... אנחנו מתעסקים לא מעט בחוק השבות...";

- "חוקי מדינת ישראל, מוסדות המדינה – לא ממש, בכיתות י"א-י"ב עוסקים בזה יותר".

ימים לאומיים

ברוב התנועות ימי הזיכרון וחגי ישראל צוינו/נחגגו בכל הסניפים, באחרות, ימי הזיכרון והחגים צוינו או נחגגו רק בחלק מן הסניפים. בלט במיוחד מעמדם של ימי הזיכרון הקשורים באירועים מכוננים - השואה והגבורה, הקמת המדינה ורצח רבין;

כל הרכזים והמד"צים בתנועות אלו תיארו מסורת מפותחת של טקסים ופעילויות סביב הימים הלאומיים, שנערכו בהקפדה ובהשקעה, הן בהתאם לתכנית הדרכה, לחומרים ולמערכי פעולות הנכתבים ומתעדכנים תדיר על ידי מרכז התנועה והן בהתאם ליוזמות מקומיות בסניפים.

רכזים ומד"צים רבים תיארו יוזמות יצירתיות ו'הפקות-של-ממש' שאפיינו את העשייה סביב ימי הזיכרון, הן בתוך התנועה והסניפים והן בשיתופי פעולה עם הקהילה או הרשות המקומית ועם בתי ספר, וציינו גם השתתפות בטקסים ומצעדים וביקורים במוסדות ומוזיאונים רלוונטיים: "מציינים ברמת היישוב. טקס יום הזיכרון הוא באחריות הסניף, אנחנו מארגנים לכל היישוב זה ממש חשוב פה בקהילה";

- "בטקס בתיכון עומדים עם חאקי חגיגי. אחרי הטקס נוסעים לקריית שאול ומניחים זרים לבוגרי השבט".

עם זאת, בחלק מהתנועות בלטה שונות ניכרת בין הסניפים: בחלקן תוארה התייחסות לימים הלאומיים למען "ידע כללי" (לפחות לחלק מהימים, שהתאימו יותר לנטייה הערכית של התנועה), בחלקן תיארו רכזים פעילויות לחיבור החניכים לטבע ולהכרת הארץ, אך לא טקסים, חגיגות או עיסוק במשמעויות האידיאולוגיות והרגשיות של הימים הלאומיים, ובחלקן שימש חג העצמאות לפיתוח שיח סביב מושג העצמאות ותרגומו הפרוזאי לחיי היומיום של החניכים:

- "סיפרתי לחניכות על מה זה יום העצמאות, מהי המילה עצמאות, מה זה אומר, על הקמת המדינה, דיברנו על זה";

- "הסברנו לכיתות ז'-ח' שעצמאות זה לקיחת אחריות, למשל בנות שהולכות לקנות בגדים עם אמא... אז את לוקחת אחריות, שלפעמים יותר קל להיות תלתי".

יום רבין צוין במרבית הסניפים של התנועות החילוניות ושל תנועות המיעוטים, וכמעט לא צוין בסניפי התנועות הדתיות:

- "ביום רבין אנחנו מדברים על הנתינה, כי הוא סמל לנתינה. אנחנו רואים גם סרטים ומנהלים דיונים ומגיעים לתובנות. בשנה שעברה דיברנו על חייו של רבין ועל איך הוא נרצח. יש תכנית הדרכה מהתנועה בנושא".

אהבת הארץ

הכרת הארץ - גיאוגרפית, היסטורית, תרבותית ודמוגרפית - ופיתוח זיקה רגשית אליה ולנופיה היו אבן יסוד בפעילות של מרבית התנועות, זכו להדגשה גורפת ומתיאורי הרכזים והמד"צים ניכר שנעשה רבות להטמעתם ולחיזוקם בקרב החניכים.

הביטוי העיקרי והשכיח ביותר לאהבת הארץ בתנועות השונות היה טיולים. הבחירה בסוגי הטיולים עונתיים, אזוריים או תנועתיים נעשתה בהתאם לשכבות הגיל. הם התקיימו הן באתרים קבועים והן באתרים משתנים, במסגרת ארצית ובמסגרת מחוזית. יחד עם אהבת הארץ טופחה בהם אהבת הטבע והוקנתה התמצאות בשטח: "אהבת הטיול עם ציוד על הגב והכנה עצמית של האוכל"; במרבית התנועות הוגדרה היציאה לטיולים כמסורת תנועתית. רוב הטיולים מותווים על ידי ההנהגה, חלקם בשיתוף עם ההנהגה הצעירה (מד"צים) וחלקם פרי יוזמות מקומיות של רכזים:

- "יש טיולים מובנים לכל השכבות בלו"ז השנתי שהוא אזורי או תנועתי. צוות רכזי הסניפים והמדריכים יושבים ומחליטים ביחד על מערך הטיולים... יש טיולים ארציים שזו מסורת של שנים, בחנוכה מטיילים באילת ובפסח בצפון";

- "יש טיולים מסורתיים פעמיים בשנה. חשוב לנו מאוד לדחוף אותם להכיר את הארץ ולטייל בה".

ביטויים נוספים בהקשר זה, בהדגשים שונים ובתנועות שונות - כללו לימוד על אודות הארץ, פעילויות עיוניות להכרתה, עידוד העלייה אליה ויישובה, ועידוד (בשכבות הגיל הרלוונטיות) החובה והזכות של הפרט לתרום לה ולהגן עליה:

- "ארץ ישראל זה אחד משלושת הנושאים שלנו בחודש ארגון. 'אין לי ארץ אחרת' היה הנושא שלהם והם למדו עליה כל החודש";

- "... התחילו לדבר עם אלה שהגיעו לארץ. יש שיח גדול סביב העלייה לארץ והחיבור שלהם לישראל";

- "בשבוע שעבר מדריכה עשתה פעולה על עליות לארץ, זה נושא מאוד יהודי, מה עשו כדי לעלות לארץ ישראל".

חינוך לשירות צבאי או לאומי או אזרחי

חינוך לשירות צבאי או לשירות לאומי או אזרחי זוכה, לדברי הרכזים והמד"צים, לדגש רב וניכר עיסוק אינטנסיבי בסוגיות שונות הקשורות בו בשכבות הגיל הרלוונטיות (בי"א ובעיקר בי"ב).

במרבית התנועות רווח עידוד לשירות צבאי בכל הסניפים, וחרף העובדה שבחלקם נאמר כי הרעיון של חובת השירות ברור לחניכים ומקובל עליהם, מתחיל תהליך ההכנה לצבא כבר בשכבה י"א ומוקדש לו רבות:

- "בכיתה י"א הביאו לנו בוגרים שסיימו את הסניף שדיברו אתנו על התפקיד שלהם בצבא, שניקח משהו שנרגיש שעשינו משהו בצבא";

- "זה ברור לכולם שמשרתים בצבא. יש פעולות לשכבה י"א, י"ב... עוזרים להם להתגבש ולהבין מה הם רוצים".

לגבי תהליך ההכנה לצבא תוארו שיח ודיונים, במסגרת קבוצתית ובשיחות מדריך-חניך על חשיבות השירות הצבאי בכלל ועל שירות משמעותי בפרט (קרבי, נח"ל), ועל מסלולים תנועתיים כגון שנת שירות, תוך התייחסות הן להיבטים ערכיים (שירות משמעותי, 'צה"ל כצבא העם') והן להיבטים פרגמאטיים, כמו התמיינות לתפקידים, שוני בין מסלולים, גרעינים וכדומה.

בכל התנועות היהודיות החילונית התפארו בשיעורי גיוס גבוהים במיוחד: - "אצלנו בתנועה יש קרוב ל-100% גיוס"; "מאה אחוז מאלו שיוצאים לשנת שירות מתגייסים לצבא. אנחנו עובדים על שנת השירות ומשם הם כבר יתגייסו".

רכזים רבים התגאו בשיעורים הגבוהים במיוחד של בוגרים מתנועתם הממלאים תפקידים משמעותיים, אך גם בשיעורים גבוהים של פניית בוגרים למכינות קדם-צבאיות, לשנת שירות ולגרעינים טרם השירות הצבאי.

בתנועות הדתיות תואר עידוד בשכבה הבוגרת לשירות צבאי בקרב הבנים (ואחוזי גיוס גבוהים) ועידוד גבוה אף יותר לשירות לאומי בקרב הבנות. הדבר תואר בפירוט בכל הסניפים:

- "99% מתגייסים. חלקם להסדר, סיירות, מסלולים נבחרים";

- "זה משהו שברור פה, יש 100% שירות בצה"ל";

- "אנחנו מחנכים בכללי לתרום לעם, ובסוף זה מה שכולם עושים. זה ברור מאליו שהבנים מתגייסים והבנות לשירות לאומי. בודדות מתגייסות, ורובן הולכות לשירות לאומי, שנתיים".

בתנועה הדרוזית התגאו בשיעורי גיוס גבוהים של הבנים ובעלייה בשיעורי חניכות הבחורות לצאת לשירות לאומי. על אף הסתייגות מצד גורמים שמרניים בעדה ממעורבות של בנות בשירות לאומי, הם עצמם נוטים לעודד, לדבריהם, את יציאת הבנות לשירות לאומי, ולחילופין להיענות לבקשות 'מהשטח' של בנות.

בסניפים הערביים בתנועות המעורבות ובתנועה הערבית תיארו רכזים ומד"צים אווירה ופעולות התומכות ביציאה לשירות לאומי או לשירות אזרחי, ואף גאווה על שום שיעורו העולה של גיוס זה. לא צוין עידוד לשירות צבאי:

- "ההורים בכפר לא יקבלו את זה שנדון כאן בשירות ובגיוס, אנו נוטים יותר להתנדב".

בתנועה החרדית, שירות צבאי או לאומי אינם אפשרות קבילה, ובמקומם כוננו גרעיני התנדבות לבוגרות י"ב, שמתנדבות בהם בוגרות התנועה שאינן לומדות או עובדות:

- "מתנדבות 40 שעות בשבוע, משלמים להן על הנסיעות ועל מחייה ואוכל";

- "מי שלא עובדת ולא לומדת מעל גיל 18 מתנדבת. אלו בוגרות של התנועה".

קיום מוסדות דמוקרטיים

כינון וביסוס של תהליכים דמוקרטיים ושל מוסדות נבחרים בתנועת הנוער, שאף הם חלק מתהליך החינוך לדמוקרטיה, מעידים על כוונתיה ועל אופייה של התנועה בעניין זה. ואמנם, הנהגת מאפיינים דמוקרטיים וטיפוחם, הן ברמה הארצית והן ברמת הסניף, בולטים מאוד בכל התנועות. בחלק מהתנועות ציינו רכזים ומד"צים את העשייה הרבה בסניפים לאורך השנה לקידום תפיסה דמוקרטית בקרב החניכים, ואת קיומם של גופים ייצוגיים/נבחרים, הן ברמת התנועה והן ברמת הסניף. רבים מהרכזים ומהמד"צים תיארו מגוון הליכים ומהלכים בתנועה ובסניפים שמטרתם המוצהרת היא חינוך לדמוקרטיה - דיונים בנושא הדמוקרטיה; עידוד חופש ביטוי והטמעת תרבות השיח והדיון; שיתוף רכזים בכתיבת התכנית השנתית; שיתוף צוותי ההדרכה בישיבות צוות סניפיות ובקביעת תכנית העבודה והתכנים; מילוי תפקידים מרכזיים על ידי פעילים וחניכים מהשכבה הבוגרת ועל ידי צוותי ההדרכה בהובלת הסניפים ובתהליכי קבלת ההחלטות. הרכזים והמד"צים ציינו עוד את המאמץ לשיתוף חניכים, בהרכבים שונים ובמגוון נושאים, לצורך הגברת השפעתם על החלטות, ופירוטו כי עם העלייה בגיל החניכים, כששיתוף זה הופך רלוונטי יותר, הם נוטים יותר לעסוק בכך ומאפשרים להם מעורבות רבה, ומשמעותית ומגוונת יותר בפעילויות השונות. תיאוריהם של הרכזים והמד"צים שיקפו מודעות ומחויבות גבוהה לנושא בתנועה.

מתיאורי רכזים ומד"צים אלה עולה כי בחלק מהסניפים מתקיימים מהלכים שונים לבחירת בעלי תפקידים, תהליכי של בחירה, מינוי בעקבות המלצות והתנדבות, כלומר, בצד הליכי הצבעה ובחירה דמוקרטיים ישירים ופורמאליים, דווח על מינויים לתפקידים ועל החלטות המתקבלים לעתים קרובות בהסכמה ולא בהצבעה; כמו כן רווחים מאוד הליכים של משא ומתן, שיח פתוח, דיון ושכנוע (שכיחים במיוחד בנוגע להקמת גופים בסניפים). בהקשר זה תואר בסניפים רבים שיתוף ניכר של חניכים, בעיקר מן השכבה הבוגרת, בתהליכי

קבלת ההחלטות בסניף וטיפוח תרבות שיח ודיון סביב סוגיות חברתיות ופוליטיות שנויות במחלוקת, וכמו כן נשיאה בתפקידים המבוססת לא אחת על רצון חופשי והתנדבות של חניכים ולא על הצבעה ובחירות.

במילים אחרות, על אף ההתרשמות מתיאורי הרכזים והמד"צים לגבי הלך רוח דמוקרטי, המבוסס על חופש, שיתוף, שיח פתוח ותהליכי קבלת החלטות מסודרים, בולטות התנהלות היררכית (ולא בשיטת 'הרוב קובע'), והעדפה להתנדבות וליזמה אישית או להשתתפות-רבתי והגעה להסכמות על פני עריכת בחירות ישירות של נציגים ועל פני הפקדת הסמכות להחליט בידי מעטים נבחרים ואפילו על מינויים של חניכי השכבה הבוגרת לוועידה הארצית או למועצת החניכים בסניף (דרכי התנהלות מעין אלה אפיינו יותר, תנועות קטנות, אך גם סניפים אחדים בתנועות הגדולות).

באחת התנועות, בשונה מהתנהלות שואפת-דמוקרטיה שתוארה עד כה, עולה תמונה של דמוקרטיה פשטנית, חלקית וסלקטיבית: החופש לבחור הוא מתוך מה שהותר לאחר שהוגבלו נושאים ותחומים, ובתוך גבולות צרים שבהם קיימת מידה רבה מאוד של פיקוח, גם אם מיוצרת אווירה של חופש לבחור:

- "אני תמיד יודעת מה המדריכות הולכות למסור, אני תמיד יודעת מה הן יעבירו";

- "ברוב המקרים הן מכירות את הלך הרוח שלי. אם הן מעלות נושא שהוא לא מספיק לרוחנו, אנחנו נעצור";

- "אם הן מעלות הצעות חכמות, אז אני נותנת להן".

עוד נראה כי בתנועה זו תפיסת החינוך לדמוקרטיה אינה מתייחסת להקשר חברתי-לאומי-מדינתי-אזרחי רחב, אלא רק לזכות להישמע ולהביע את דעתך כאדם:

- "כל אחת אומרת מה שיש לה לומר, הכול מתקבל ונשמע, תגידי ונחליט, רגשות ומחשבות שונות זה בסדר... לא זוכרת על דמוקרטיה בישראל".

מועצת חניכים ארצית

מועצת החניכים הארצית תוארה בכל התנועות כגוף המורכב מנציגים נבחרים מהשכבה הבוגרת, אשר לרוב נבחרו בבחירות ישירות בסניפים, אך הוזכרו גם מינויים מטעם התנועה והתנדבות מצד חניכים. ואמנם, למרבית הסניפים היו נציגים/ים במועצת החניכים הארצית, אך היו תנועות שלא לכל סניפיהן היו נציגים במועצה. כך, אף על פי שהתנהלותן וסמכויותיהן של מועצות החניכים הארציות משתנות מתנועה לתנועה, בתיאורים על אודותיה בולטת העובדה כי היא נחשבת למעין 'הנהגה צעירה' - הנהגת הבוגרים (שכן נציגיה באים בעיקר, או רק מהשכבה הבוגרת, או שהיא מורכבת רק ממד"צים/ משמיניסטים ומרכזים בוגרים). כמו כן מלמדים תיאורים אלה כי מועצת החניכים דנה בנושאים מרכזיים - ערכיים או פרגמאטיים (אירועים, טיולים, התנדבות, משמעת, תקנון, פעילויות), וכי היא מחזיקה במנדט ובסמכות להעלות הצעות הנמסרות לצוותי הסניפים ומחייבות אותם ולהשפיע על היבטים שונים הקשורים בחיי התנועה והסניפים. בחלק מן התנועות נפגשה המועצה הארצית על בסיס קבוע בתדירות שבין פעם בחודש לפעמיים בשנה, ובשתי תנועות - רק אחת לכמה שנים. בתנועות גדולות כוננו גם מועצות אזריות/מחוזיות, המחזיקות בסמכות אזרית מחייבת ושחבריהן נבחרו מסניפי האזור.

יש לציין בהקשר זה, כי לא תמיד הייתה התאמה בין תיאוריהם של רכזים מעשרת ה הסניפים של אותה תנועת נוער לגבי התנהלותה וסמכויותיה של המועצה. בחלק מן התנועות בלטו הבדלים במידת בקיאותם של רכזי הסניפים בנוגע לתדירות התכנסותה (מפעם בשבועיים ועד פעם-פעמיים בשנה), בנוגע לעניינים שבהם היא דנה (תכנים עתידיים לפעולות, היערכות לקראת אירועים לאומיים/חברתיים, עמדות עקרוניות) ובנוגע לסמכויותיה הממשיות.

מועצת חניכים סניפית

תמונה דומה התקבלה גם לגבי מועצת החניכים הסניפית: בכמחצית מן התנועות פעלה במרבית הסניפים מועצת חניכים סניפית 'תקנית'. חבריה של מועצה זו נבחרים אליה בהצבעה ישירה, נפגשים בתדירות גבוהה ומעורבים בהובלת הסניף ובתהליכי קבלת החלטות בו. לחלק ממועצות החניכים הסניפיות הוענקה מידה רבה של אוטונומיה בקבלת החלטות הקשורות להתנהלות ולפעילות בסניף ולהוצאתן אל הפועל. במקרים אלה התכנסות המועצה הסניפית הייתה לרוב שבועית או דו-שבועית, ועל סדר יומה עמדו הצעות, דיון ותכנון פעילויות ואירועים, בעיקר סביב חגים ומועדים וטוילים:

- "החניכים נבחרו דמוקרטי, עשו מסע בחירות";

- "החניכים נבחרים למועצה דרך בחירות והם רשאים להחליט על פעילויות בסניף";

- "הם נפגשים כל שבועיים. הם יכולים להחליט על מה שהם רוצים שיהיה בסניף שלהם, לבקש טוילים, איפה לעשות את המחנה, התנדבות, איזה פעילות...".

אשר למועצת החניכים הסניפים, ניכרו הבדלים בין תנועות וגם בין סניפים מאותה תנועה, בעיקר סביב המידת תפיסתה של המועצה כמי שמנהלת את הסניף, אך נראה שההבדל העיקרי בעניין זה היה דווקא הרכבה של המועצה ואופני ההיבחרות אליה. בחלק מהמועצות הסניפיות מיוצגות שתי שכבות הסניף (הצעירה והבוגרת), ובאחרות רק נציגי השכבה הבוגרת; באחדות מאיישים חניכי השכבה הבוגרת כולה את מועצת החניכים, בייחוד כאשר האג'נדה הסניפית או התנועתית היא לעודד את מרבית החניכים ללקיחת אחריות. ובאחרות מורכבות מועצות החניכים הסניפיות מרוב של מד"צים, או מצירוף שלהם ושל מדריכים בוגרים:

- "אם צריך לקבוע החלטות, כולם קובעים יחד ומי שחשוב לו מגיע. יש שיחות גוף בוגר וכולם מגיעים";

- "במועצת החניכים בסניף יש נציגים מכל שכבה"; "אצלנו יש מועצה של השכב"ג, שנבחרה בבחירות דמוקרטיות מכיתה ט' ו-י'. היא יכולה לקבל החלטות לדוגמה לעשות מסיבה בסניף".

יתר על כן, סניפים רבים מתנהלים ללא מועצות סניפיות, ובדברי חלק מהרכזים והמד"צים בסניפים אלה בולטת ההעדפה לקבל החלטות בסניף בפורום רחב של כל השכבה הבוגרת, בין בהצבעה ובין בשיח משותף, תוך עידודם של כל החניכים לנשיאה באחריות ולהתנדבות לתפקידים (כצוותים/חוליות) בסניף. אמירות שונות בעניין זה מצד רכזים והתנהלות כזאת בפועל מעוררות במקרים מסוימים שאלות לגבי מידת הבהירות של

נוהלי התנועה בקרב רכזים או לגבי מידת היצמדותם ומחויבותם אליהם, בפרט לאור הצהרות מצד חלק מרכזים אלה על כוונתם להקים מועצה סניפית בעתיד הקרוב.

ועדות

כמעט בכל הסניפים של כל התנועות היו ועדות ייעודיות מגוונות, שפעולתן המשכית ומסודרת. שניגיהן של ועדות אלו נבחרים בהליך בחירות דמוקרטי מסודר, או מתנדבים בהתאם לכישוריהם ולניסיון שלהם או ממונים על ידי המד"צים. הוועדות מתוארות כגופים העוסקים בתפעול הסניפים ובתהליכי קבלת ההחלטות. הוועדות השכיחות היו קישוט, תרבות, ניקיון, ספורט, בחירות, והן היו דומות מאוד בכל הסניפים והתנועות. בחלק מן הסניפים פעלו ועדות אד-הוק המוקמות לפרויקטים או למבצעים ספציפיים:

- "יש לנו ועדת קישוט, ועדת פעילויות, ועדת תרבות וועדת ספורט. הם נבחרו באופן דמוקרטי";

- "אני פעילה בוועדת התרבות. נבחרתי להיות בוועדה דרך בחירות".

מעורבות, אחריות ומחויבות חברתית-קהילתית:

בכל התנועות, ללא יוצא מן הכלל, קיימת גישה חיובית ביותר לגבי סוגיות של מעורבות חברתית וקהילתית, כלומר פעילות התנדבותית נמצאת על סדר היום של כל התנועות. כך למשל, תיארו רכזים ומד"צים שיח המדגיש את ערך ההתנדבות בקהילה כמו גם את ערכן של פעולות התנדבותיות, אם במתכונת נקודתית של 'מבצעי התנדבות' ומתוך היצמדות לאירועי השנה ולעניינים אקטואליים 'בוערים' (חגים, והתרמות לצרכים שונים), ואם במתכונת סדורה ומתמשכת של שיתופי פעולה עם גורמים וגופים בסביבה ובקהילה ושל השתלבות בפעולותיהם, ובמקרים אחדים אף תוך הפגנת יצירתיות והשקעה במסלולים ייחודיים של התנדבות.

עיקר הפעילות ההתנדבותית נעשה ב'סביבה ובקהילה הטבעית', ביישוב שבו ממוקם הסניף ובקרב האוכלוסייה היושבת בו, אך לא בו בלבד; ההתנדבות מבוצעת בעיקר על ידי השכבה הבוגרת, ולרוב תוך קשר הדוק ושיתופי פעולה עם גורמים קהילתיים ועם מוסדות וגופים מקומיים: עירייה, בתי ספר, ארגוני סיוע, עמותות וכדומה, אשר מכוונים את הפעילויות ההתנדבותיות כדי שישמשו כמענה למגוון אוכלוסיות ולנזקקים מכל הסוגים.

- "יש שבוע התנדבות בקיץ, יוצאים לשבוע שבו השכב"ג יוצאים לעשות דברים כמו לסייד בית ספר";

- "אימצנו בית אבות פה בעיר. שיפצנו להם גינה, בעיקר הבוגרים";

- "קיימות פעילות התנדבות בקהילה המתנדבים הם מהשכבה הבוגרת. חלק מהם מתנדבים בכנסייה, חלק בבית העלמין";

- "כל שכבת גיל בוחרת במה להתמקד. אנחנו שואפים שלכל שכבת גיל יהיה מקום להתנדב אליו".

- "יש את העירייה שעוזרת לנו במקומות להתנדב או גופי התנדבות גדולים. יש את ארגון צחי שזה ארגון התנדבות גדול ביישוב ומתקשרים אליהם ושואלים אם הם צריכים עזרה ומגיעים";

- "הרבה פרויקטים עושים בשילוב עם מועדון הנוער ביישוב"; "... בפורים קריאת מגילה במרכז קליטה, משלוחי מנות לחיילים, מתנדבים בעמותת אקו"ם פעם בשבוע ומפיקים להם מסיבות".

השונות בעניין זה בין תנועות ובין סניפים מאותה תנועה באה לידי ביטוי בהערכות של הרכזים ושל המד"צים לגבי המידה שבה הייתה הפעילות ההתנדבותית מגוונת, מובנית, ממוסדת ומוסדרת או נתמכת על ידי צוות הסניף; בהערכותיהם לגבי מידת היותה של הפעילות ההתנדבותית יזומה על ידי התנועה או הסניף, או שמא פועל יוצא של פניות מצד גורמים מבחוץ, ולגבי מידת קיומו של מערך התנדבות מותאם-גיל שנשען על טווח גילאים רחב. ואמנם, יש תנועות שבהן רוח ההתנדבות והסיוע לקהילה מוטמעים וניכרים בכל אחד מן הסניפים, ואילו באחרות ניכרת שונות רבה בין הסניפים בתוך אותה תנועה; במקצת מן התנועות, במרבית סניפיהן היו מעורבים בפעילות ההתנדבותית מרבית החניכים, לרבות השכבות הצעירות, בהתאם ליכולותיהן. חלק גדול מהפעילות ההתנדבותית בסניפים אלו נעשה באופן ישיר וביוזמת הסניפים, על מנת לענות עד כמה שניתן לצרכים אמתיים וספציפיים בקהילה. בסניפים הללו מתוארים פעילות התנדבותית ניכרת וסדירה, בעיקר על-ידי השכבה הבוגרת (ובתוכה, במקרים אחדים, בעיקר שכבת ט'), ושיתופי פעולה הדוקים עם ארגונים ועמותות ועם מועצות הנוער העירוניות, שהונחו ולאזו בידי רכז הסניף, בידי רכז התנדבות, או בידי מדריך בוגר:

- "אני עוקב אחר יום ההתנדבות ובודק שהכול נעשה כראוי";

- "ההתנדבות זה משהו פנימי, באחריות ובליווי הסניף";

- "יש צוות קהילה שמה שהוא עושה, בין היתר, זה ללוות את המתנדבים, בפרט כאלה שעושים התנדבות משמעותית וקבועה, כמו עם ילדים חריגים, שצריך לכוון אותם מה ואיך";

- "יש את ורייאטי, פעם בשבוע הולכים להדריך קבוצות ילדים עם שיתוק מוחין. שלושה שכב"גיסטים מדריכים אותם על בסיס שבועי"

בלטו גם מיזמים ייחודיים, למשל טיפול פרטני מושקע בנערים בסיכון גבוה או הקמת סניף של התנועה בתוך מועדון נוער.

בחלק מן התנועות, ההתנדבותיות איננה גורפת, ובכמחצית מהסניפים היא איננה חורגת מעבר ל"התנדבויות מזדמנות". נראה כי מתכונת ההתנדבות בסניפים אלו נוטה להיות נקודתית ומזדמנת, מפני שרק בכמחצית מתוכם תוארו פעולות התנדבותיות קבועות או תכניות התנדבות מסודרות, או שפעולות ההתנדבות נעשו רק במסגרות כגון אירועים יישוביים, באירועים מטעם מועצת הנוער, או שהן הסתמכו על התרמות לארגונים ולעמותות, או שבפעילות ההתנדבותית הייתה מעורבת רק שכבת כיתה אחת של החניכים המתנדבים.

בתנועות בעלות אופי דתי בולט ניכר הדגש האידיאולוגי המושם על ערבות הדדית ותרומה לקהילה. הדבר בא לידי ביטוי במגוון פעולות ביישוב מטעם הסניף וביוזמתו, שנועדו לסייע לאוכלוסיות מגוונות: קשישים, ילדים בעלי צרכים מיוחדים, משפחות עניות ועוד, ולתרום לסביבה ולכלל באמצעות סיוע בניקיון/אחזקה,

פעולות למען שמירה על איכות הסביבה, בבתי עלמין, בכנסיות, בבתי אבות, במועדון ספורט ובמוסדות לבעלי צרכים מיוחדים.

חלק מהתנועות (אם כי מדובר בעיקר בסניפים), המאופיינים בדלות יחסית של מעורבות חברתית ובמיעוט יזמות, הן מהבחינה הרעיונית והן מבחינת הביצוע, עושות זאת גם מתוך בחירה מודעת בעשייה המכוונת פנימה, בסניפים ולמען התנועה, אך גם מתוך מיעוט אפשרויות או צרכים ביישוב:

- "דברים יותר קורים פנימה, אני מנסה למצוא דברים שנצא החוצה. ב-י"א בקיץ החניכים ידריכו קייטנות בשכונות מצוקה. יהיו התנסויות בהדרכה של ללכת להעביר פעילות במועדונית, עם ילדים עם תסמונת דאון";
- "התנדבויות קבועות יש פחות כי אנחנו רוצים שהם יתמקדו בעשייה בסניף. אבל גם חשוב לנו שיתעסקו בעשייה בקהילה, אז אנחנו משתדלים שפעם בחודש יעשו התנדבות".

לדברי הרכזים, מיקומם של הסניפים בישובים קטנים או ביישובים מרוחקים אינו מְזמן תמיד פעילויות התנדבותיות משמעותיות, וניוד חניכים מהם לטובת התנדבות הוא בעייתי ברוב המקרים:

- "עושים אך לא קבוע, כשמצליחים לשמוע על משהו נקודתי או ארגון שמציע לנו. למשל, לאסוף מזון לנזקקים";

- "אין ממש. אין פה ממש איפה להתנדב בחבל ארץ הזה. לקשישים יש מענה בתוך הקיבוצים ולנו אין איפה להיכנס בתוך זה".

רכזים רבים הצהירו על כוונות לשלב יותר פעילות התנדבותית בסניפם בעתיד:

- "פה עדיין אין, אבל זה בשלבי התפתחות";

- "לא יצא לנו להוציא לפועל, אבל יש מחשבות על התנדבות בבית אבות";

- "במרץ אנחנו מתכננים לעשות לכיתות יום הדרכת הסביבה וללכת לנקות פה חושות, בשיתוף עם הרשות".

לסיכום, ההתנדבות בתנועות מתאפיינת בפעילויות אשר חלקן קבועות והמשכיות במשך השנה, וחלקן מתבצע על פי הצורך או בהתאם ללוח השנה. חלק מהפעילות נעשה בשיתוף פעולה עם קשת מגוונת של גופים וגורמי סיוע, תוך השתלבות בפעולות היזומות על ידם אך גם באופן ישיר מול האוכלוסייה הנזקקת וביזמת הסניפים. בתור שכזאת העשייה ההתנדבותית חושפת את החניכים לפניה הרבות של העשייה החברתית, ולריבוי האפשרויות, הדפוסים והאופנים של עשייה זו בקרב מגוון של אוכלוסיות.

סובלנות

פתיחות כלפי קבוצות זרמים שונים בחברה באה לידי ביטוי הן בסדר היום התנועתי המוצהר והן ברמת היישום וההתנהלות בפועל.

סדר היום הסולידרי של כל התנועות ומרכזיותם של ערכים חברתיים והומניסטיים בולטים מאוד, גם אם הם מופיעים ב'תרגומים' ובדגשים שונים בתנועות השונות, בין אם באוריינטציה לקהילה ובמעורבות בה (למשל,

התנדבות עם קשישים או עם ילדים בעלי צרכים מיוחדים, תוך שילובם של האחרונים בתנועה עצמה), ובין אם בהגעה אל מגוון רחב של אוכלוסיות וציבורים וחשיפה אליהם במסגרת מפגשים יזומים מטעם הסניף למען קבוצות אלו ובניסיונות להידברות ולמפגש:

- "יש אוהלי הידברות עם נוער חילוני. באו אלינו לארוחת שבת";

- "החבר'ה שלנו שבמועצה יש להם קשר לתנועות הנוער האחרות, היה מפגש בין חילוניים ודתיים. הם הגיעו אלינו, עשו אצלנו שבת".

ערכי הסובלנות נלמדים ומומחשים בין היתר בהשתתפות של חניכים בפעילויות ובמפגשים הקשורים בסובלנות, כגון דו-קיום/קיום בצוותא הרווחים יותר בתנועות הלא-יהודיות, הנערכים מטעם גופים שונים (הרשות, מועצת תנועות הנוער). מפגשים אלה הם ביטוי לפתיחות בין בני דתות ולאומים שונים ולחיזוק ערך זה בקרב החניכים, והם נעשים בשיתוף גורמים שונים, ולעתים מוזמנים אליהם אורחים או מרצים בתחומים שונים:

- "בערבי שבת מביאים אורחים מבחוץ שיעבירו שיחה. אלו אנשים מעניינים, זוגות צעירים עם סיפורים מעניינים, הורים... כל שבוע מחפשים מחדש, משתנה. לפעמים מבקשים גם מהרבנים או המורים שלהם להגיע בשבת".

במסגרת קידום החינוך לסובלנות רווחים שיתופי פעולה הדוקים עם ארגונים ומוסדות, עם המועצה המקומית, עם בתי ספר, עם מתנ"סים, עם מועדונים, עם מבוגרים מהיישוב ועם ארגוני דת. שיתופי הפעולה נעשים לרוב ביוזמת הסניפים, אך בולט בהם מרכיב חזק של הדדיות, בעיקר בכל הנוגע לשילוב משמעותי של בעלי צרכים מיוחדים ושל ילדי רווחה בפעילות הסניף:

- "כל הזמן יש דברים עם העירייה. אנחנו בקשר עם רכזת תנועות הנוער בעיר, העירייה הרבה יוזמת. אנחנו בקשר חזק עם העירייה. יש ישיבות עם מחלקת הנוער בכל שבוע";

- "שותפויות וקשרי קהילה, יש הרבה כאלה. יש ישיבות משותפות עם המתנ"סים. יש לנו פעילות משותפת שוטפת: פורימון, יום הזיכרון, פעילות ירוקה, פסטיבל אביב. במסגרת פעילות ירוקה המתנ"ס בונים בשיתוף הורים גינות קהילתיות. העירייה מובילה פרויקט שנקרא 'מלידה לבגרות' – פעם בחודש נפגשים ודנים בפעילויות שקשורות לקהילה. בפורום משתתפים גם נציגים מבית הספר".

היו גם מערכי פעולה ייעודיים לנושאים הקשורים באחר ובשונה ובאקטואליה:

- "הייתה פעולה על המצב הכלכלי, על סוציאליזם ועל קפיטליזם, יש המון מערכי פעולה על זה בתנועה. אני זוכר שקראנו כתבות, ואז יש דיון";

- "שיווין הוא נושא מרכזי, בעיקר בסניף שלנו, שהוא מגוון מבחינת האוכלוסיות שמגיעות אליו, אז שיווין ודמוקרטיה עולים כל הזמן, לכל שכבות הגיל, והנושא של זכויות בעבודה לשכבת הגיל שמתאים...".

עם זאת, בין התנועות בולטת גם שונות בכל הנוגע להעדפותיהן ביחס לנושאים או לאוכלוסיות וציבורים שהן בוחרות להתמקד ולהשקיע בהם: מתיאורי רכזים ומד"צים בחלק מהתנועות עולה בבירור התנהלות המתאפיינת הן בפתיחות רעיונית וערכית והן בפתיחות מעשית. ביטוייה של התנהלות זו ויישומה ב'שטח'

כללו מפגש עם סניפים במגזרים שונים (דרוזי, ערבי, קיבוצי ועירוני), הגעה לאוכלוסיות מגוונות ומהלכים לשלבן בפעילות בתנועה, השקעה במגעים וביחסי-גומלין בין תנועתיים (מפגשי היכרות, לימוד, חווייה והנאה) ומפגשים עם קבוצות זרמים שונים בחברה (בעלי אוריינטציה פוליטית וחברתית שונה, בני דתות ולאומיים שונים, עולים חדשים, עובדים זרים, אוכלוסיות מוחלשות, ילדי רווחה/נוער בסיכון, ילדים בעלי מוגבלויות ועוד).

בתנועות אלה תיארו רכזים ומד"צים עשייה ופעולות רבות הסובבות סביב ערכים של שוויון, סובלנות ורב-תרבותיות, כולל, למשל, סיורי 'חשיפה לאחרות', מתוך מודעות והכרה ב'בועתיות' של חניכי הסניף ומהלכים לשילובן של הקבוצות האחרות בתוך התנועה בקבוצות הרגילות או בקבוצות נפרדות (אלו התאפשרו גם תודות למיקום הסניפים בערים גדולות בעלות אוכלוסייה מגוונת):

- "יש סיור בתל אביב ובדרום תל אביב, עשיתי את הסיור בשנה שעברה לי"ב בדיוק בשביל להכיר אוכלוסיות אחרות";

- "יש בקבוצות בנות משתלבות עם מוגבלות פיזית וגם שכלית, הן מגיעות ממוסדות רגילים, הבנות עושות איתן עבודה לא נורמלית";

- "אצלנו משולבים ילדים עם צרכים מיוחדים – חרש, אוטיסט, שני חניכים מכיתה ח' עם אספרגר ואחד מט' עם בעיות תקשורת, בהתחלה הייתה להם סייעת, עכשיו הם משולבים לגמרי".

ואמנם בשתי תנועות בחלק מן הסניפים שולבו או השתלבו באופן טבעי עולים חדשים, דתיים, ילדים בעלי צרכים מיוחדים, נוער בסיכון, מבקשי מקלט וערבים. לפי התיאורים מאמצים מרשימים נעשו לשם כך. בשתי תנועות סיפרו רכזים על מעורבות גבוהה במוסדות החינוך (בתי ספר/פנימייה) בסביבה הקרובה, מתוך רצון להפגין נוכחות ולהרחיב את ההשפעה על הנוער. הדבר נעשה באמצעים כגון העברה של שיעורי חברה לתלמידי ד'-ו', עריכת הפסקות פעילות, סיוע בהיערכות סביב חגים, השתתפות בימי שיא ובטקסים בימי זיכרון ואף תמיכה פרטנית בתלמידים. בשתי תנועות אחרות הושם דגש על בניית תודעה חברתית באמצעות ייזום וארגון עצרות והפגנות מחאה, בטיפוח הזדהות פוליטיות-חברתיות ובאמצעות השתתפות בפעילויות מסוג זה המאורגנות בידי אחרים:

- "בזמן המחאה החברתית היינו מאוד מעורבים בעניין בתנועה";

- "בכל הנושא של פליטים ומהגרי עבודה אנחנו מאוד תומכים רעיונית, משתתפים בעצרות הזדהות... זה נושא מאוד מאוד מדובר וחי אצלנו".

במספר תנועות ניכרה בסניפים פתיחות גבוהה לקבלת ה'אחר' ולשיתופי פעולה עם גופים ומוסדות שונים, אך רק בחלק מהיישובים שבהם הם היו ממוקמים הזדמנו שיתופי פעולה כאלו או מפגשים 'חוצי גבולות'.

- "אנחנו נפגשים עם רבנית מבית הכנסת הרפורמי. היא העבירה כאן הרצאות על יהדות חילונית ואנחנו תכננו פעילויות בנושא היחס אל הגר והזר ביהדות";

- "הייתה פעילות עם נוער מבקש מקלט והם באו להעביר פה פעולה לי'י"א-י"ב";

- "עושים גם פעילות עם אוכלוסייה ערבית כחלק מהסניף, אין כאן אוכלוסייה מספיק מגוונת",

ביטויים בשטח למגעים עם אוכלוסיות זרמים שונים בחברה או לשילובם בפעולות בסניפים היו נדירים יחסית, על-אף הרצון הטוב וההתכוונות האמיתית בעניין זה, וזאת בשל כך שהיישובים שבהם פועלים סניפים אלו הם קטנים והומוגניים ובשל הקושי לצאת מהיישוב.

בשתי תנועות בעיקר משתקף סדר-יום תנועתי חברתי שדוגל בחמלה כלפי הקהילה המידית: כל הרכזים והמד"צים בתנועות אלו תיארו, בין היתר, הגעה לקשישים ולנזקקים, איסוף למען מעוטי יכולת ועשייה שכל מטרתה להקל ולשמח, כדבר שבשגרה בהתנהלות הסניף. ואכן, גם אם לא לגמרי במוצהר, ניכר כי בתנועות אלו וגם בתנועות אחרות העדיפו להתמקד בקהילה הקרובה ולהשקיע בה את מרב הכוחות והעניין. יש רכזים ומד"צים שמתארים יחסי גומלין הדוקים ושיתופי פעולה תדירים עם גופים וגורמים ביישוב, ורק ובעיקר בו:

- "אנחנו מאוד מחוברים לוועד המקומי של היישוב והמועצה האזורית, יש המון פעילויות משותפות עם המועצה, יש טיולים שנוגעים לכולם שהמועצה מארגנת, חלק מהטקסים משותפים. כל יום חמישי יושבים כלל הרכזים של כל תנועות הנוער במועצה עם רכז מחלקת הנוער והעוזרות שלו ומארגנים דברים משותפים".

באחת התנועות התבררו ההצטרפות על אודות עיסוק אינטנסיבי בקבלת ה'אחר' ובגילוי פתיחות כלפיו ככאלה המתייחסות רק אל ה'אחר' המצוי בתוך הקהילה ולא אל ה'אחרים' בהקשר חברתי-תרבותי רחב ('אחר' חילוני/מיעוטי/עולה-החדש/מהגר), דבר שנתמך גם בהיעדר מוחלט של תיאור מפגשים עם אוכלוסיות אחרות.

- "אין אצלנו לא חילונים, לא עולים, לא נוער בסיכון ולא ערבים";

- "... אין, לא, כי אנחנו די תוחמים אותן פה בסניף".

לסיכום, רכזים ומד"צים הדגישו את פעולות התנועה ואת פעולותיהם הם, המכוונות לתת מענה לרב-תרבותיות בחברה הישראלית, לחריגות ולצרכים מיוחדים, לרעיון של מפגשי פנים-מול-פנים עם ה'אחר' מתוך קשת רחבה של עמדות פוליטיות ושל אורחות חיים ולצורך בשיתופי פעולה עם ארגונים, מוסדות וגופים.

מפגשים בתוך התנועה

כינון מפגשים בין סניפים מאותה תנועה וייזום מפגשים עם חניכי תנועות נוער אחרות הם ביטויים של פתיחות ל'אחר', סקרנות כלפיו ולעניין ביחסי גומלין עמו. רבים הרכזים והמד"צים שתיארו הלך-רוח תנועתי המעודד מגעים בין סניפי התנועה, ובפרט בטיולים, בימי ספורט במחנות ארציים, בימי עיון ובאירועים תנועתיים גדולים, אך גם לאורך השנה, בעיקר סביב שבתות וחגים:

- "יש, בוודאי. גם דברים שמארגנים מטעם התנועה וגם דברים שאנחנו יוזמים. טקסים, טיולים, פעילויות גדולות סביב נושא";

- "פחות באופן קבוע, כי אנחנו סניף גדול. בקיץ יש שבתות אירוח, באים אלינו ואנחנו הולכים לסניפים אחרים";

- "במפעלים השנתיים כמו טיולים, יש מפגשים מחוזיים, לפעמים יום עיון";

- "מפגשים עם סניפים אחרים זה בערבי הכשרה מחוזיים של המדריכים. חניכים אז רק בטיולים. לנו לא יצא לעשות שבת אירוח אבל זה מקובל".

עוד טענו רכזים ומד"צים כי קשרים יחסי-גומלין תוך-תנועתיים מאפיינים יותר את השכבות הבוגרות, סניפים קרובים גיאוגרפית או מגזרית ותנועות 'מעורבות', אך כי הם באים לידי ביטוי גם בקבוצות ווטסאפ, בערבי מחוז משותפים, בסיוע בין סניפים, במפגשים תכופים של ההנהגה הצעירה וכי הם מסתייעים תודות ליוזמות של רכזים-חברים:

- "יש שבתות בוגרים שנפגשים מט' ומעלה מכל הסניפים וגם הצעירים פוגשים סניפים אחרים במפעלים תנועתיים בסוכות ובפסח, בטיולים או בטורניר כדורגל";

- "יש דברים שמאורגנים מטעם התנועה וגם דברים שאנחנו יוזמים".

בחלק מן התנועות (ויותר בדתיות), מפגשים בין חניכי התנועה מסניפים שונים רווחים מאוד, כמעט כדבר שבשגרה. מפגשים כאלה היוזמים בידי הנהגת התנועה ובידי הסניפים עצמם, נערכים בסופי שבוע ובחופשות, בין במסגרת המסורת של שבתות אירוח, ובין במסגרת פעולות תנועתיות ייעודיות רחבות היקף.

- "אנחנו נפגשות עם הבנות של סניפים אחרים מהדרום ומהמרכז, אנחנו עושות ארוחת שבת משותפת, ישנות בבתים או באולם".

מפגשים בין-תנועתיים

ברמה הבין-תנועתית ניכרה שונות רבה בהתכוונות ובהתנהלות בפועל: בחלק מהתנועות תוארו עמדות אוהדות כלפי התרועעות עם תנועות נוער אחרות ובנוגע למפגשים יזומים עם חניכיהן, בפרט בשכבה הבוגרת ובעיקר ביישובים שבהם פעילות מספר תנועות שונות. ברובן התמקד העניין בתנועות אחרות דומות או בעקבות קשר חברי בין רכזים; באחרות נועדו מפגשים אלו לקדם היכרות, לימוד או בירור הדדי, כביטוי לערכי התנועה (למשל, קירוב לבבות בין דתיים לחילונים); ובמקרים רבים יותר, לדברי רכזים ומד"צים, התקיימו המפגשים עם חניכי תנועות אחרות במסגרת מועצת תנועות הנוער, מטעם מועצות נוער יישוביות/אזוריות ובחסות פעולות התנדבות משותפות או חגיגת חגים, ופחות מטעם הנהגת התנועה או הרכזים:

- "יש פה סניף של תנועה אחרת, עשינו פעולה משותפת. עכשיו רוצים לעשות קידום שכונתי יחד איתם";

- "לשכב"ג הייתה פעולה עם תנועה אחרת. היוזמה הייתה די בשיתוף, אני והרכזת שלהם. לא היו מפגשים נוספים מפאת חוסר זמן למרות שבעיני זה מאוד חשוב ותורם";

- "בחרנו להשתתף בפרויקט דו-קיום, עם תנועה אחרת. יש פגישות של קבוצה מכל שבט – כיתות ט'. זה יוזמה של התנועה ואנחנו בחרנו להשתתף";

- "לא היה מפגש עם תנועות אחרות לחניכים, רק כשנפגשים עם תנועות נוער אחרות בטקסים המשותפים העירוניים";

- "יש את מעגלי שיח, אני בקשר טוב עם רכז של תנועת נוער ועם רכז של תנועות הנוער של העיר. אנחנו בעיקר בקשר באירועים שכלפי העיר. עכשיו יש את יום המעשים הטובים, אז אנחנו עושים הכול יחד";

- "אנחנו עושים לפעמים מפגשים עם תנועות נוער אחרות, למשל ביום ה-30 לפטירת הרב של הסניף היה לימוד של כל תנועות הנוער. ביום ירושלים יש ריקוד דגלים. העירייה לא מעורבת בזה, לי אישית יש קשר עם הרכזים של התנועות האחרות";

- "יש מועצת נוער עירונית, החניכות של הסניף נפגשות עם חניכות מתנועות נוער אחרות".

בכחצית מן התנועות מתוארות רק מעט מאוד יוזמות מעבר לאלו המתקיימות בחסות המסגרות ה"ל", ומפגשים עם חניכי תנועות אחרות היו נדירים. הדבר עולה בקנה אחד עם מיעוט היוזמות לחשיפה ולמפגשי פנים-אל-פנים עם 'אחרים בכלל', בעלי עמדות פוליטיות שונות, בני דתות ולאומים שונים וכדומה. בתנועה החרדית לא התקיימו כמעט מפגשים בין תנועתיים:

- "... ממש לא, באופן עקרוני";

- "לא הרבה, אבל יצא פעם, עם תנועה אחרת"; "לא פשוט למצוא זמן לכך".

יש לציין כי מגעים עם תנועות נוער אחרות אינם נחלתם של כל הסניפים גם באותה תנועה עצמה, שכן יישומם אכן קשה בסניפים הממוקמים ביישובים קטנים, שאין בהם תנועות נוער נוספות. היו רכזים שהביעו צער על שלא יזמו יותר, או על כך שניסיונותיהם לא צלחו, בעיקר בשל עניינים לוגיסטיים. אולם היו גם מעטים שהדגישו את העניין שיש להם במגעים מהותיים ומתמשכים יותר ואת שאיפתם לכונן מגעים כאלה, שלא יהיו רק אקטים סמליים, חד-פעמיים או פעולות התנדבות יישוביות):

- "חוץ מהדברים העירוניים, למשל, מסיבה עברית של תנועות הנוער, או סביב רבין באוהל יזכור של התנועה, הרכזים יוזמים מפגשים שיהיו יותר משמעותיים...";

- "צריך להשקיע הרבה בחינוך נגד גזענות, בקבלת השונה. אנחנו מקפידים, למשל, להרבות במפגשים עם תנועות נוער אחרת".

הרכזים ביטאו נחישות להיערך, לנסות ולהצליח בעתיד:

- "מנסים להיות בקשר עם תנועה אחרת ביישוב אבל זה לא הצליח. נסענו לסניף אחר וניסינו לתאם משהו אבל זה גם לא הצליח. הבעיות הן יותר טכניות";

- "היה דיבור. לא הצליח מבחינה טכנית, זה היה ממש פספוס שתסכל אותי מאוד, אבל זה לא אומר שהרמתי ידיים, זה מספיק חשוב ואני אפעל שזה יקרה".

- "שכבה י' יזמה מפגש עם תנועה אחרת ואני יודעת שהיה מוצלח והם מתכוונים להיפגש שוב. בט"ו בשבט מתקיים מפגש יזום עם תנועות אחרות: עזרא, צופים, בני עקיבא ונועם. מכינים עציצים יחד, פעילויות מחזור, סדנאות יצירה ועוד דברים שקשורים לחג";

- "אנחנו מנסים לארגן מפגשים עם תנועות נוער אחרת".

מימוש-עצמי חברתי ואישי

חווית המימוש העצמי, החברתי והאישי מועלית על נס הן על ידי רכזים והן על ידי מד"צים. הדבר בא לידי ביטוי הן בהצהרות על כך, המלוות בביטויי התלהבות והזדהות עם ערכי תנועתם, הן בביטויי הערכה כלפי ההתנהלות והמאפיינים התנועתיים הפותחים בפניהם מסלולים להתפתחות ולהגשמה אישית וחברתית בהווה ובעתיד, הן בנטייתם-הם להקדיש ולהשקיע מזמנם וממרחם לעשייה בתנועה וחוויתם אותה כ'בית שני' והן בתפקידים הנוספים בתנועה שרובם ממלאים. גם רכזים וגם מד"צים דיברו על שביעות רצונם מהאוטונומיה המוענקת להם בקבלת החלטות. הם ייחסו השפעה לנוכחותם ולפעולתם על החניכים ועל התנועה (בפרט, לדבריהם, בסניפים קטנים), ותיארו סיפוק רב מן הנתינה והקבלה שמאפיינות את האינטנסיביות של פעילותם:

- "יש פה התמודדות של להדריך קצה. הסניף גם גדל ומשתנה כל הזמן, אלה אתגרים שלא נגמרים, אתה צריך לתת המון, אבל אתה גם מקבל המון חזרה, הנתינה הופכת לקבלה..."

- "אני פה סביב השעון, 24/7. העבודה הזו תופסת את הראש שלי כל הזמן והיא הולכת איתי כל הזמן ובכל מקום והמון המון בבית, כולי בתוך זה".

עוד הדגישו הרכזים והמד"צים את ההזדמנות להוציא לפועל כישרונות ויכולות שידעו (ושלא ידעו) שיש להם, ואת הפרגון והעידוד שקיבלו מההנהגה שהובילו אותם למלא תפקידים מובילים ומשמעותיים בסניף ובתנועה. כמו כן הם ציינו את מגוון המיומנויות שרכשו, את מסלולי הקידום שלהם לאורך השנים ואת הערוצים הרבים למעורבות חברתית וקהילתית שנפתחו לפניהם.

- "אני חושב שהכישורים והיכולות שיש לי התפתחו כאן בתנועה, אני כבר לא ביישן ואני יודע איך לגשת לכולם בספונטניות וכבר בלי לשים לב לזה. בשנה הראשונה בהדרכה היה לי מאוד קשה, אבל בסוף שנה הרגשתי את ההבדל ועכשיו זה יותר פשוט בשבילי".

ואכן רכזים ומד"צים תיארו בפירוט ובסיפוק רב על הקפדה מצד התנועה על כך שרוב בעלי התפקידים הבכירים בה יהיו בוגרי התנועה ועל כך שרוב חניכי השכבה הבוגרת יעסקו בהדרכה ובמילוי תפקידים מקבילים (רכזי תחום, רכזי הדרכה, רכזי פעילים, רכזי פעילות חברתית וכדומה), הכשרה וליווי שיטתיים לבעלי תפקידים וטיפול אחריות והנהגה מגיל צעיר והענקת מידה רבה של חופש וסמכות למד"צים בניהולת הסניף (כולל מתן תפקיד פעיל לחניכים שאינם מד"צים). עוד העידו הרכזים והמד"צים על כך שהם מכירים בניסיון וביתרונות שמקנה העשייה בתנועה: עשייה חושפת, מלמדת, מבגרת, משפרת ביטחון עצמי ומקצועי ומאפשרת להוציא מן הכוח אל הפועל שאיפות, כישורים ומיומנויות בתחומים שונים.

מרביתם גם הדגישו את ההשקעה רבת השעות שלהם, 'מסביב לשעון', בפעילות בסניף; את תרומתה של עשייתם במסגרת התנועה להתפתחותם האישית; את מודעותם להשפעה שיש לפועלם על החלטות ומהלכים בתנועה ומחוצה לה, ואת הכרתם בכך שהשפעה זו מתאפשרת תודות לרוח הגבית מצד ההנהגה הבוטחת ביכולתם ליזום, להוביל ו'להתממש' בתנועה, וגם תודות לטיפול שזכו לו ב'דמות ליווי', הכשרה והשתלמויות תדירים.

רמה גבוהה במיוחד של סיפוק אפיינה רכזים ומד"צים בתנועות הדתיות והערביות ובתנועה החרדית, תנועות שבהן תואר הטיפוס במעלה התפקידים בתנועה כהגשמה של חלום לעסוק בהדרכה כדי להעניק ולהשפיע טוב על דור העתיד:

- "אני באה לפעולה ונותנת כל מה שיש בי. הכי חשוב לי שהחניכים שלי נהנים";

- "התנועה היא חלק מהחיים שלי שתמיד גדל – חלק מרכזי בחיים שלי. אני מרגיש שאני יכול לעשות בה יותר מהלימודים – יכול לפתח אנשים סביבי";

- "אני יכול להביא 100% מעצמי במסגרת הפעילות שלי בסניף כי אני עושה את זה מתוך אהבה. כן, אני חושב שיש לי כמדריך השפעה משמעותית על המדיניות של התנועה".

עוד בהקשר זה תוארו מעורבות מגיל צעיר בתנועה ותחושה של זכות גדולה המצויה בהזדמנות להנחיל ולהטמיע בצעירי הקהילה את ערכי התנועה, שתרומה ותמורה, נתינה-קבלה, כרוכות בהן זו בזו ושבהן טמון המניע החזק מאחורי התמסרות ומסירות לתנועה, אם מתוך התנדבות לתפקיד ואם בשכר:

- "אני מרגישה שאני ממצה, כיף לי. יש לי מה לתת ולקבל, לומדת הרבה, מרגישה שמתפתחת. חושפים אותי לדברים שלא בטוח שהייתי נחשפת";

באחדות מן התנועות (בתנועות הכחולות) תחושות הסיפוק והמימוש העצמי באו לידי ביטוי בדגש שהושם על עבודת הרכזים והמד"צים עם אוכלוסיות קשות ולאודווקא 'מחוזרות', ועל אקטיביזם חברתי-פוליטי:

- "אמרתי למנהל באחד מבתי הספר היותר קשים, תן לי רשימה של עשרת התלמידים הכי קשים ואני אהיה איתם... יש לי פה חניכים שהיו עם תיקים במשטרה והם עבדו אצלי בחקלאות... הם מבינים שקורה פה אצלנו משהו אחר... אנחנו מתעקשים ונותנים להם אחריות והם שמחים לקבל אותה";

- "אנחנו רוצים את הילדים הקשים וחשוב לנו להגיע גם למקומות קשים";

- "הייתי מדריכה בתנועה אחרת קודם ופה יצא לי להכיר מצבים חברתיים קשים שלא הכרתי קודם, זה חלק ברור מהאג'נדה של התנועה".

עם זאת, ראוי לציין שבהתייחסויותיהם של רכזים מבוגרים (בשתי תנועות), העובדים בעבודות נוספות, נעדר להט לתפקיד, שלרוב בא לידי ביטוי בקרב רכזים צעירים (בכלל התנועות). קצתם של הרכזים המבוגרים לא גדלו בתנועה ולא עברו את מסלול ההדרכה בה, אלא הגיעו אליה מתנועות אחרות, גם אם דומות אידיאולוגית. כמחציתם עבדו במקביל כמורים, חלקם התנדבו, לאחרים שולמה משכורת, ורק מיעוטם טענו כי הם משקיעים שעות רבות בתפקידם כרכזים:

- "אני מורה ואני גם רכז השבט כאן. ואני גם מדריך ארצי";

- "אני נותנת 10 שעות לפחות...אני מקבלת תשלום סמלי עבור תפקידי כרכזת".

יותר מאשר הרכזים, היו אלה המד"צים בתנועות אשר דיברו על תחושה של התפתחות עצמית, הכרוכה בגאווה בשל ההשפעה על עיצוב דמותם של חניכיהם. המד"צים ציינו גם את החופש שניתן להם בבחירת נושאים לפעולות ובהכנתן, ואת שיתופם בתהליכי קבלת החלטות בסניף.

לסיכום, בכל התנועות תפסו רכזים ומד"צים את שירותם כשליחות, כדרך-חיים, ואף כהמשך של מסורת משפחתית. בכל התנועות בא לידי ביטוי ויושם 'לכל האורך' עקרון המימוש העצמי, ותוך עידוד מתמיד של החברים להתקדמות בסולם התפקידים, ותוך הכוונתם לבחור בין אפשרויות שונות למימוש עצמי, הגדלות והולכות ככל שעולה גילם של בני הנוער.

אידיאולוגיה וייחודיות

בולטת במיוחד בכל הסניפים שהוערכו הבקיאיות הגבוהה שהפגינו רכזים ומד"צים באידיאולוגיה של התנועה; בסניפים רבים אפיינו את המרואיינים היכרות מרשימה עם ערכי תנועתם ועם ייחודיותם ביחס לתנועות (גם דומות) אחרות, יכולת לנסח באופן בהיר ומדויק את ערכי תנועתם וההתלהבות ו'גאוות היחידה' ביחס למאפייניה הסגוליים של התנועה. לצד אלו הובאו גם דוגמאות לדרכי הנחלתם של ערכים אלו לחניכים ולתרגומם ולמימושם היומיומי.

מצטיירת תמונה כללית שלפיה כל התנועות פועלות לפי תפיסת עולם ערכית-חינוכית מגובשת, שבולטים בה חינוך לאידיאולוגיה ואידיאולוגיה בחינוך. רושם זה נשען על היכולת הגבוהה, כאמור, שהפגינו רכזים (ומד"צים) בניסוח ערכי התנועה ובהבחנת ייחודיותה, על הדמיון והאחידות שמעבר לרכזים ולסניפים השונים, בתפיסת האידיאולוגיה התנועתית והנושאים והתכנים המרכזיים בה, ובייחוד את שאיפתם של המרואיינים לתרום/להחזיר לתנועה, ולהנחיל את מסורתה לצעירים שסביבם, וזאת לאור תפיסתם את עצמם כיצירים של התנועה ושל ערכיה.

ואמנם, ה'אני מאמין' התנועתי שגור בפי רכזים ומד"צים בכל התנועות, וכך גם החיבור וההזדהות העמוקים עם החזון והאג'נדה התנועתי. ב'אני מאמין' של התנועות בולטים ערכים לאומיים, בעיקר ציונות ואהבת הארץ והמדינה, שהיו משותפים לכל התנועות היהודיות ללא יוצא מן הכלל, אך הודגשו יותר בתנועות הדתיות-לאומיות, תוך שילוב בין החינוך ברוח המסורת היהודית ומרכזיות התורה והמצוות ובין חיי המעשה ומעורבות גבוהה במדינה:

- "הערכים המובילים הם ציונות, שוויון ודמוקרטיה";

- "אנחנו עוסקים בערכים אוניברסליים שכולם יכולים להתחבר אליהם: דמוקרטיה, זהות יהודית, מעורבות חברתית, רב תרבותיות, שוויון ועוד";

- "התנועה היא ציונית דתית. אנחנו התנועה של העם. מגיעים לכל מקום. עובדים עם מגוון של אוכלוסיות: קיבוצים, ערי פיתוח ועוד".

אג'נדה נוספת מבוססת על ערכים האוניברסאליים-פלורליסטיים-הומניסטיים, ואחרת מדגישה א-פוליטיות: D.N.A. של התנועה:

- "אנחנו מיוחדים מאוד כי אנחנו לא מזוהים פוליטית עם אף צד, ואין אפליה על רקע גזע או מין או השתייכות"

תנועות מסוימת מתייחדות בהתרכזות בנושאי חברה ואקטואליה, עם דגש רב על שוויון וצדק חברתי, ואחרות מתגדרות בניסיון 'להיות בכל', כלומר לבסס את נוכחותה של התנועה 'בכל מקום' (בערים, במושבים, בקיבוצים ובעיירות פיתוח). נוסף על כך, קיימות מערכות ערכים תנועתיות, המדגישות את היות התנועה ליברלית, פתוחה ופרושה מגזרית ואתנית (בקרב יהודים ומיעוטים, חילונים ודתיים, ובמגוון אוכלוסיות), ואחרות מטפחות ערכים של צפיות, שדאות ועניין בטבע.

בתנועה אחת בלטו האחידות והדמיון בין הסניפים שאימצו את ההעדפה האידיאולוגית להתרחק מנושאים 'רגישים פוליטית' ולהימנע ממורכבויות ערכיות או זהותיות שמזמנת האקטואליה; באחרת, לעומתה, על-אף היותה בלתי מזוהה פוליטית, תוארו עיסוק רב, בהיבטים של זהות ודמוקרטיה ב'פוליטיקת הזהויות' ובניסיון להציב אלטרנטיבה חברתית:

- "גם אם אנחנו לא מזוהים פוליטית, אנחנו מדברים על הנושא. זה חלק מן השיח וכול הדעות מתקבלות";
- "עיסוק באקטואליה: מהגרים, פליטים, צדק חברתי וכאלה, – מאוד חזק אצלנו";
- "בשבת, למשל, העברתי פעולה בנושא 'אובדנות בשריפה כביטוי למחאה כלכלית';

- לקחנו את החניכים גם לעצרת רבין; לקראת הבחירות המקומיות הבאנו נציגות מכל מיני מפלגות, דיברנו על למה חשוב לבחור".

בשתי תנועות ראו ב־פְּרִישָׁה הארצית הרחבה ובכינון סניפים בקרב בני המיעוטים עדות לשוויון שהן חרתו על דגלן ולעשייתן לקידומו. באחת מהן ראו במאבקים למען זכויות עובדים ולמען פליטים ומהגרים שיקוף של חתירה לצדק חברתי:

- "יש את העצומה לקראת הבחירות לדרוש מהמדינה לטפל בילדים. יש את המאבק של עובדי מקדונלדס' ואנחנו מובילים את זה במסגרת הפעילות שלנו עם נערים עובדים. הם אמורים לבוא להסביר אצלנו בסניף";
- "חשוב לי לציין שאנחנו מהווים כתובת בעיר לחניכים, ובכלל לנוער, כדי לדעת מה הזכויות שלהם בעבודה ואם מפריים את הזכויות אנחנו גם עוזרים להם בליווי ויעוץ משפטי".

בתנועות קטנות אחדות, לעומתן, ראו בחיבור לקהילה ספציפית, כפרית-מושבתית-קיבוצית, וב'קרבה לאדמה', תוך בחירה ושמירה על אינטימיות ומשפחתיות, ביטוי לייחוד תנועתי ולהגשמת חזון.

בחלק קטן מהתנועות הודגשו ערכים של חווייתיות והנאה, מאפיינים ספורטיביים וגם עיסוק בנושאים סביבתיים:

- "להבדיל מבית ספר וכפיצוי על מה שהמשפחה לא יכולה לתת";

- "עיקר הערכים קשורים לספורט".

רכזים ומד"צים רבים הרשימו גם ביכולתם לתאר כיצד 'רעיונות גדולים' ועמדות ערכיות מתורגמות למעשים וכיצד מונחים ערכי התנועה בפעולות ובפעילויות. במחצית מן התנועות אופני הנחלת ערכי התנועה לחניכיה היו נהירים לרכזים ולמד"צים ושובצו בדוגמאות קונקרטיות מגוונות, שבלטו בהן מאמץ, השקעה ושקידה מצד הצוותים על תרגום העמדות והמסרים להתנהלות ולמעשים ב'שטף', בהתאמה לגיל החניכים. בתוך כך שימש המצע הרעיוני-אידיאולוגי בסיס לתכנית השנתית או החודשית, תשתית לחוברות ההדרכה למערכי

פעילות ולנושאי המחנות השנתיים, הבנויים כולם באופן ספיראלי מבחינת רמת ההעמקה והמורכבות הנכללות בהם:

- "יש לנו חוברות הדרכה בהתאם ל'אני מאמין' שלנו, בונים תכנית שנתית גדולה ומפורטת לפי הערכים שלנו, כל שכבה עוברת את אותם נושאים בהתאמה לגיל";

- "הנושא השנה הוא חלוציות, זה נושא של כל התנועה, מדברים על חלוציות, מה היה פה פעם, מה זה חלוץ היום".

בכל התנועות, לדברי הרכזים והמד"צים (אך בדגשים שונים בהן), מונחלים הערכים והאידיאולוגיה בראש ובראשונה על ידי דוגמה אישית:

- "יש כאלה שהולכים להיות מדריכים במגזר ומראים בזה קיום משותף, זה כמו מודל לחיקוי";

- "אופן העברת הערכים בכל הפעילויות שעוסקות בערכים הוא בלשמש דוגמה, החל ממד"צים וכלה בראשי ההנהגה, בהכשרות, בהווי הסניף והתנועה".

ערכים אלו מונחלים כמובן באמצעות חינוך והסברה מתמשכים ועקביים, הנעזרים במערכי פעולה מוקפדים ויצירתיים, במשחקים וסימולציות בטיפוח קשרי קהילה משמעותיים ובעידוד יוזמות ומיזמים רלוונטיים מצד חניכים, תוך סיוע בהוצאה לפועל של אלה התואמים את האג'נדה התנועתית:

- "שכבה ח' עושה תפקיד במסגרת פרויקט 'עושים שינוי'. הם אחראיים על התהליך לשינוי חברתי. הם יזמים של נושאים שמתבצעים באחריות הסניף".

רכזים ומד"צים רבים הדגישו אמצעי רווח של עריכת דיונים סביב הערכים, אשר הולכים ומעמיקים עם העלייה בגיל. המטרה היא לעשות דיונים אלה חלק מאורח החיים של החניכים, ולממש בכך את האחריות שנטלו הם עצמם כמדריכים לחדש ולרענן באופן כללי, ולכוון באופן פרטני ומדויק יותר את המתודות והפעילויות בהתאם למאפיינים של חניכים בקבוצות גיל ובסניפים ספציפיים.

כך, למשל, חינוך למעורבות ולאקטיביזם מקודם באמצעות יוזמות וולונטריות רלוונטיות ובאמצעות עיסוק מתבקש באקטואליה, באירועים בסביבה הקרובה ובסוגיות ערכיות וחברתיות, כמו גם בסוגיות הרלוונטיות לחניכים כפרטים וכקבוצת גיל:

- "יש הרבה שיח משמעותי. מדברים על מה שקורה בחברה, במציאות";

- "מקיימים שיח דילמות סביב נושאים רלוונטיים כמו רצח רבין, ההתנתקות, מנסים לחבר לחיי היום יום שלהם".

לטובת הטמעת ערכים כגון צדק, קהילתיות, עזרה לזולת וכדומה, השקיעו חלק מהתנועות במערך מגוון ומקיף של מעורבות ושל התנדבויות, על בסיס אישי ו/או קבוצתי, שכלל גם בוגרים בתנועה כמודלים להשראה ולחיקוי.

נושא הייחודיות של התנועה והנחלת ערכיה מודגש מאוד בתנועה החרדית: בקרב המד"ציות של התנועה בעיקר ניכרו דבקות, מחויבות וחיבור מלא לאורח החיים המותווה על ידי התנועה. פעילותן הייתה מרשימה

בשל המידה הרבה שבה היו חדורות רצון להטמיע את ערכי התנועה ב"כמה שיותר בנות" ובייחוד בשל האופנים הישירים שבהם נקטו לשם כך: החל בהצגת מודל אישי לחיקוי, עבור בעיסוק חוזר ונשנה בערכי התנועה תוך חסימת השפעות זרות ומניעת חשיפה לאחרות, וכלה בהקפדה רבה מצד רכזות על יוזמות של מד"ציות, ומצד מד"ציות על התנהגות של חניכות, גם מחוץ לתנועה:

- "בעזרת דוגמה אישית... אנחנו משתדלים להתנהג בעצמנו לפי מה שאנחנו דורשים";

- "מדובר בנערות צעירות שלא רואות את כל התמונה, יש דברים שרק אני יכולה להחליט, כמו דברים חינוכיים, הן לא מספיק ערות לכל הדברים והן מקבלות את זה ללא כל הסתייגות".

פרק ה': בדיקת עמידתן של תנועות הנוער בתנאי הסף - היבטים ארגוניים

מבחן התמיכה מגדיר, כאמור, את התנאים הארגוניים הנדרשים מתנועת נוער כדי לקבל הכרה ותקציב ממשרד החינוך. תנאים אלה מגדירים את המבנה הארגוני של תנועת הנוער במטה ובשטח ומבטיחים את היותה מסגרת חינוכית לא פורמאלית הפועלת על פי עיקרון של נוער מחנך נוער. היבטים אלו נבחנו בעיקר באמצעות הביקורים בסניפים, שלפיהם נמצא כי תנועות הנוער עומדות בכל התנאים הנדרשים. פרק זה מציג שני היבטים בפעילות תנועות הנוער: הקשר בין תנועות הנוער לחינוך הפורמאלי והיבטים של וולונטריות בפעילות תנועות הנוער.

היעדר זיקה לחינוך הפורמאלי

"פעילות תנועת הנוער תהיה נפרדת לחלוטין ממערכת החינוך הפורמאלית... תנועת הנוער תפעל, באמצעות פעילות חברתית מגוונת מבחינת תכנים ושיטות בלתי פורמאליות, הנעשית בעיקרה בקבוצות ושהחניכים נוטלים בה חלק פעיל"²²;

"מדריכי תנועות הנוער עובדים עם בני הנוער בדרכים ואמצעי חינוך חווייתיים, לא פורמאליים, מקרבים אותם לעניין התנועתי ובאמצעותם עובדים עם הקהילה כולה."²³

פעילותם החינוכית של תנועות הנוער בהתאם למתודות החינוך הבלתי פורמאלי נבחנה במסגרת הראיונות והתצפיות בסניפי תנועות הנוער. התמונה הרווחת שהתקבלה מן הראיונות עם רכזים ומד"צים היא של התנהלות ברוח עקרונות החינוך הבלתי פורמאלי: ב-11 מבין 13 התנועות ממוקמים רוב הסניפים במבנים ייעודיים משלהם, ובמעט הסניפים הממוקמים במבנים בעלי ייעוד אחר (בית כנסת, מתנ"ס, מבנה השייך למועצה, בית ספר), מוקצה חלל לפעילות התנועה ונראים סממנים לפעילות ולהווי התנועתי (סמלי התנועה, ציוד, לוח אקטואליה/מודעות, תכנית עבודה ותקנון). הן הסניפים במבנים הייעודיים והן הסניפים במבנים האחרים נראו קבועים, מרביתם ותיקים מאוד, חלקם חדשים יחסית. ברובם המכריע ניכרה פעילות תוססת, והחניכים ששהו בהם היו עסוקים בהתנסויות שונות שסופקו להם, המתבססות על אופניות בלתי פורמאליות (חווייתיות, מחנאות, משחקים ודיונים), ועל עניין והנאה:

- "יש כאן מאוד תחושה של בית, החניכים מעורבים בפעילויות מגוונות במסגרת הסניף, מה שהופך את החוויה שהם עוברים בתוך הסניף למאוד מעניינת עבורם";

- "קיבלנו תכנית שנתית מהתנועה אשר מותאמת לשכבות הגיל, הנושאים הם אותם נושאים כמובן, אבל מעבירים דרך פעילויות שאני מכינה, כגון הפעלות אומנות, הכנת מאכלים עממיים, סרטים, על-האש,

²² מבחן התמיכה עמודים 8-9

²³ דוח הוועדה לבדיקת מאפייני תנועות הנוער כבסיס לקריטריוני הקצאה, ירושלים, ספטמבר 2003, עמוד 52

משתדלים שיהיה כמה שיותר חווייתי ומיוחד, שהם יאהבו את מה שאנחנו עושים ושהיו להם הרבה הזדמנויות לקחת חלק ולהיות פעילים".

חשוב לציין כי מיקומם של סניפים בבתי ספר או במוסדות אחרים נבע מחוסר ברירה יותר מאשר מזיקה לחינוך פורמאלי, ובחלק ממקרים אלו המצב גרם אי-הנחת לשני הצדדים.

שני עניינים הודגשו על ידי כל הרכזים: האחד, נגע לנושאי הפעולות, תוכניהן ומערכיהן. הללו נקבעים על ידי מוסדות התנועה, מותאמים לשטח על ידי צוות ההדרכה בסניף (המורכב, לרוב, מהרכז, מקומונרים, רכזים המגיעים מסניפים אחרים וממד"צים) ומתודת החינוך היא בלתי פורמאלית, נפרדת לחלוטין מבתי ספר, ומבוססת על העיקרון של 'נוער מחנך נוער' ועל חווייתיות, יצירה, משחקים חברתיים, שיח ודיון במעגל ועוד. הנושא השני עסק בזיקה למוסדות התנועה. לדברי הרכזים קיימת בסניפים מידה רבה של זיקה למטה התנועה, המסייע בכל הקשור לפתרון בעיות, לבחירת בעלי תפקידים ולהתנהלות שוטפת. גם סיוע כספי ותמיכה לוגיסטית מגיעים, לדבריהם, ממטה התנועה, ולעתים גם מן המועצה המקומית או העירייה.

בחלק מן התנועות ניכר אופייה הבלתי פורמאלי של התנועה בכל הליכות הסניפים: לכל הסניפים מבנים משלהם, שבלטו בהם סממנים תנועתיים ומאפיינים המצביעים על הפרדה ואי-תלות מוחלטת בחינוך הפורמאלי, מובילי הפעולות היו תמיד, ואך ורק, מד"צים או קומונרים קבועים, הפעולות נשאו אופי חווייתי-עיוני או דיוני, בהשתתפות פעילה של החניכים והוכנו על ידי המד"צים.

בסניפים של חלק גדול מהתנועות מתוארים קשרי גומלין, לעתים אף הדוקים, עם בתי ספר בסביבתם ומעורבות מסוימת בהם (העברת שיעורי חברה, סיוע בארגון טקסים/ימי שיא), ולחילופין הרצאות או ביקורים של מבוגרים או מורים או רבנים, ואף רכזים שעסקו במקביל בהוראה בבתי ספר ביישוב (בסניפים אשר אינם ממוקמים בבתי הספר). ואולם אין עדות להשתתפות או להנחיה מטעמם בפעילות השוטפת של הסניף, לעירוב תפקידים או לכפיפות כלשהי. הודגשה הזיקה למוסדות התנועה בכל הקשור לפתרון בעיות ולהתנהלות השוטפת, והסיוע הכספי העיקרי היה ממטה התנועה :

- "מבוגרים לא מעורבים בהדרכות, יש ועד הורים שעוזר במיוחד בקשר עם העירייה, לקדם דברים. עוזרים פיזית באירועים גדולים";

- "אני מקבלת הכול רק מהתנועה. עשינו פה שיפוץ וצביעה, הכול קיבלתי מהתנועה".

בשתי תנועות בלטה הנטייה להפגין נוכחות בבתי הספר ולייצר שיתופי פעולה מרובים עמם, אך לא ניכרו לא מעורבות של צוותי בתי הספר בהתנהלות התנועה ולא השפעה שלהם על הנעשה בה. ניתן היה להבין מדברי רכזים, כי מדובר בעמדה מהותית, של מקסום נוכחות ורלוונטיות מול חניכי התנועה ובשאיפה להשפיע, להוביל ולקדם את הנוער המגיע לתנועה גם בבתי הספר ומעבר לשעות הפעילות המוגדרות של התנועה. יחסים קרובים מאוד עם מערכת החינוך הפורמאלי או עם ועד המושב (תיאומים הדדיים, התייעצות לגבי חניכים בעייתיים, חגיגות משותפות), בולטים בעיקר בסניפים הממוקמים ביישובים חקלאיים קטנים ובקיבוצים, בהשוואה לסניפים עירוניים של אותה תנועה. אך לא ניכרה גם בהם כפיפות של הסניפים למערכת החינוך הפורמאלי ולא נצפו בעלי תפקידים בסניפים מהם מקרב סגלי בתי הספר וממוסדות היישוב.

עם זאת, בכמה מקרים בודדים הסתמנה כפיפות מסוימת של הסניפים למוסדות חוץ-תנועתיים ביישוב או ברשות (למתנ"ס המקומי, או למועצה האזורית, או כפיפות מנהלית ותקציבית ליישוב שבמסגרתו הסניף פועל), וייתכן כי בחלקם לפחות קיימת מעורבות של גורמים מן היישוב גם בהקשרים התוכניים, הערכיים והייצוגיים של התנועה, אף שהתנועה היא עדיין הגוף הדומיננטי. כלומר, במקביל לכפיפות למוסדות התנועה, ניכרה זיקה גבוהה גם בין חלק מהסניפים לבין המועצה המקומית או ועד המושב. זיקה זו התבטאה במעורבות רבה של האחרונים, בעיקר בהיבטים לוגיסטיים ותקציביים, אך גם בבחירת צוותים, בליוויים וכמענה/כגוף מייעץ ומסייע בפתרון בעיות חינוכיות. הרושם הוא כי התנהלות זו התקבעה בתנועה ואיננה נתפסת בעיני הרכזים כפגיעה או כ'פגם' באוטונומיה הארגונית שלה, אלא כחיבור מתבקש ביישוב קטן וכביטוי להדדיות ביחסים.

מבין התנועות בולטת בחריגותה בהקשר זה תנועה אחת, שבה כל הסניפים, ללא יוצא מן הכלל, ממוקמים בבתי ספר או במבנה לא ייעודי לפעילות התנועה, והפעילות מתקיימת באולם או בכיתות. בתנועה זו הרעיון של 'נוער מחנך נוער' ממומש באופן שונה מהתנועות האחרות, לאור העובדה שתלמידות י"ב בלבד משמשות כמד"ציות, ולא צעירות מהן:

- "השכבה הבוגרת נחשבת ט'י"א, מהשכבה הבוגרת מדריכים רק בי"ב";

- "מי המדריכות? בנות של י"ב. אחת מהן מדריכה גם את י"א";

- "מדריכות מי"ב. אין בעלות תפקידים אחרות או חניכות אחרות מי"ב בסניף".

אף שהמראיינות מתנועה זו הדגישו את הפרדה ממוסדות פורמאלית או מבתי ספר, נראה כי למרבית הסניפים חסרו הסממנים החיצוניים והמראה האופייני של תנועת נוער (ייתכן שניתן לייחס זאת לכך שהמבנים אינם שייכים לתנועה).

לסיכום, על אף קיומם של קשרים הדוקים עם בתי ספר ועם מועצות היישובים שבהם ממוקמים חלק מן הסניפים, מאפייני פעילות בלתי פורמאליים הם מסימני ההיכר של התנועות: למרבית התנועות רמה גבוהה של אוטונומיה ארגונית בכלל ושל הפרדה מהחינוך הפורמאלי בפרט: סניפיהן של מרבית התנועות אינם ממוקמים במבנים של בתי ספר; הפעילות בהם נערכת בימים קבועים, מחוץ לשעות הלימודים, בשעות אחר הצהריים והערב, על ידי מד"צים חניכי השכבה הבוגרת ועל ידי בעלי תפקידים אחרים בסניף (למשל, קומונרים), שלא השתייכו לשום גוף חינוכי פורמאלי אחר; ותוכני הפעולות שבהם נקבעים הן בהתאם ליוזמות המד"צים והרכזים והן בהתאם למערכים ולרעיונות ממרכז ההדרכה, בדגש על חווייתיות וקשר פתוח וקרוב בין מדריכים לחניכים.

- "אני מדריכה כיתות ו'. הקבוצה קבועה ואני מדריכה את הקבוצה לבד";

- "זמני הפעילות הם אחרי הצהריים. המד"צים הם אלה שחונכים את השכבה הצעירה. הם מכינים בעצמם את הפעולות ומעבירים אותן".

קשר בין מטה ל"שטח" בתנועה:

מוכנות של תנועה מאופיינת במערך תנועתי מוגדר (אזורים, מחוזות, אשכולות וכדומה) ובהנהגה בעלת היררכיה ברורה וחזון ומסורת המגובשים לתכנית-אב סדורה. ואמנם, לדברי כל הרכזים, לתנועה שאליה הם משתייכים יש מבנה וארגון ממוסדים ומגובשים: מטה, הנהגה, מרכזים אזוריים, מרכז הדרכה ארצי (וגם לרוב מחלקות הדרכה אזוריות). מתקיים, לדבריהם, קשר חיובי והדוק בין הסניפים ובין מטה התנועה, שמתחזק בקפדנות באמצעות מפגשים תדירים של ראשי התנועה עמם, באמצעות מפגשי רכזים ארציים/אזוריים/קבועים/אקראיים, וכן בעזרת סמינרים, השתלמויות ופורומים של דיון בהרכבים שונים. קשרים אלו מנוהלים על ידי הנחיות ועדכונים טלפוניים ותקשורת ענפה ברשת.

במילים אחרות, הרושם הברור הוא כי כל התנועות הן בעלות מרכז ברור ומשמעותי, המתווה את פעילות סניפיהן ומשפיע עליהם, אך גם מאפשר להם חופש והשפעה רבה משלהם:

- "המדריכים, בדרך-כלל יש להם 'ראש צעיר' יותר כמו שאומרים, אז בחלק מהפעולות הם משתמשים כמו שכתוב, חלק קצת משנים וחלק עושים בכלל משהו אחר ורק נאמנים לנושא";

- "מרכז ההדרכה פחות רלוונטי, ביום יום הכול כאן, אנחנו מכינים פעילויות. יש לנו טופס הכנת פעולה, בונים כאן מערכים. לא כולם חייבים להעביר באותו אופן. אותו נושא עובר בדרכים שונות וכך זה אמור להיות".

תומכות ברושם זה אמירות רבות בשבח הסיוע והתמיכה מצד התנועה, ובשבח ההיענות המהירה לכל צורך ובכלל זה הסיוע והליווי הניתנים בשפע בכל התנועות, ובחלקן גם על ידי דרג מתנדב של הורים וכן בתמיכה תקציבית של העירייה.

זאת ועוד: מדברי כל הרכזים עולה כי תנועתם מתנהלת עלפי הליכים שיטתיים ומוקפדים ובהתאם לעקרונות יסוד ולמנגנוני פעולה מוכנים ומוטמעים היטב, למשל, בנוגע לבחירת נושאי פעולות לאורך השנה, להחלטות שמתקבלות במטה (או במועצת החניכים הארצית) מורדות לשטח ומחייבות את הסניפים, לגבי אופן ציון הימים הלאומיים, ובעניינים של תקצוב סניפים, טיולים, בטיחות וטיפול בחניכים מקשים ובייחוד בבחירת מד"צים, הכשרתם וליוויים:

במרבית התנועות ובמרבית הסניפים (עם כמה יוצאים מן הכלל) בחירת והכשרה של המד"צים נעשות לרוב על פי קריטריונים מוסכמים ומוגדרים ובהתאם לנהלים קבועים ומייצגות שקיפות ובהירות מתבקשות וראויות בהתנהלות התנועה ובארגונה.

- "בחירת המד"צ מתבצעת לפי גיל. כל חניך שמגיע לגיל המתאים נותנים לו את האופציה לעבור את קורס המד"צים. אנחנו מודיעים לכל החניכים על קיומו של קורס מד"צים וכולם מקבלים הזדמנות להשתתף בו. מי שלא מסוגל להשלים את הקורס שבמסגרתו הם עוברים 60 שעה של הדרכה אז הוא לא הופך למד"צ בסופו של דבר. מי שעובר את ההכשרה הראשונית הופך להיות מד"צ";

- "את הנושאים קובעות הקומונריות של כל שנה עם ההנהלה לשנה הבאה. כל השכבות בסניף עובדות על אותו הנושא";

- "זה תהליך. המדריכות בשנה שעברה ישבו לשיחה אישית וכל אחת מילאה שאלון";

- "בקיץ יש סמינר הכשרה של התנועה בין כיתה ט' ל-י'. בעצם יש שלושה סמינרים לכל מדריך- קיץ (שלושה ימים), חורף (ארבעה ימים) ושוב קיץ. ההנהלה בונה את הסמינר ומביאה מדריכות להעביר פעילויות ויש שיחות חיצוניות עם רבנים, אנשי ציבור".

באחדות מן התנועות הגיבוש והמיסוד באים לידי ביטוי גם בשפה הארגונית הייחודית (גו"ב/גו"ץ/חוג מעגלים/מליאה), במפעלי הדגל המתקיימים באופן סדיר ובהתפתחות ההיררכית הברורה של התפקידים השונים ובמסלולי ההגשמה השגורים:

- "לכל מפעל יש מטרות שונות ברמת הקבוצה: גיבוש, קשר מדריך חניכים, להכיר אנשים מכל הארץ..."; - "יש טיול פתיחה של יומיים, כל שנה במקום אחר, יש גם איחודיה, שזה שלושה ימים של תחרויות"

- "אני חניך בתנועה מכתה ו'. הייתי מדריך מכתה י', הייתי מש"צ, הייתי בשנת שירות, קומונר, הייתי בגרעין נח"ל. עברתי פרק משימה בנצרת עילית. כאשר השתחררתי מהצבא, עברתי לגרעין. אני פה בסניף שנה שלישית בתפקיד מרכז, מאז שהשתחררתי מהצבא. גם הדרכתי כאן קבוצה. אני גם מלווה את הקומונרים"; - "יש מה שנקרא 'חוות הכשרה'. אצלנו הרוב יוצא לשנת שירות. יש דגש, ציפייה למסלול מסוים שתלך בו, שסללו עבורך, זו התעסקות מאוד מרכזית בתוך התהליך של חוות הכשרה, מדברים הרבה על שנת שירות. מדברים על גרעינים ושנת הכשרה".

וולונטריות

"תנועת הנוער היא ארגון וולונטרי - חברה באים אליה ומשתתפים בפעילותה מתוך בחירה, אין יסוד מיוני בכניסה אליה, ואין ענישה ביציאה ממנה; ניתן לצאת מן תנועות הנוער ולחזור אליה, לפי כללים שתקבע תנועות הנוער²⁴.

ההצהרה מפי מרבית הרכזים והמד"צים על פלורליזם ופתיחות לכול, כלומר על חופש בחירה להצטרף לתנועה לכל הרוצה בכך, ללא כל יסוד מיוני ותנאי קבלה, וכן לעזוב ולחזור אליה, לצד דיווח (בחלק מן התנועות) על נוכחותם של חניכים ממגזרים שונים – מצביעים על אופיין הוולונטרי של התנועות.

ואמנם, בתיאורי הרכזים בולט יישומה של מדיניות ה'דלת הפתוחה', שלפיה התנועה פותחת שעריה בפני כול ונכונה לצרף לשורותיה כל נער ונערה שליבם חפץ כך:

- "אין קריטריונים. כל מי שרוצה מתקבל";

- "אין דבר כזה שלא מקבלים, לא היו כאלה שלא התקבלו לתנועה".

החניכים באים ונשארים מתוך בחירה, קיימת גמישות מול רצון לעזוב ואין ענישה ביציאה, וחניכים שעזבו מתקבלים חזרה בברכה:

²⁴ מתוך מבחן התמיכה, עמוד 8

- "אנחנו כן מקבלים חניכים שעוזבים ומבקשים לחזור אחרי תקופה. מקבלים אותם בחזרה בלי שום בעיה",

רק בודדים הצהירו על נוקשות או קשיחות מצדם בעניין ועל הגבלות. רכזים רבים ציינו כי הפסקה של חניכים או עזיבה שלהם איננה שכיחה, כי מצד התנועה 'לא יוותרו עליהם בקלות', תוך התייחסות אישית וגישה אכפתית בבירור שנעשה לגבי הסיבות לכך:

- "המדריכות משקיעות כל כך בקשר, לכן לא יהיה מצב שלא יגיעו";

- "כשחניכה לא רוצה להמשיך לבוא – קורה, אנחנו שואלים מה קרה אבל זכותה";

- "אם חניך בא אלי ואומר שהוא לא רוצה להמשיך אז בהתחלה אני שואלת כמובן מה הסיבה ואם יש משהו בפעילות שהוא לא אוהב, מנסים לתקן או לשנות";

- "חניך שרוצה לעזוב המדריכים ינסו להבין למה ולעזור".

הרחקת חניכים היא פרקטיקה נדירה ממש:

- "הרחקנו חניכים שהרסו קירות מאותה פעולה, דיברנו עם ההורים ואז החזרנו אותם".

עם זאת, אף שאפשר להתרשם, על פניו, כי כל התנועות אכן פותחות את שעריהן בפני כל המעוניינים להצטרף לשורותיהן, באופן מעשי חניכים שאינם חלק מהציבור שאליו פונה התנועה אינם מגיעים לתנועות. ואף על פי כן, בחלק מהסניפים של אחת מהתנועות היו מקרים של הסתייגות מחניכים שאינם מתאימים, בשל אי-השתייכותם לזרם העיקרי באותה התנועה, לעדה הספציפית או מסיבות אחרות של אי-התאמה.

- "זו תנועה חסידית אז בעיקר זה בנות חסידיות...";

- "הייתה ילדה שבבית שלה יש אינטרנט, אז לא קיבלנו אותה, זה לא מתאים לנו".

בכל התנועות הדגישו רכזים כי חניכים מצטרפים לשורות התנועה בעיקר ממניעים חברתיים, ופחות ממניעים אידיאולוגיים, וכי ביישובים ובשכונות מסוימים, ובעיקר קטנים ומרוחקים יותר, ההשתתפות בתנועה נתפסת כנורמטיבית, מובנת-מאליה, בשל דפוס היחסים הקהילתי. ואמנם, בחלק מהתנועות ומהסניפים גיוס חניכים נתפס כמשימה פשוטה, שאיננה דורשת מאמצי שכנוע בבתי הספר בתחילת השנה, שכן התנועה על ערכיה ופעולותיה מוכרת למנהלים, המעודדים בעצמם הצטרפות אליה, ובשל ייחודיותה, או בלעדיותה ביישוב, היא אף אינה נתונה לתחרות מיוחדת מצד תנועות אחרות. עם זאת, מדברי כמחצית מן הרכזים והמד"צים עולה כי מתבצעות פעולות גיוס בבתי הספר, כי יש צורך בפעולות שכנוע ובהקדמת תנועות מתחרות בכניסה לבתי ספר ובהצבת שלטים ברחובות השכונה. הדבר מאפיין בדרך כלל יישובים גדולים ומרכזים עירוניים, שבהם פועלות מספר תנועות נוער במקביל, ולכן הרכזים והמד"צים נדרשים בהם למידה גבוהה של השקעה ויצירתיות כדי להתחרות על לבם ועל זמנם של הילדים ובני הנוער. בכל התנועות תוארו מאמצי גיוס רבים יותר בקרב שכבות גיל בוגרות: אם בדרך של הצגת התנועה כמסגרת איכותית ומאתגרת ואם בדרך של הדגשת היבטים אידיאולוגיים בה.

חובות חניכים

בכל התנועות חלות חובות מעטות בלבד על חניכים צעירים מעבר לעמידה בכללי התנהגות ומשמעת בסיסיים, בהתאם לתקנון התנועה (הגעה בזמן, הגעה במדי התנועה, שמירה על מיקום הפעילות, תשלום: "כל אחד יכול להתקבל – רק צריך להגיע ולהשתתף"; "בגדול, המדים ולהגיע בזמן"). בכל התנועות הודגש מאוד עניין המשמעת (ובמיוחד אי-אלימות), בחלק מהתנועות הייתה התלבושת האחידה בגדר המלצה, בחלקן - בחלק חובה, ובאחרות כלל לא הייתה תלבושת תנועתית; במקצת התנועות ציינו רכזים כי חובות החניכים מתרחבות עם הוותק ועם המעבר לשכבה הבוגרת, וכי הן כוללות הגעה לפעילות השבועית; בתנועות מעטות נטען כי קיימים קוד או כללים מחייבים בהשקפה, ובעיקר בלבוש ובהתנהגות, וכי הם נשמרים באופן מוקפד על ידי צוות הסניף:

- "להתייחס יפה אחת לשנייה, בשבת הן צריכות להגיע למפקד לפני התפילה. באמצע השבוע אין תלבושת, אבל בשבת יש חצאית כחולה או שחורה וחולצה לבנה";

- "החובות של החניכים הן לבוא עם נעליים סגורות וחולצות של התנועה והגעה בזמן. לא ממש קורה שהם לא עומדים בחובות האלו כי הם מאוד גאים בחולצות שלהם. אחרי הטקס שהיה אין ממש ילדים שלא באים עם החולצות".

חובות מד"צים

בכל התנועות מד"צים אמורים למלא את תפקידיהם החינוכיים כמדריכים, לשמש דוגמה אישית ולתרום לתנועה ולעשייה בסניפים. במרביתן הדגישו כי מהמד"צים מצופים אכפתיות ואחריות אישית גבוהה, אשר תואמות ומצדיקות את החופש והסמכות המוענקים להם, וכן מצפים מהם להוביל, לנקוט יוזמות ולקחת חלק פעיל בניהול הסניף ובהתנהלותו השוטפת. הודגשה גם חובת השתתפותם של המד"צים כחניכים בפעולות עם בני גילם, וכן בהשתלמויות ובסמינרים:

- "להגיע לכל פורומי המד"צים, לעבור הכשרה, להגיע לסמינרים, לבנות את הפעולות, להגיע לפני, עם שומרית (חולצת תנועה)".

דגשים אלה לא עלו בכל התנועות באותה המידה. יש שבהן הובלטה מאוד חובת המד"צים לשמש לחניכים מופת ומושא לחיקוי, תוך השקעה בטיפוח אישי של החניכים וביצירת קשר קרוב עמם:

- "תפקיד המד"ץ הוא קודם כל קשר עם החניך, טיפוח הקשר האישי, הקשר הקבוצתי ואיך הקבוצה עובדת כקבוצה. אנחנו רוצים שהמדריכים יתעסקו כמה שיותר בתחום ההדרכה, בחניכים שלהם, וכמובן הם מכינים את הפעולות";

- "התפקיד של המד"ץ הוא להיות הלב הפועם של הסניף, בלי מד"צים אין סניף, הם עושים את הסניף, מלווים חניכים, מגייסים חניכים ומקיימים פעולות".

פרקטית ואופרטיבית נפרטו תפקידיהם של המד"צים להכנת ולהעברת פעולות ברוח התנועה, לשמירה על קשר קרוב ומושקע עם חניכים, להשתתפות בדיונים ובהחלטות ולסיוע בתפעול ובאחזקת הסניף:

- "התפקיד של המדריך הצעיר הוא לחנך, להדריך, לעמוד בפני קבוצה, לבסס את ערכי התנועה ולחנך לערכים. כל מדריך צעיר אחראי לבד על קבוצה קבועה. המד"צים עובדים לפי תכנית עבודה קבועה מראש, אבל הם רשאים ועצמאים להחליט לגבי האסטרטגיה או המתודה שיעבירו בה את הפעילות לחניכים";

- "תפקיד המדריך הצעיר להנהיג קבוצת תלמידים. הוא בונה פעילות לבד ומעביר אותה לחניכים. הוא בונה אותה לבד"; "על מד"צים לקחת חלק פעיל מאוד בהתנהלות השוטפת של הסניף, להעביר פעולות ברוח התנועה, לשמור על יחס קרוב ואישי עם החניכים ולהשתתף בהשתלמויות".

פרק ו': עמידתן של תנועות הנוער בתנאי הסף: היבטים כמותיים וחישוב אומדן הגודל של התנועות

מבחינת התמיכה קובעים הן תנאי סף כמותיים והן תבחינים כמותיים הקובעים את גובה התמיכה של משרד החינוך בתנועת הנוער. תבחינים אלו נועדו לתת מסגרת לאופי הפעילות הבלתי פורמאלית המתקיימת בתנועת נוער²⁵. נתוני האומדן נותחו בהתאם לתבחינים אלו ועל פי המלצות ועדת ההיגוי, תוך פירוט הסייגים הקובעים מהם התנאים שעל פיהם חניכים ומדריכים יימנו כחברים בתנועת נוער או לא יימנו ככאלה.

תהליך אומדן הגודל של תנועות הנוער נמשך שנתיים. במהלך תקופה זו כל התלמידים בכיתות ה'–י"א מילאו שאלונים בנוגע לתנועות הנוער. מספר החברים בכל תנועת נוער, בהתבסס על השאלונים, נקבע על ידי מספר התלמידים שדיווחו כי הם חברים בתנועה. נוסף על כך, נאמד מספר החניכים בהתבסס על דיווחי המדריכים בשתי שנים נפרדות – תשע"ד ותשע"ה (2014 – 2015). על מנת לקבוע את מספר החניכים הכולל בהתבסס על דיווחי המדריכים, נבחרה בעבור כל תנועה שנה אחת מבין שתי השנים, שבה דיווחי המדריכים היו גבוהים יותר. בעבור 11 תנועות נוער נבחרה שנת תשע"ה ואילו עבור שתי תנועות אחרות נבחרה שנת תשע"ד. בפרק זה, אם כן, נתוני כלל התנועות משקפים דיווחים של מדריכים בהתאם לשנה שנבחרה בעבור כל תנועה. מבחן התמיכה מגביל את גיל המדריכים הצעירים לגילאי כיתות ט'–י"ג, ועל כן נספרו רק מדריכים צעירים בגילאים אלו, אשר עברו הכשרה כנדרש. בנוסף לא נספרו לצורך האומדן מדריכים בוגרים, מדריך שני בקבוצה קטנה המונה 5–6 חניכים, מדריך שלישי (או יותר) בקבוצה המודרכת על ידי יותר משני מדריכים וכמו כן מדריכים שלא אותרו ולא רואיינו. לוח 12 מציג את אופן חישוב מספרם של המדריכים הצעירים לצורך אומדן הגודל של תנועות הנוער:

²⁵ מבחן התמיכה סעיף 8

לוח 12: אומדן תשע"ה: מספר המדריכים בתנועות הנוער²⁶

מדריכים בוגרים ²⁷		מדריכים צעירים (בגילאי ט' - י"ג)		כלל תנועות הנוער
מספר	אחוז	מספר	אחוז	
1,690		36,342		אושרו לריאיון
1,581	94%	34,502	95%	רואיינו
1,531	97%	33,732	98%	חברים בתנועה
1,386	88%	26,882	78%	מדריכים בפועל
1,259	91%	22,100	82%	מדריכים עם קבוצה
--	--	22,470	84%	מדריכים מוכשרים ומלווים
--	--	24,881	93%	מדריכים נספרים

38,032 מדריכים צעירים ומדריכים בוגרים אושרו לריאיון בתשע"ה, מהם אותרו ורואיינו כ-95% מהמדריכים. מבין המדריכים המרואיינים, 22% מהמדריכים הצעירים ו-12% מהמדריכים הבוגרים דיווחו כי אינם עוסקים בפועל בהדרכה, זאת אף על פי שתנועות הנוער דיווחו עליהם כעל מדריכים.

82% מהמדריכים דיווחו שהם מדריכים קבוצה, ולפיכך 18% מהמדריכים הצעירים הוגדרו כ"מדריכי נושא" בקבוצות מתחלפות או אחראים על תחום מסוים בתנועה, ללא קבוצת חניכים קבועה. מדריכים אלו נספרו לצורך האומדן, אולם לא נספרו עבורם חניכים.

84% מהמדריכים הצעירים בפועל עמדו בדרישות ההכשרה והליווי. היות שמבחן התמיכה מאפשר לספור 10% ממד"צים בכל תנועה, אף שהללו לא הוכשרו כנדרש במבחן התמיכה - נספרו לאומדן 93% מהמדריכים הצעירים בתנועות.

במבחן התמיכה נקבעו כללים לתקצוב חניכי תנועות הנוער. כללים אלו שימשו לחישוב אומדן מספר החניכים המתקצבים ולניכוי חניכים בגלל אי-עמידתם בתנאי הסף ובתבחינים המפורטים בתקנות (ארגון החניכים בקבוצות, הכשרת מדריכים, מדריכים בוגרים החורגים מהמכסה המותרת בתקנה או הפחתה בגין פעילות של הסניף במבנה פורמאלי).

²⁶ אחוזי החברים בתנועה ואחוזי המדריכים בפועל מחושבים מתוך אחוז המרואיינים; אחוזי מדריכים עם קבוצה, מדריכים מוכרים ומדריכים נספרים, מחושבים מתוך אחוז המדריכים בפועל.

²⁷ מדריכים בוגרים אינם נספרים לטובת האומדן.

לוח 13: אחוז החניכים שנגרעו מחישוב אומדן גודל תנועות הנוער

תשע"ה	תשע"ד	כלל תנועות הנוער
3%	6%	חניכים בקבוצות גדולות, שיש בהן יותר מ-25 חניכים
1%	2%	חניכים בקבוצות קטנות, שיש בהן פחות מ-7 חניכים ²⁸
1%	1%	חניכים בקבוצות קטנות מאוד, שיש בהן פחות מ-5 חניכים
2%	3%	חניכים בקבוצות המודרכות ע"י מדריכים שלא עמדו בדרישות ההכשרה והליווי
0%	1%	חניכים בקבוצות המודרכות ע"י מדריכים בוגרים החורגים מהיחס של בוגר אחד לכל 140 חניכים בסניף
1%	1%	גריעה בשל סניפים הפועלים במבנה פורמאלי
9%	14%	אחוז ניכוי כולל

הממצאים מלמדים כי בתשע"ה, בהשוואה לתשע"ד, חלה ירידה של כ-5% בשיעור החניכים שלא נמנו לצורך האומדן. השינוי נובע בעיקר מהקפדת התנועות על אופן ארגון הקבוצות. בחישוב הסופי לא נמנו לתקצוב 9% מהחניכים.

שני הלוחות הבאים מציגים חישוב של מספר החניכים בתנועות הנוער בשני מקורות הנתונים שעליהם התבססה ההערכה - דיווחי המדריכים ודיווחי התלמידים:

לוח 14: חישוב מספר החניכים מתוך דיווחי המדריכים

תשע"ה	תשע"ד	
243,622	230,627	מספר כולל של חניכים על פי דיווחי המדריכים
9%	14%	אחוז חניכים שלא נמנו
220,491	197,759	אומדן מספר חניכים לפי דיווח מדריכים - אחרי גריעה
221,336		אומדן מספר חניכים לפי דיווח מדריכים - אחרי גריעה (על פי השנה הנבחרת לכל תנועה)

²⁸ קבוצות של חינוך מיוחד לא נספרו רק במקרים שבהם מספר החניכים בקבוצה קטן משלושה.

לוח 15: חישוב מספר החניכים מתוך דיווחי התלמידים

249,271	מספר החניכים בתנועות הנוער, על פי דיווחי התלמידים במיצ"ב ²⁹
9%	אחוז החניכים שלא נמנו בגין הסיבות הבאות: (1) חניכים בקבוצות קטנות/גדולות; (2) חניכים של מדריכים שלא עמדו בתנאי ההכשרה; (3) חניכים המודרכים ע"י מדריכים בוגרים החורגים מהיחס של בוגר אחד לכל 140 חניכים בסניף; (4) סניפים הפועלים במבנה פורמאלי (כל חניך נספר במשקל של שני שלישי)
226,179	מספר החניכים בתנועות הנוער על פי דיווחי התלמידים במיצ"ב - אחרי גריעת החניכים שלא נמנו

כדי להגיע לאומדן כולל של החברים בתנועות הנוער, יש להוסיף את מספר המדריכים הנספרים - 24,881 (כפי שמופיע בלוח 12) - למספר החניכים שנמנו לאומדן. לוח 16 מסכם את חישוב אומדן גודל תנועות הנוער לפי שני מקורות הנתונים שעליהם התבססה ההערכה:

לוח 16: אומדן גודל תנועות הנוער

אומדן גודל לתנועות הנוער על פי חניכים	אומדן גודל לתנועות הנוער על פי מדריכים	
226,179	221,336	אומדן מספר חניכים לפי דווח מדריכים - אחרי הפחתה
24,881	24,881	מדריכים נספרים
251,060	246,217	אומדן גודל תנועות הנוער
2%		שיעור הפער בין שני האומדנים
248,639		ממוצע שני האומדנים (אומדן דיווחי המדריכים ודיווחי התלמידים) - הערך הנלקח לצורך אומדן גודל תנועות הנוער

אומדן הגודל, כפי שהתקבל מדיווחי החניכים בשאלוני המיצ"ב, גבוה בכ-2% מאומדן הגודל שהתקבל מדיווחי המדריכים. בהתאם להחלטה שהתקבלה בוועדת ההיגוי, אומדן הגודל הסופי לתקצוב של כל תנועת נוער התבסס על הממוצע בין דיווחי החניכים לדיווחי המדריכים. אומדן זה עומד על 248,639 חניכים ומדריכים.

²⁹ לפירוט אופן החישוב ראה פרק חישוב אומדן גודל מדיווחי החניכים (Gh2) בנספח השיטה עמודים 97-99

תוצאות אומדן אלה משקפות גידול של 65% בגודל תנועות הנוער לתקצוב בהשוואה לאומדן הגודל שנערך בשנת 2006, אשר עמד על 150,400 חניכים ומדריכים שנמנו לצורך תקצוב.³⁰

עוד עולה מנתוני האומדן כי בשנת 2015 השתתפו בפעילויות תנועות הנוער³¹ כ-246,500 חניכים וכ-26,800 מדריכים צעירים (מרבית המדריכים הצעירים הם גם חניכים). בנוסף, בפעילויות התנועות השתתפו גם כ-1,400 מדריכים בוגרים.

טבלת הגודל לאומדן 2015-2014

במסגרת אומדן תנועות הנוער נבדקו 13 התנועות המוכרות והמפוקחות על ידי משרד החינוך. מתוצאות האומדן עולה כי כל 13 התנועות עמדו בכלל תנאי הסף (החינוכיים, הארגונים, והכמותיים). התרשים והלוח הבאים מציגים את גודלן של תנועות הנוער כפי שהתקבל מתוצאות אומדן 2015-2014:

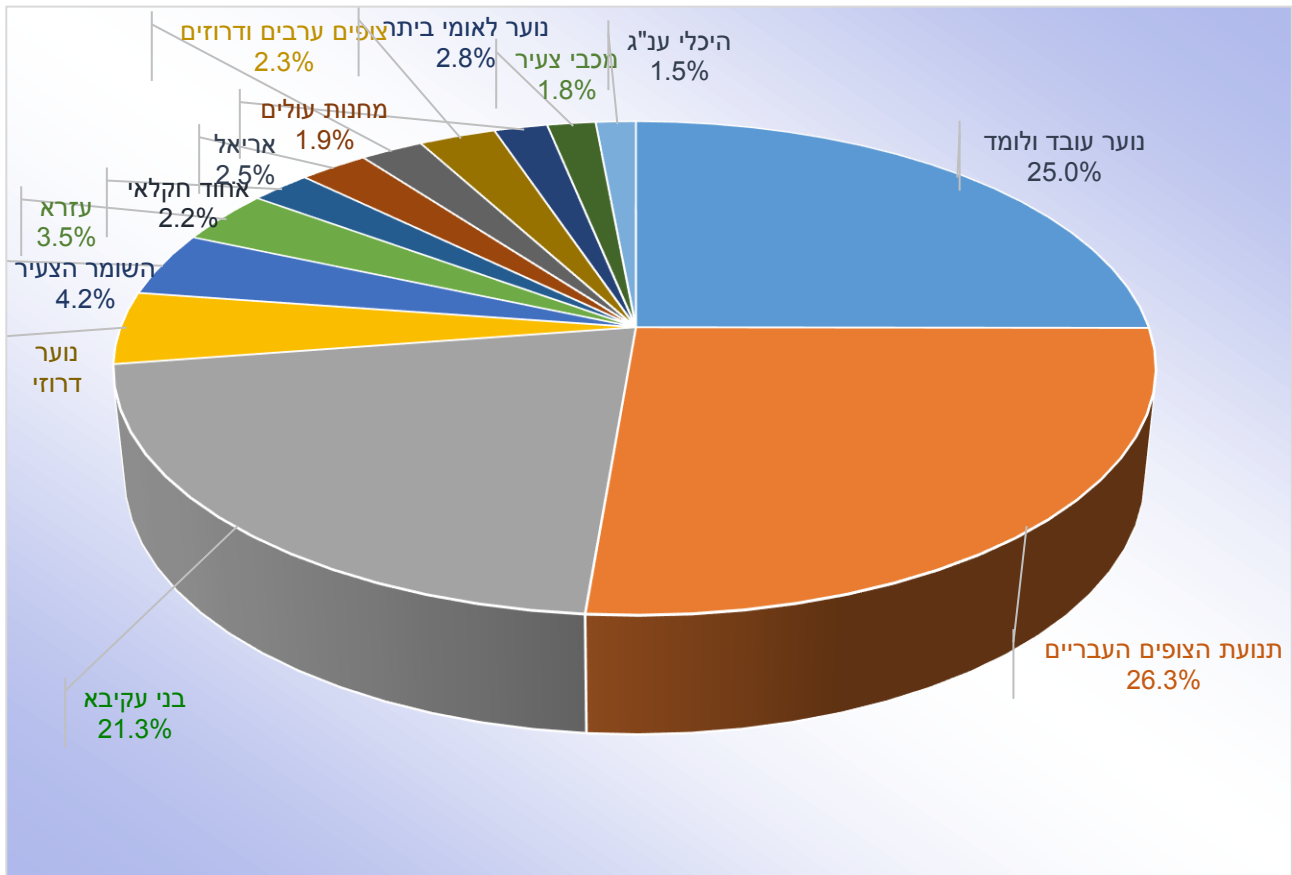
לוח 17: גודל תנועות הנוער לצורך תקצוב, אומדן גודל תנועות הנוער 2015-2014

גודל יחסי לתקצוב	אומדן הגודל	
26.3%	65,366	תנועת הצופים
25.2%	62,566	הנוער העובד והלומד
21.3%	52,967	בני עקיבא
4.7%	11,791	תנועות הנוער הדרוזי
4.2%	10,497	השומר הצעיר
3.5%	8,733	עזרא
2.8%	6,961	הנוער הלאומי בית"ר
2.5%	6,229	תנועת אריאל
2.2%	5,505	האיחוד החקלאי
2.1%	5,228	הצופים הערביים והדרוזים
1.9%	4,813	המחנות העולים
1.8%	4,367	המכבי הצעיר
1.5%	3,617	היכלי ענ"ג
100.0%	248,639	סה"כ כלל תנועות הנוער

³⁰ החישוב אינו כולל את הארגון בנות בתיה, שעבר בשנת 2013 ממעמד של תנועת נוער למעמד של ארגון נוער.

³¹ הכוונה היא למשתתפים בפעילות לפני הגריעה הנובעת מהכללים המופיעים במבחן התמיכה לצורך תקצוב.

תרשים 33: התפלגות גודל תנועות הנוער לצורך תקצוב (לפי אומדן 2015)

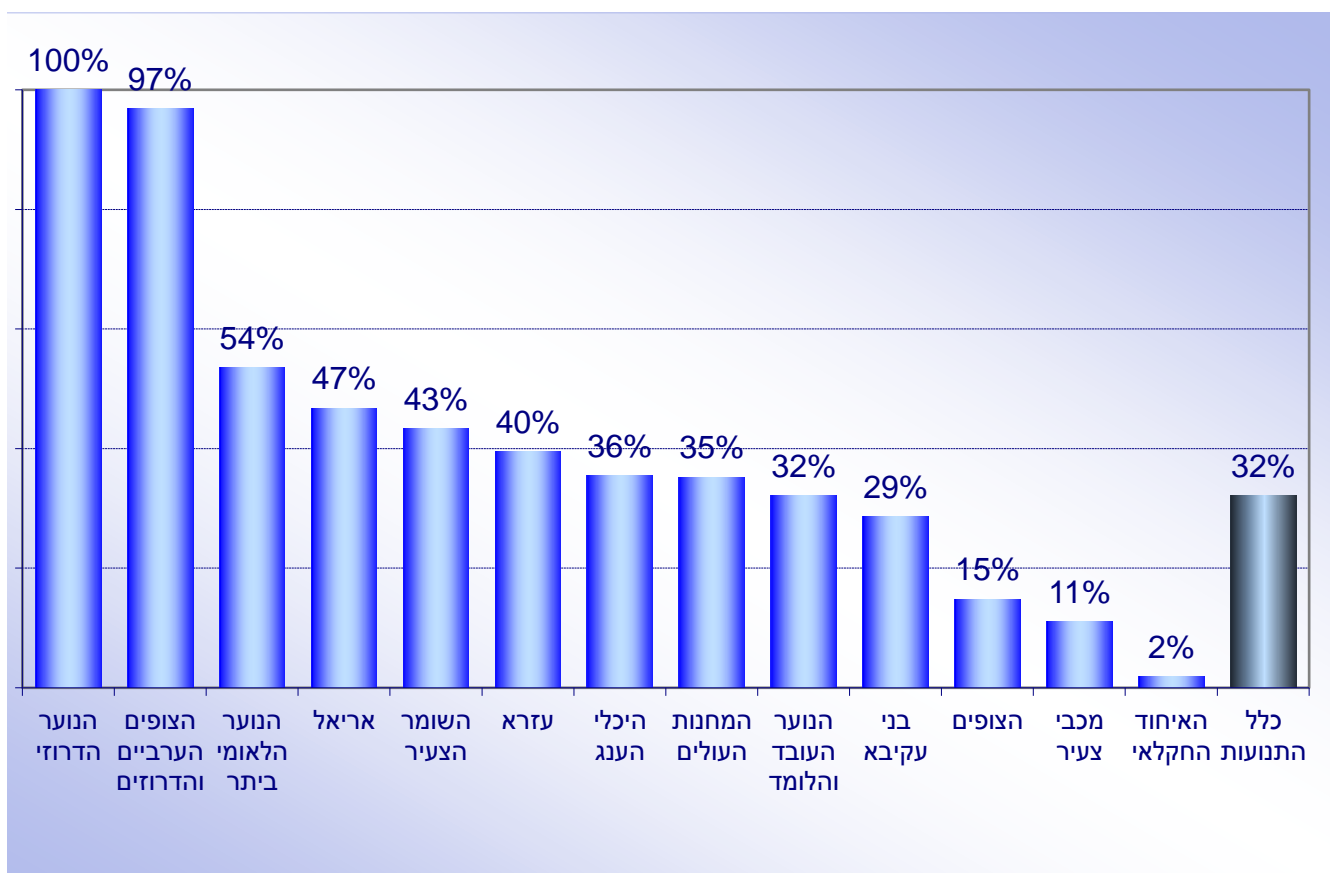

כל תנועות הנוער עומדות בתנאי הסף הכמותיים (לפחות 2,500 חניכים). מהתפלגות 13 תנועות הנוער על פי גודלן היחסי לצורך תקצוב (ראו תרשים) עולה כי סך החניכים של שלוש תנועות נוער הגדולות הוא כשלושה רבעים מכלל חניכי תנועות הנוער: תנועת הצופים העבריים, התנועה הגדולה ביותר (26.3%) תנועת הנוער העובד והלומד (25.2%) ותנועת בני עקיבא (21.3%). גודלן היחסי של שאר התנועות קטן בהרבה, והוא נע בין תנועת הנוער הדרוזי (4.7%) לבין תנועת היכלי ענ"ג (1.5%).

מבחן התמיכה תומך בפעילות תנועות הנוער בסניפים הנמצאים בפריפריה החברתית-גיאוגרפית³², סניפים הממוקמים ביישובים או בשכונות שבהן ממוצע עשירוני הטיפוח עולה על 6. התרשים הבא מציג את שיעור חניכי תנועות הנוער בפריפריה, התרשים מתבסס על דיווחי המדריכים על אודות הסניפים שבהם הם פועלים:

³² ראה מבחנים לצורך תמיכה, משרד החינוך תנועות הנוער, סעיף 15.8

תרשים 34: שיעור חניכי תנועות הנוער בפריפריה החברתית- גיאוגרפית, לפי תנועה

מהתרשים עולה כי שיעור חניכי כלל התנועות בפריפריה עומד על 32%. השיעור הגבוה ביותר הוא בתנועת הנוער הדרוזי והצופים הערביים והדרוזים, הפועלות במגזר דובר הערבית. בתנועות הפועלות במזר דובר העברית תנועת הנוער הלאומי בית"ר היא בעלת השיעור הגבוה ביותר של חניכים בפריפריה: 54% מחניכי התנועה פועלים בסניפים בפריפריה. בקרב שלוש התנועות הגדולות, תנועת הנוער העובד היא בעלת השיעור הגבוה בפריפריה: כשליש מחניכי התנועה פעילים בסניפים בפריפריה.

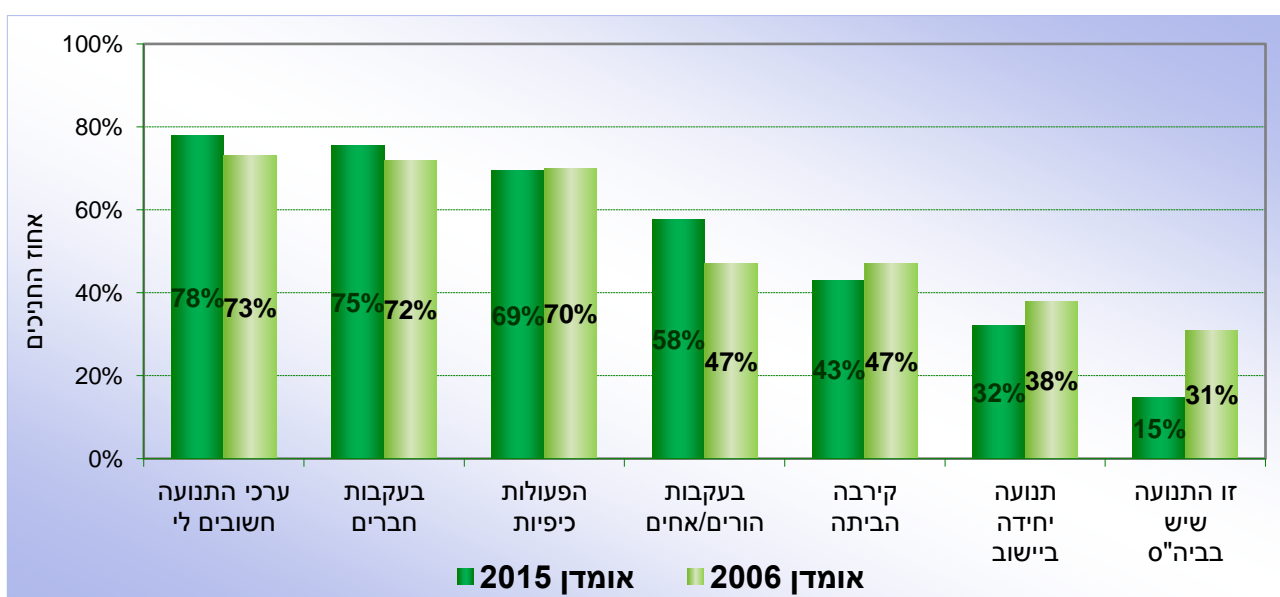
פרק ז': במבט אורך - ממצאי אומדן 2014-2015 מול ממצאי האומדן 2005-2006

אומדן תנועות הנוער אשר נערך בשנים 2014-2015 מאפשר לנו התבוננות על התהליכים והשינויים שחלו בעולם תנועות הנוער מאז האומדן הקודם שנערך לפני כעשור בשנים 2005-2006. בשנת 2006 פעלו 14 תנועות הנוער, מהן 13 תנועות פועלות גם בשנת 2015. תנועה נוספת, בנות בתיה (אשר פועלת בקרב בנות מהמגזר החרדי) הפכה בשנת 2014 לארגון נוער ונכון ל-2015 אינה פועלת בשדה תנועות הנוער. בפרק זה נבחן היבטים מסוימים של פעילות תנועות הנוער בשנת 2015 בהשוואה לשנת 2006.

הסיבות להצטרפות לתנועה

לגורמי המשיכה של בני נוער אל תנועות הנוער יש חשיבות רבה הן עבור מנהיגי התנועות והן עבור אנשי מטה משרד החינוך העוסקים בתחום. בשני האומדנים נשאלו חניכי תנועות הנוער על הסיבות להצטרפותם לתנועת הנוער בה הם חברים. התרשים הבא מציג את התפלגות תשובות החניכים באומדן 2015 בהשוואה לתשובותיהם באומדן 2006:

תרשים 35: דיווחי החניכים על הסיבות להצטרפותם לתנועת הנוער בשנים 2006 ו-2015

מהתרשים עולה תמונה דומה בשתי שנות האומדן. אפשר להבחין כי בחירת החניכים את תנועת הנוער נובעת משילוב של המרכיב הערכי-אידאולוגי עם המרכיב החברתי: קרוב ל-80% מהחניכים ציינו כי בחרו את תנועת הנוער בגלל שערכיה חשובים להם ושיעורים דומים ציינו כי הצטרפו לפעילות בעקבות חברים. סיבה שכיחה נוספת להצטרפות לתנועה היא הנאה מהפעולות – כ-70% מהחניכים בשתי השנים ציינו כי הצטרפו לתנועה כי "הפעולות כיפיות". בהשוואה לאומדן 2015, שיעור מעט גבוה יותר של תלמידים העידו כי הצטרפו לתנועה בשל החשיבות שהם מקנים לערכי התנועה - 78% ב-2015 לעומת 73% ב-2006.

עוד עולה מהנתונים כי באומדן 2015 יש משקל רב יותר להצטרפות לתנועה בעקבות המשפחה: 58% מהחניכים ציינו כי הצטרפו לתנועה בעקבות הורים/ אחים בהשוואה ל- 47% באומדן 2006. באומדן 2015 חלה ירידה קלה בשיעור החניכים שדיווחו על הצטרפות הנובעת מקרבה גיאוגרפית (43% ב- 2015 בהשוואה ל-47% ב- 2006), ירידה נרשמה גם בדיווחים על בחירה מוגבלת בין תנועות והצטרפות אליהן היות והן יחידות בישוב (32% בהשוואה ל- 38% ב- 2006) או בבית הספר (15% באומדן 2015 בהשוואה ל- 31% ב- 2006). ניתן להניח כי ירידה זו נובעת מפתיחת סניפי תנועות נוספים בישובים, כך שכיום עומדת בפני הילד בחירה גדולה יותר בין התנועות אליהן יצטרף.

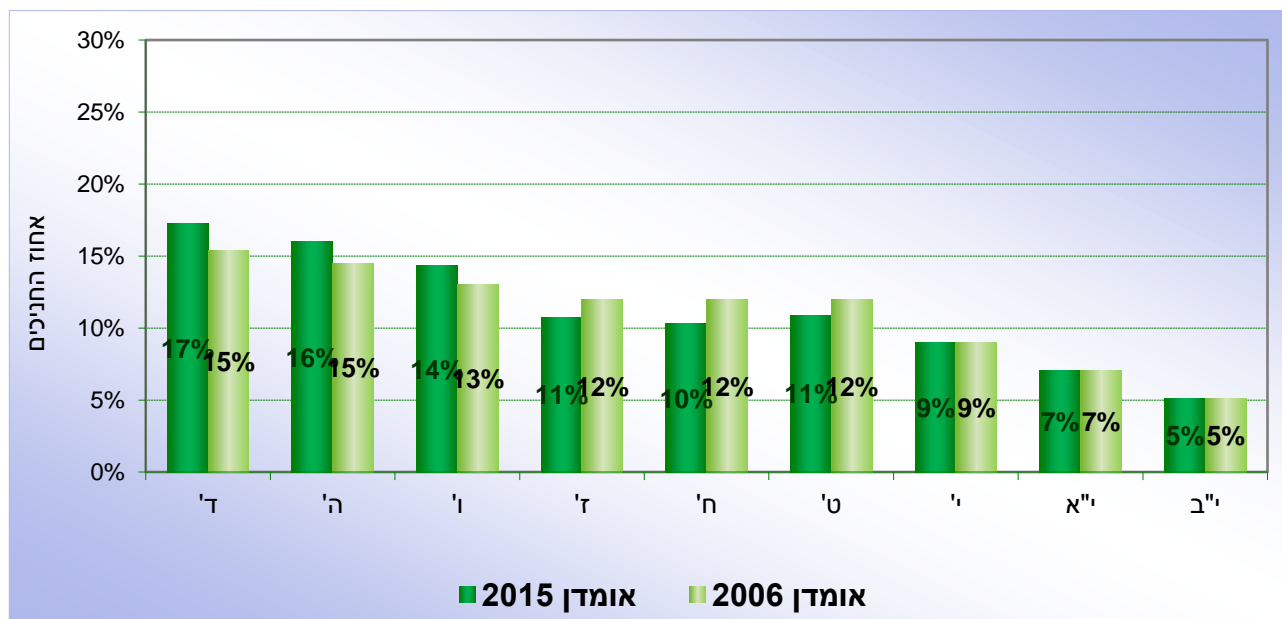
חניכי תנועות הנוער - 2015 מול 2006

הפעילות בתנועות הנוער מתחילה על פי רוב בכיתה ד' ונמשכת לאורך כל שנות הלימוד בבית הספר. בחלק מהתנועות מתקיים מסלול הגשמה בתנועה במסגרת שנת שירות או שנת י"ג.

התרשימים הבאים מציגים מאפיינים של חניכי תנועות הנוער - גיל חניכים, גיל המדריכים הצעירים והתפלגות שיעור החניכים לפי צורת יישוב, זאת בהשוואה בין שני האומדנים.

התרשים הבא מציג את התפלגות החניכים על פי שכבת גיל באומדן 2015 בהשוואה לאומדן 2006:

תרשים 36: התפלגות חניכי תנועות הנוער לפי שכבת גיל בשנים 2006 ו-2015

בחינת הגילאים של חניכי תנועות הנוער מצביעה על ירידה בשיעור החניכים ככל ששכבת הגיל עולה. ירידה זו קיימת בשתי שנות האומדן, 47% מחניכי תנועות הנוער בשנת 2015 ו- 43% בשנת 2006 הינם תלמידי בתי הספר היסודיים (ד'-ו'), 32% בשנת 2015 ו-36% בשנת 2006 הם בגילאי חטיבת הביניים (ז'-ט'). ו- 21% מהם בשתי שנות האומדן הם בגילאי החטיבה העליונה (י'-י"ב).

מדריכים צעירים בתנועות הינם בגילאי ט' - י"ב. התרשים הבא מציג את התפלגות המדריכים הצעירים בתנועות לפי שכבות גיל:

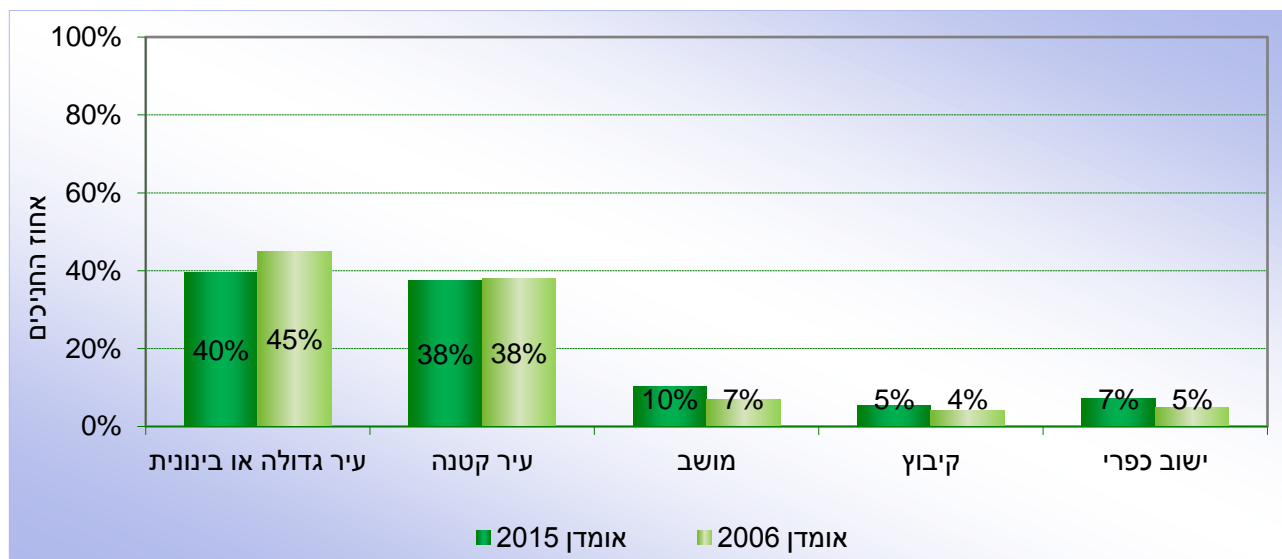
תרשים 37: התפלגות מדריכים צעירים בתנועות הנוער לפי שכבות גיל בשנים 2006 ו-2015

מהתרשים עולה כי חל גידול בשיעור המדריכים הצעירים בכיתה י' - בשנת 2015 שיעור המדריכים הצעירים בכיתה י' עמד על 45% בהשוואה ל- 35% בשנת 2006. במקביל, בין שתי שנות האומדן, חלה ירידה בשיעור המדריכים הצעירים בכיתה י"ב: 18% בשנת 2015 בהשוואה ל- 23% בשנת 2006.

מהנתונים, המוצגים מהתרשים הבא, עלה כי בשנת 2015 חל גידול בשיעור החניכים המשתייכים להתיישבות הכפרית (מושבים, קיבוצים וישובים כפריים): 22% מהחניכים בשנת 2015 בהשוואה ל- 16% בשנת 2006. במקביל חלה ירידה בשיעור החניכים בערים מ- 84% ב- 2006 ל- 78% בשנת 2015. בשיעור החניכים בערים הקטנות לא חל שינוי בין שתי שנות האומדן. יתכן כי שינוי זה נובע משינויים דמוגרפיים שחלו בכלל האוכלוסייה בישראל.

תרשים 38: התפלגות חניכי תנועות הנוער לפי צורת יישוב בשנים 2006 ו-2015³³

הלוח הבא מציג נתונים על השינויים שחלו בשיעורי החניכים ברשויות השונות בין השנים 2015 ו-2006 על פי רמה חברתית-כלכלית של הרשויות³⁴:

לוח 18: השינוי בשיעור חניכי תנועות הנוער ברשויות מכלל התלמידים בשכבות הגיל המתאימות בין השנים 2006 ו-2015, בחלוקה לפי רמה חברתית-כלכלית

סך כל הרשויות	שיעור הרשויות ששיעורי חניכי התנועות בשתי השנים <u>דומה</u> ± 5	שיעור הרשויות ששיעור חניכי התנועות בהן <u>ירד</u> ב-5% לפחות	שיעור הרשויות ששיעור חניכי התנועות בהן <u>עלה</u> ב-5% לפחות	
100%	27%	17%	56%	רשויות המשתייכות לרמה חברתית-כלכלית גבוהה (ערכי המדד 1-3.999)
100%	33%	25%	41%	רשויות המשתייכות לרמה חברתית-כלכלית בינונית (ערכי המדד 4-6.999)
100%	38%	16%	46%	רשויות המשתייכות לרמה חברתית-כלכלית נמוכה (ערכי המדד 7-10)
100%	33%	20%	46%	סך כל הרשויות

³³ דרך החישוב שונה בין השנים: בשנת 2015 צורת היישוב נקבעה על פי היישוב איליו משתייך הסניף בו החניך פועל ובשנת 2006 על פי היישוב בו לומד החניך. בפילוח המוצג ההשפעה של השינוי באופן החישוב על הנתונים היא קטנה.

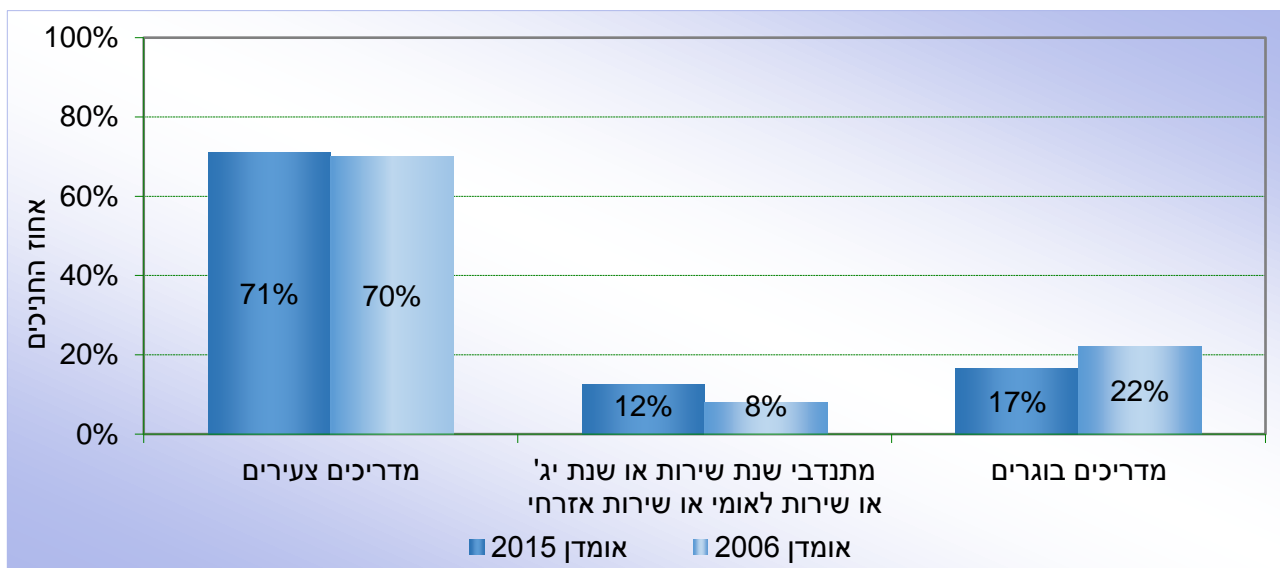
³⁴ השוואה בין שיעורי חניכים ברשויות באומדן 2015 ובאומדן 2006 לפי מדד חברתי כלכלי מופיעה בנספח עמוד 114

מהנתונים ניתן להבחין שב- 46% מכלל הרשויות גדל שיעור החניכים בתנועות הנוער ב- 5% לפחות בין השנים 2006 ל- 2015. ב- 20% מהרשויות חלה ירידה של 5% או יותר וב- 33% מהן שיעור החניכים דומה בשני האומדנים (±5). ניתוח הנתונים על פי רמה חברתית-כלכלית מראה תמונה דומה לכל אחת מהרמות: ככלל, שיעור הרשויות בהן חל גידול בשיעור החניכים (של לפחות 5%) גדול משיעור הרשויות בהן חלה ירידה (של 5% לפחות). ברמה חברתית-כלכלית גבוהה שיעור הרשויות בהן חל גידול הוא הגבוה ביותר ומסתכם ב- 56% מהרשויות, ברמה חברתית-כלכלית הנמוכה עומד שיעור זה על 46% וברמת הביניים על 41%.

ההדרכה בתנועת הנוער

המרכיב המרכזי בפעילות תנועת הנוער בישראל מתבסס על עקרון "נוער מחנך נוער". הכוונה היא להדרכה של חניכים על ידי מדריכים צעירים. התרשים הבא מציג את התפלגות החניכים בתנועות הנוער בשנים 2006 ו- 2015 על פי גיל המדריך:

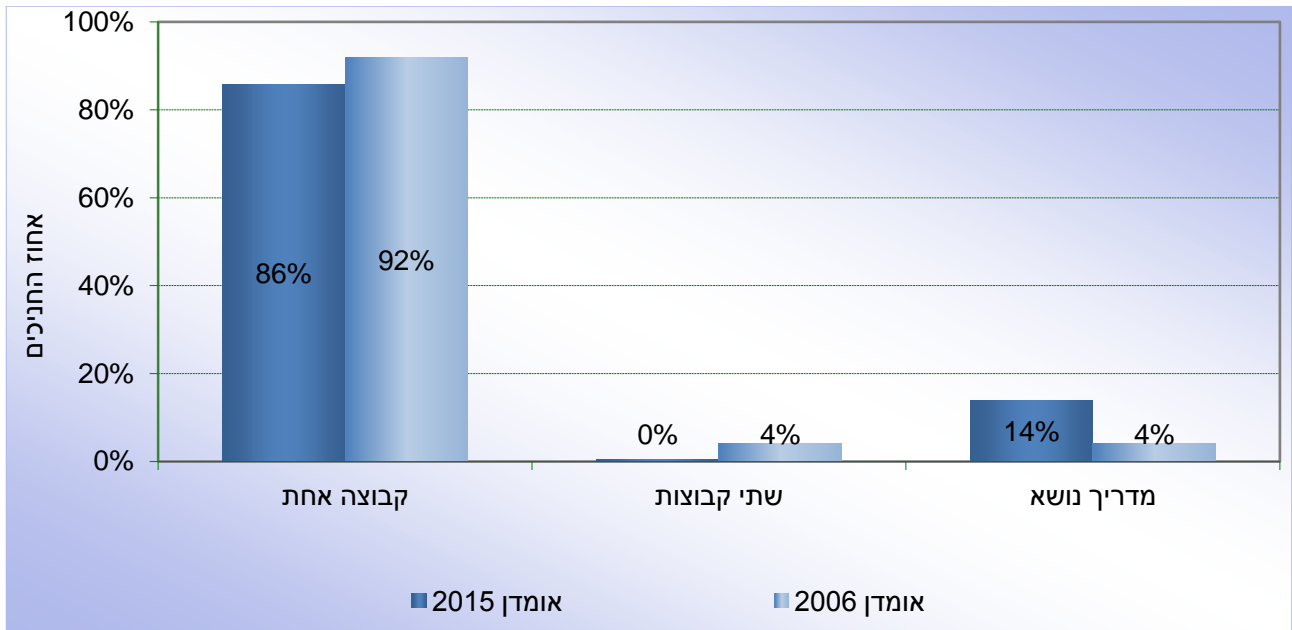
תרשים 39: התפלגות חניכי תנועות הנוער לפי סוג מדריך בשנים 2006 ו-2015

העיקרון "נוער מחנך נוער" נתמך בממצאים, לפיהם בשתי שנות האומדן כ- 70% מחניכי תנועות הנוער הודרכו על ידי מדריכים צעירים בגילאי ט'- י"ב. בשנת 2015 חל גידול בשיעור החניכים המודרכים על ידי מדריכים צעירים מתנדבים (שנת שירות, שנת יג' ושירות לאומי או שירות אזרחי) אשר עמד על 12% ב- 2015 בהשוואה ל- 8% ב- 2006. כמו כן חלה ירידה בשיעור החניכים המודרכים על ידי מדריכים בוגרים (מ- 22% בשנת 2006 ל- 17% בשנת 2015). נתון זה הינו בהלימה עם שינויים שנעשו במבחן התמיכה בתנועות הנוער, שינויים המגבילים את שיעור החניכים המודרכים על ידי מדריכים בוגרים.

התרשים הבא מציג את מספר הקבוצות אותן מדריך המדריך הצעיר.

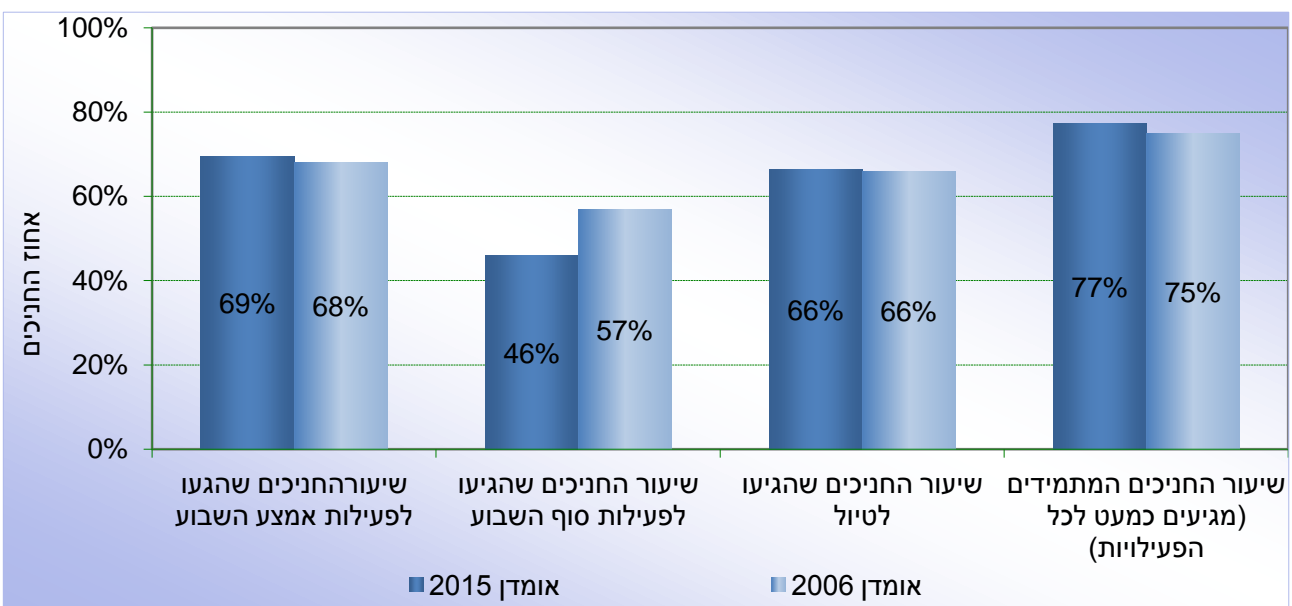
תרשים 40: התפלגות חניכי תנועות הנוער לפי מספר קבוצות למדריך בשנים 2006 ו-2015

בשתי שנות האומדן, רוב מוחלט של המדריכים הצעירים מדריכים קבוצת חניכים אחת קבועה ושיעור קטן של מדריכים צעירים מדריכים שתי קבוצות קבועות (בדרך כלל בגלל אילוץ שנוצר בסניף). מתכונת הדרכה נוספת היא של מדריכי נושא אשר מדריכים את הקבוצות בסניף בנושא מסוים כמו בטיחות בדרכים, צופיות, איכות הסביבה וכדומה. שיעור מדריכי הנושא גדל בשנת 2015 בהשוואה לשנת 2006 (14% לעומת 4%, בהתאמה).

כדי ללמוד על השתתפות החניכים בפעילויות השונות בתנועות הנוער, נשאלו המדריכים אודות נוכחות החניכים שלהם בפעילויות השונות של התנועה. הנתונים מוצגים בתרשים הבא:

תרשים 41: דיווחי המדריכים אודות השתתפות החניכים בפעולות התנועה בשנים 2006 ו-2015

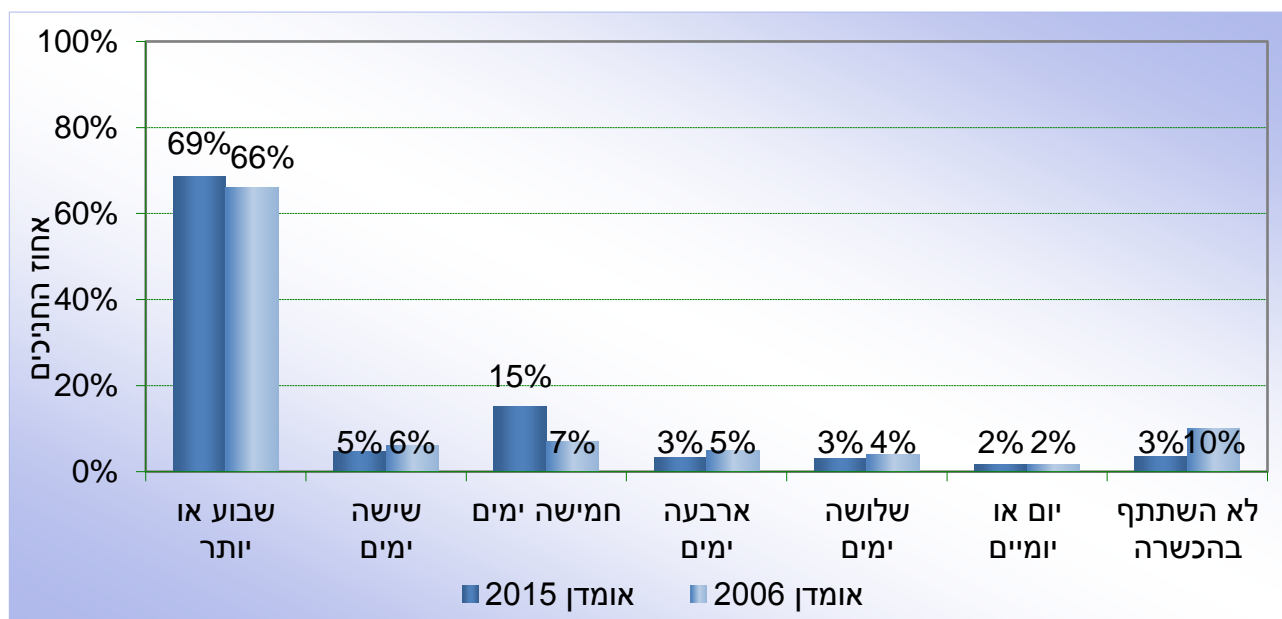

ככלל, השתתפות החניכים בשתי שנות האומדן דומה, למעט ירידה בשנת 2015 בשיעור החניכים המשתתפים בפעילות בסוף שבוע: 46% בשנת 2015 בהשוואה ל- 57% בשנת 2006. הסבר אפשרי לירידה זו הוא מעבר של חלק מהסניפים לפעילות בשני ימים באמצע השבוע במקום יום אחד באמצע השבוע ויום נוסף בסוף השבוע. הממצאים האיכותניים מלמדים שמעברים כאלה התקיימו בעיקר בסניפים אזוריים המרכזים פעילות של מספר ישובים קטנים.

ההכשרה והליווי למדריכים הצעירים בתנועת הנוער

תנועות הנוער מחויבות להכשיר וללוות את המדריכים הצעירים לפני ההדרכה בתנועות הנוער ובמהלכה. ההכשרה הנדרשת לפני תחילת ההדרכה היא בהיקף של 60 שעות (5 ימי הכשרה לפחות) מחצית השעות ברצף. התרשים הבא מציג את דיווחי המדריכים הצעירים אודות ההכשרה שקיבלו לפני תחילת תפקידם כמדריכים.

תרשים 42: דיווחי המדריכים אודות משך ההכשרה שקיבלו מהתנועה בשנים 2006 ו-2015

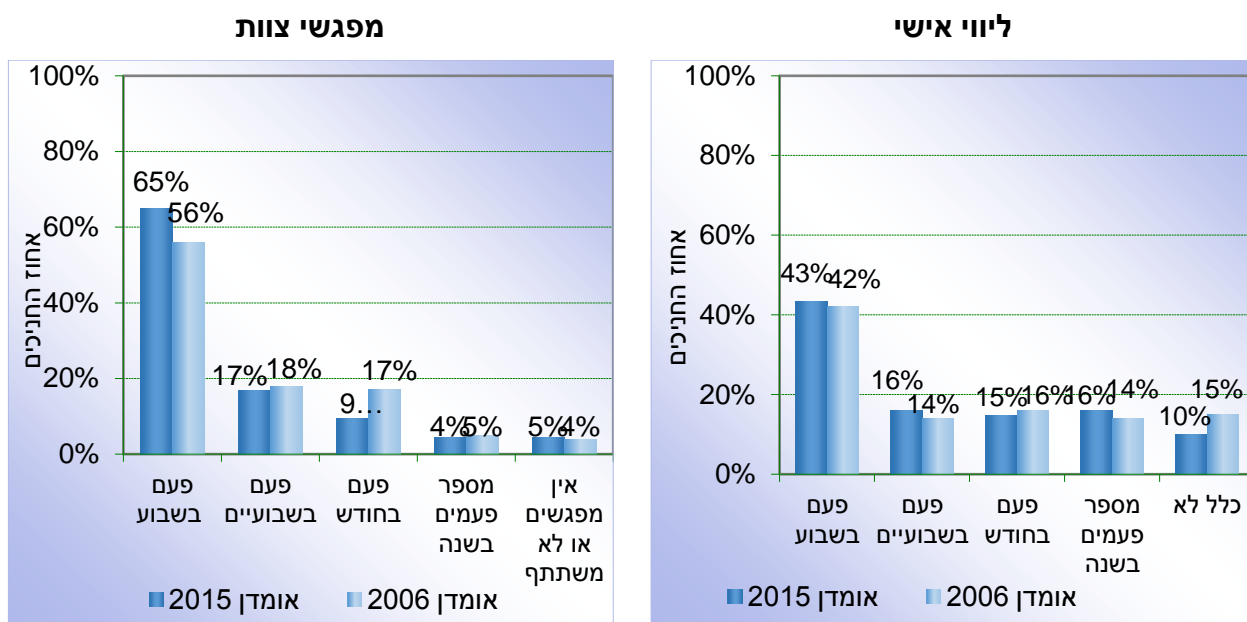
מהתרשים עולה כי שיעור המדריכים אשר הוכשרו בהיקף השעות הנדרש גדל בין שתי שנות האומדן והסתכם בשנת 2015 ב- 88% מהמדריכים הצעירים בהשוואה ל- 79% בשנת 2006.

ממצאים אלה מקבלים תימוכין גם מהממצאים האיכותניים: שיפור משמעותי מהאומדן בעבר לאומדן הנוכחי מסתמן סביב הכשרת מדריכים צעירים: יותר הקפדה על היקף, רצף ואיכות ההכשרה ניכרה בתנועות אשר בעבר לא עמדו בדרישות באופן מספק. ההכשרה של רכזים, של מדריכים בוגרים ובמיוחד של המדריכים הצעירים היא תנאי סף שלא זכה לתשומת לב מספקת בחלק מן התנועות באומדן הקודם. באומדן 2015 יותר תנועות מפעילות מערך הכשרות מפותח, מובנה, נרחב וממוסד, שמשמעו קיומם של מסלול הכשרה והדרכות לקראת כל שלב או תפקיד (רכז, מד"צ וכן לקראת תפקידים ספציפיים, כמו קומונרים) ובנוסף - השתלמויות,

ימי עיון וסמינרים לאורך השנה, תוך כדי מילוי התפקידים. בעוד שכל התנועות מפעילות הכשרה ממוסדת למדריכים הצעירים, לתפקידים 'הגבוהים' (כדוגמת רכז סניף) ההכשרה הניתנת איננה קבועה והיא משתנה בתנועות בהתאם לצרכי וליכולות התנועה והרכזים.

כהשלמה לתהליך ההכשרה טרום תפקיד, מציעות התנועות למדריכים הצעירים מערך ליווי תוך כדי תפקיד ההדרכה במהלך שנת הפעילות. בתרשימים הבאים מוצגת תדירות הליווי שקיבלו המדריכים בשנים 2006 ו-2015:

תרשים 43 : ליווי והנחיה של מדריכים צעירים בשנים 2006 ו-2015

הדיווחים מצביעים על עליה בתדירות מפגשי הצוות בין השנים, כך שבשנת 2015 שיעור המדריכים הצעירים אשר דיווחו על מפגשי צוות אחת לשבוע הוא 65% בהשוואה ל- 56% בשנת 2006. לעומת זאת תדירות הליווי האישי של המדריך הצעיר בשנת 2015 דומה לזו בשנת 2006, למעט ירידה של 5% בשיעור המדריכים הצעירים שדיווחו שלא קיבלו ליווי אישי כלל.

הממצאים האיכותניים מלמדים כי בשתי שנות האומדן הייתה הקפדה רבה בכל התנועות בעניין הליווי האישי. בכל התנועות מרכזי ההדרכה מפתחים ומפיצים חומרי הדרכה לשימוש הצוותים השונים והרכזים משבחים את הליווי מצד אנשי מרכז ההדרכה במהלך עבודתם. מדריכים צעירים ומתנדבי שנת שירות ושנת י"ג דיווחו על מערך ליווי אישי וקבוצתי והביעו שביעות רצון מתמיכת התנועה בהם - בין בליווי ובהנחיה ובין בהצעת חומרי הדרכה.

היבטים חינוכיים וארגוניים בתנועות הנוער

במבט אורך ובהשוואת מאפיינים בולטים של התנועות בשתי תקופות האומדן, הקשורים בתנאי הסף החינוכיים והארגוניים, ניתן להבחין מעבר לתנועות, בין אלו שהן בעלות מסורות ארוכות שנים, אשר כמעט שלא ביצעו שינויים בין שתי תקופות האומדן, ובין חלק מהתנועות הקטנות, הדתיות, החרדית והערביות, אשר הושפעו במידה רבה יותר מהמלצות האומדן הראשון ו'שדרגו עצמן', כך שבאומדן הנוכחי ניכרת בהן הלימה גבוהה יותר עם דרישות התקנה ותנאי הסף. הדבר נכון במיוחד בתנאי הסף: דמוקרטיה, וולונטריות, אידיאולוגיה וייחודיות, והכשרת מד"צים.

באשר להתנהלות דמוקרטית ולחינוך לדמוקרטיה, בכל התנועות ניתן לראות - מתוך הכרה בחשיבות ההזדמנויות לאימון באזרחות פעילה וחיזוק האמונה בפתרון בעיות בדרך דמוקרטית - פחות דפוסים ריכוזיים וסמכותיים, בהשוואה לעבר, מצד הרכזים והמדריכים הבוגרים מול החניכים והמד"צים ויותר שיתוף של מדריכים, ואף של חניכים, בניהול הסניף. כמו-כן, ביותר סניפים הוקמה וקיימת מועצת חניכים סניפית ונבחרו נציגים למועצת החניכים הארצית. עם זאת, נראה כי גם בתקופת אומדן זו לא נשלם עדיין תהליך הבניית המוסדות הייצוגיים: לא לכל התנועות הייתה נציגות מטעם כל הסניפים במועצת החניכים הארצית, או שלא בכל הסניפים הייתה מועצת חניכים סניפית, ולא בכלם שלטה דמוקרטיה ייצוגית של הליכי בחירה והצבעה למרות שבחלק מהסניפים נטען כי קיימת העדפה ברורה לשיתוף רבתי, נראה כי יש מקרים בהם 'עצלות' או חוסר מחויבות מצד הסניף אחראים להתנהלות הדמוקרטית החלקית וכי יש צורך בתנועות מסוימות (בכל התנועה, או רק בסניפים מסוימים שלה) לבסס התנהלות דמוקרטית יותר - אם בהשלמת הבנייה של מוסדות ייצוגיים, על סמכויותיהם, ואם בהעמקת המשמעות והבהרת הקריטיות של המהות הדמוקרטית..

יותר וולונטריות וגמישות בהתנהלות ניכרו בתנועות שבעבר נהגו בנוקשות-משהו, ונראה כי גם בהן 'למדו לשחרר' ולאפשר את החירות המתבקשת ומאפיינת את המהות של תנועת נוער. הביטוי העיקרי לכך הוא הדגש בדברי המרואיינים על 'דלת פתוחה' בפני הכול ועל ליברליות מוחלטת בכל הקשור לעזיבת/חזרת חניכים בתנועה. בדומה מאוד למה שנמצא באומדן הקודם, מיקום הסניף - במרכזים עירוניים או ביישובים קטנים ומרוחקים - משפיע מאוד על ההצטרפות אליו, בעיקר מבחינת הצורך/אי הצורך להשקיע בגיוס חניכים בכלל, ומול תנועות מתחרות בפרט.

יותר מאשר באומדן הקודם - אז בלטה הנטייה בקרב רכזים לתרגום סמלי, שטוח ולא ייחודי, ואפילו לאמירות מן הסוג "האידיאלים של כל התנועות הם אותו דבר" - הפגינו רכזים ומד"צים באומדן זה בהירות ובקיאיות בהצגת האידיאולוגיה התנועתית ובניסוח הייחודיות והמובחנות של תנועתם; נראה, שמטות כל התנועות השקיעו בעניין וחיידהו, תוך נטיעת "גאוות יחידה" מובחנת. הדבר בלט מאוד באומדן זה בקרב התנועות הדתיות. עם זאת, עדיין היו ההסבר וההדגמה של הפיכת אידיאולוגיה לכלי מעשי, המתאים לגילאים שונים ולקבוצות שונות, חוליה חלשה יותר בחלק מהתנועות גם באומדן זה;

דומה גם הפעם, השפעת הייחוד האידיאולוגי של התנועה על הרכב החניכים בה, בהגדרו, למעשה, את מי שיימנה עליה (במגזר הערבי-דרוזי - חניכים ערבים ודרוזים, ובתנועות הדתיות/חרדיות - חניכים דתיים/חרדים וכו'), ובה-במידה גם את הקהילה/האוכלוסייה שאיתה תהיה התנועה במגע במסגרת פעילויות

ההתנדבות ואת מושי הסולידאריות. עוד קובע הייחוד האידיאולוגי את ההתייחסות למגילת העצמאות (כן או לא תלויה בסניפים, החינוך לערכיה או דגש על הערכים המתאימים בלבד).

ראוי לציון בהקשר זה גם התפקיד שממשיכה למלא הזהות הפוליטית/הא-פוליטית של התנועה בשני האומדנים: בעוד שבתנועות הא-פוליטיות התמקדו ומתמקדים בנושאים חברתיים ואקטואליים (שוויון חברתי, ערכים הומאניים אוניברסאליים) ונמנעים מעיסוק בנושאים הפוליטיים, הרי שבתנועות הפוליטיות היוו ומהווים הדיונים הפוליטיים וההשתתפות בעצרות והפגנות חלק אינטגרלי מפעילות התנועה. ואומנם, גם באומדן זה באים לידי ביטוי בתנועות המיעוטים המורכבות הפוליטית והצורך לנווט בזהירות בין לחצים סותרים לא פשוטים במציאות שקבוצות ומגמות בה רק הולכות ומקצינות.

בתנאי הסף: "חינוך ברוח מגילת העצמאות" ו"סובלנות-סולידריות" נותרה התמונה 'מעורבת' כבעבר, אך מניחה את הדעת; בדומה להתרשמות באומדן הקודם, גם כאן, כאשר בוחנים את רמת ההצהרה מול רמת השטח של תנועה, אזי בתנועות מסוימות ניכר תיאום סביר עד גבוה בין שתי רמות אלו ובתנועות אחרות יש עדות לפערים, אם כהתנהלות תנועתית כוללת ואם בשל שונות גבוהה בין הסניפים, ומתקבלות וריאציות רבות/מקומיות לתנאי הסף האלה.

התמונה לגבי מעורבות חברתית דומה מאוד לזו שהתקבלה בעבר - על-אף שהנושא עומד על סדר יומן של כול התנועות, הפרשנות הניתנת על-ידי התנועות למעורבות חברתית איננה אחידה: עדיין נפח נכבד מן הפעילות הוא מן הסוג של גמילות חסדים, ולא מן הסוג של חינוך וטיפוח, ונדירות יותר הן פעולות התנדבות וסיוע אשר באות כמענה לצורכי האוכלוסייה, מתוך מפגש דיאלוגי וזיהוי צרכיה הספציפיים; במרבית התנועות עוטים דפוסי המעורבות נופך של טקסיות וסמליות, ופחות של התערבות ויחסי גומלין שיש בהם גם הדדיות, דו-כיווניות וקבלה, ולא רק נתינה. במילים אחרות, אמירה חברתית משמעותית, השואפת לחולל שינוי חברתי (כמו למשל הכשרת אליטות מקומיות בשכבות חלשות, התערבות של ממש לאורך זמן בקרב אוכלוסייה נזקקת, או מתן מענה במה שנקרא "קצה העולם שמאלה", כלומר במקומות שאף אחד אחר לא מגיע אליהם), מאפיינת עדיין רק חלק מהתנועות ולא הפכה לנחלת כולן.

בנושא הסולידאריות והסובלנות, יוצאת דופן היא המגמה המתבלטת באומדן זה של מפגשים עם, ובמיוחד של שילוב, בעלי צרכים מיוחדים - כל התנועות, ללא יוצא מן הכלל, דיווחו הפעם על עשייה כזאת. מעבר לכך, המפגשים אחרים עם אוכלוסיות שונות, עדיין מתורגמים באופן שונה בין התנועות ואף בסניפים שונים של אותה תנועה. בדומה לאומדן הקודם, ניכר פער במעט תנועות בין הצהרה למעשה, גם אם במקרים לא מעטים נובע הפער מנסיבות ולא מאידיאולוגיה (כמו אי-יישומן של כוונות כאלה ביישובים קטנים ומרוחקים, שהאג'נדה שלהם יכולה להיות של פתיחות, אך מעצם היותם יישוביים הם סגורים בתוך עצמם, עם המאפיינים של שידוך בלתי נמנע בין היישוב ובין התנועה בו). לא בכל התנועות בלטו בעבר ובולטים בהווה מפגשים עם אוכלוסיות מגוונות שונות, ובמרבית המקרים הם התרחשו ומתרחשים, או 'מזדמנים', במסגרת פעולות ההתנדבות והעזרה, ורק מעט כמיזמים ויוזמות העומדים בפני עצמם, בעלי מהות חברתית אמיתית, של למידה מן האחר או של 'התערבות' עמו, ולא כאקט טקסי/סמלי.

לאור דברי השבח מצד מד"צים ורכזים לגבי חשיבותם של פעולות ומפגשים מגבירי סולידאריות חברתית מחד, ובפרט על רקע השסעים בחברה הישראלית והקצנה בעמדות מול 'אחרים', נראה כי על התנועות לתגבר מאוד את עשייתן ופועלן בנושא זה.

ובאשר לזיקה לחינוך פורמאלי, ניכרות מעט (ועוד פחות מאשר באומדן הקודם) חריגות בהתנהלות המתבקשת מתנועת נוער - עדיין ניתן לפגוש בסניפים אחדים של תנועות נוער מסוימות, הנמצאים בקשרים הדוקים עם גורמים חיצוניים, שמזמינים התערבות ומעורבות מצידם.

העמידה הגורפת בתנאי של מימוש עצמי (הן על-פי הצהרות והן על-פי ההתלהבות והמסירות הניכרות בעבודת הרכזים והמדריכים הצעירים) בולטת בכל התנועות ויכולה בהחלט להיחשב לגאווה התנועות כולן. כמעט כל הרכזים דיברו בשבחי ההזדמנויות שפותחת התנועה למימוש עצמי, שלהם כמו גם של חברים צעירים מהם בתנועה. בפרט נכון הדבר לגבי תנועות שמיישמות גישה מתפתחת שבה שלבים שונים בהתפתחות החברתית מיוצגים על-ידי פעילויות שונות - מפשטות למורכבות ותובעניות - שמציעות מגוון רחב של פעולות וביטוי לכישרונות ולתחומי התעניינות שונים.

צדדים משמעותיים במימוש העצמי היוו (אז וגם היום) תחושת הייעוד - להשפיע, לחולל שינוי, להעניק, לשפר, לחזק, "להציל" - ותחושת ההדדיות בין היחיד והתנועה, בבחינת "אני תורם לתנועה/לכלל, וזו תורמת לי". חשוב לזכור, כי בחלק מהתנועות ומהסניפים (בפרט תנועות חרדיות, תנועות השייכות למגזר דובר הערבית וסניפים ביישובים קטנים ופריפריאליים) מדובר במסגרת כמעט יחידה עבור הנוער והילדים ביישובם, קל וחומר המסגרת היחידה שבה הם עשויים לחוות התנסויות החורגות מהחינוך הפורמאלי ומחיי המשפחה, ומכאן חשיבותם הרבה.

לסיכום, מאפיינים כמו גודל התנועה, מגזר, מיקומי סניפיה, חילוניותה/דתיותה וייחודיותה אחראים לשוני בין התנועות מחד, ולדמיון בין תנועות מסוימות, מאידך. סניפים מאותה תנועה יכולים להיראות שונים למדי זה מזה (עירוני מהתיישבותי) ודומים, לעומת זאת, לסניפים בעלי מאפיינים משותפים (כמו גודל, פריפריאליות) מתנועות אחרות. ואכן, כאשר בוחנים את מידת אחידותן ועקביותן התוך-תנועתית של התנועות, על כל אחד מתנאי הסף שתוארו, נראה, כי סביב תנאי סף מסוימים מתגבשת התנהלות אחידה, בהירה, מובחנת וחד-משמעית, ההופכת סניפים מאותה תנועה לדומים מאוד זה לזה (למשל, דמוקרטיה, מימוש עצמי, הכשרה, זיקה לחינוך פורמאלי), ואת התנועה עצמה לבעלת קוהרנטיות פנימית גבוהה וחזות אחידה וברורה. תנאי סף אחרים 'מזמינים', מעצם מהותם, שוני בין סניפים ושונות תוך-תנועתית (כמו מעורבות חברתית, ההתייחסות למגילת העצמאות ולסובלנות, הדגשת הייחודיות, תוך התנהלות צמודה אליה) ויכולים בהחלט להיתפס כאתגר לתנועות וכמתווי דרך לעשייה מדויקת, מעמיקה ורלוונטית יותר לחברה הישראלית.

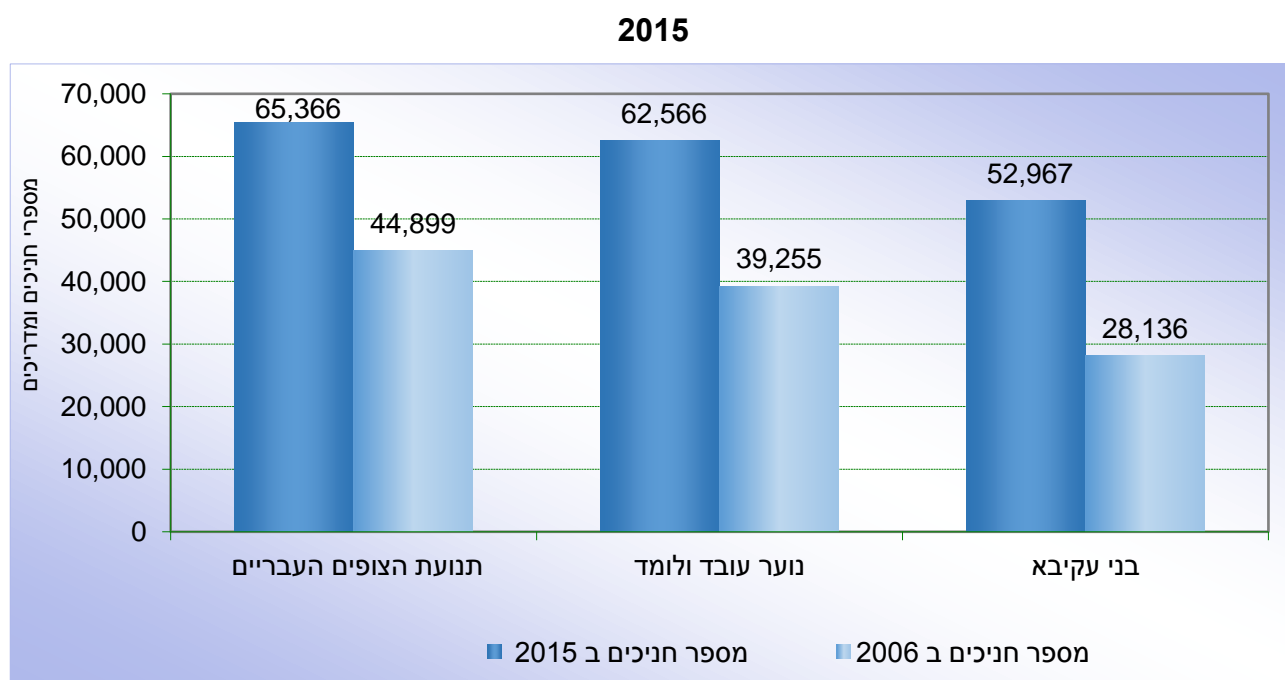
אומדן הגודל לתקצוב – השוואה בין שתי שנות האומדן

בין שתי שנות האומדן חל גידול של 65% בגודל תנועות הנוער לתקצוב - מכ-150,400 חניכים ומדריכים שנמנו לצורך תקצוב בשנת 2006³⁵ לכ-248,600 חניכים ומדריכים בתנועות הנוער שנמנו כיום.

העלייה במספר החניכים לתקצוב בתנועות הנוער לאורך השנים התרחשה כמעט בכל אחת מתנועות הנוער בנפרד, הן בתנועות הגדולות והן בתנועות הקטנות.

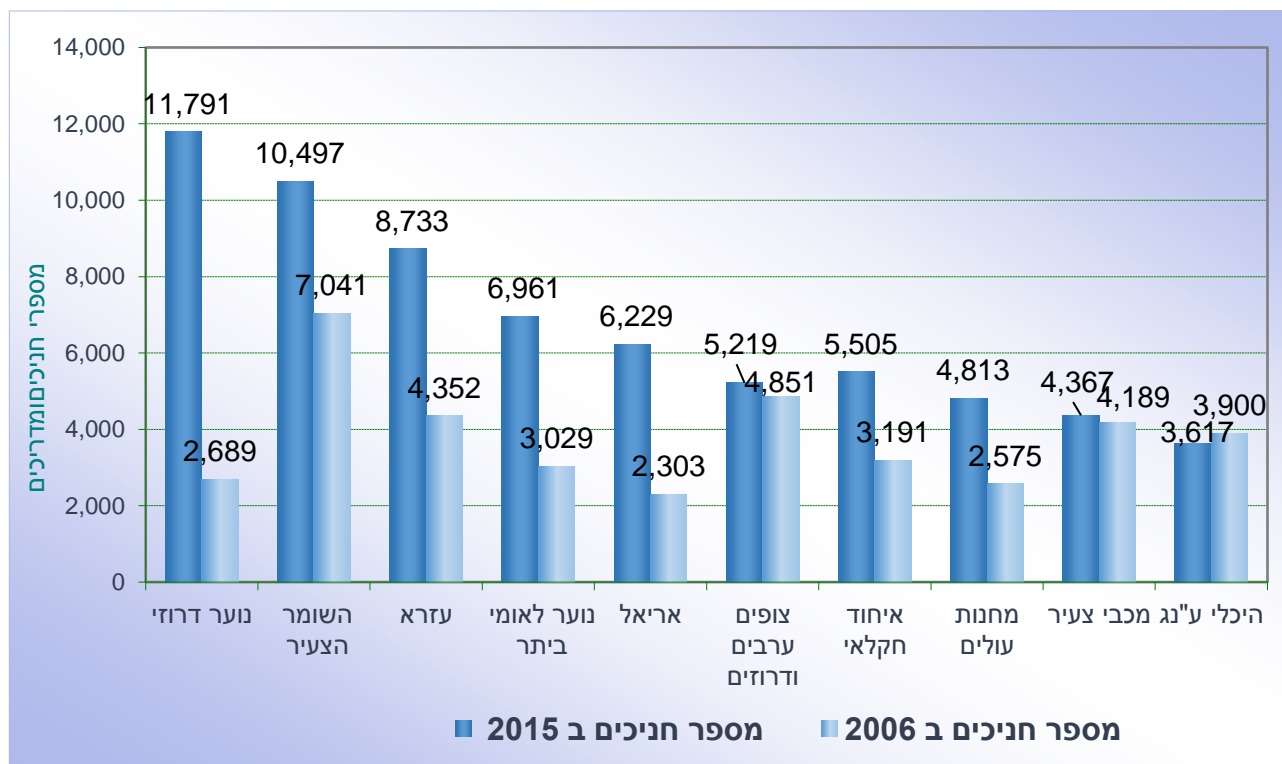
בכל אחת משלוש התנועות הגדולות, תנועת הצופים העבריים, תנועת הנוער העובד והלומד ותנועת בני עקיבא, חלה עלייה של למעלה מ-20,000 חניכים ומדריכים שנמנו לצורך התקצוב בהשוואה לנתוני אומדן 2006 (ראה תרשימים 44-45).

תרשים 44: מספרי החניכים והמדריכים שנמנו לצורך תקצוב בתנועות הנוער הגדולות בשנים 2006 ו-2015

³⁵ החישוב אינו כולל את הארגון בנות בתיה שעבר בשנת 2014 ממעמד של תנועת נוער למעמד של ארגון נוער.

תרשים 45: מספרי החניכים והמדריכים שנמנו לצורך תקצוב בתנועות הנוער הקטנות בשנים 2006 ו-2015

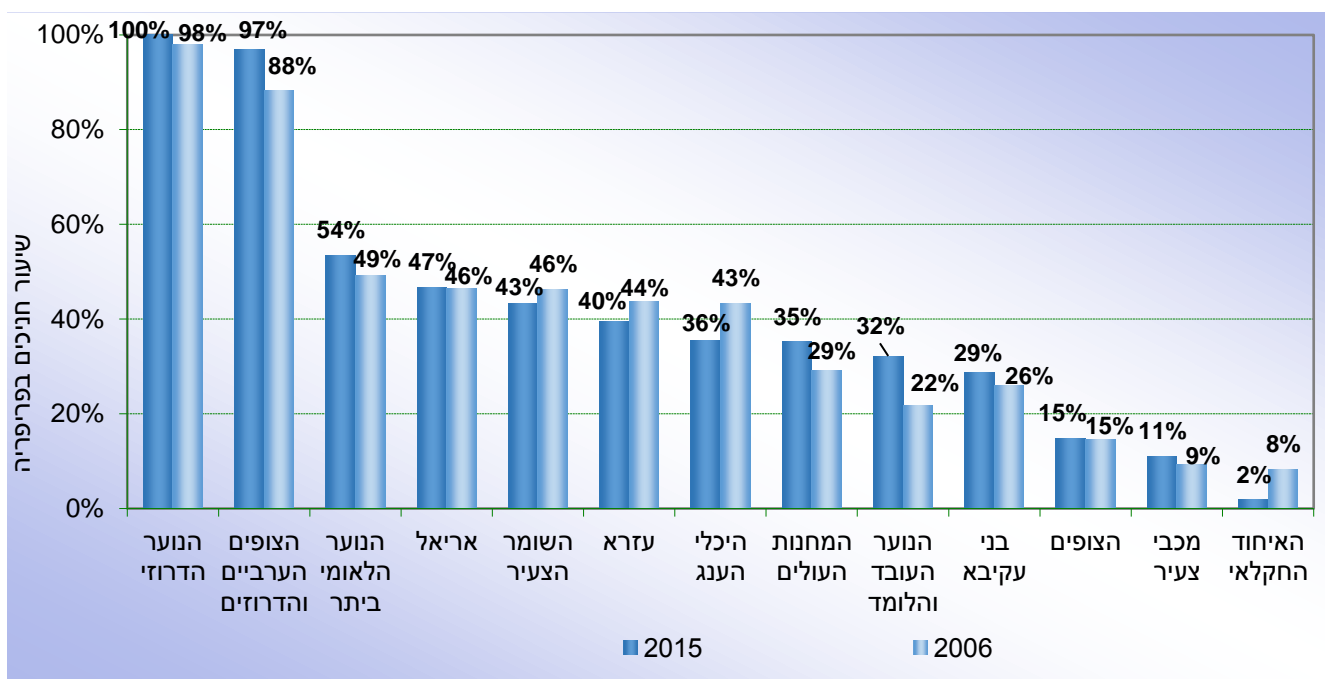

התבססותן של תנועות הנוער בקרב הילדים ובני הנוער מהמגזרים השונים בישראל באה לידי ביטוי בגידול במספרי החניכים והמדריכים של התנועות הקטנות בניגוד לאומדן הקודם שנערך בשנת 2006, שבו נמצא כי מספר החניכים בשלוש תנועות קטנות 'התנדנד' סביב סף הגודל של 2,500 חניכים ומדריכים (שמשמעותו אי-עמידה בתנאי הסף לתקצוב); שתי תנועות נמצאו במדרגת התאוששות (התראה לפני הפסקת תקצוב), ושלוש תנועות נוספות נפסלו בשל אי-עמידה בתנאי הסף. באומדן הנוכחי מספר החניכים והמדריכים בתנועה הקטנה ביותר עומד על כ-3,600, ואף תנועה אינה מועמדת לפסילה על פי תקנת תנועות הנוער.

בין שתי שנות האומדן ניסה משרד החינוך לעודד את תנועות הנוער לפעילות בפריפריה החברתית גיאוגרפית (ערך מדד טיפוח יישובי שש ומעלה) על ידי הפניית תקציבים ייעודיים לפעילות זו. מהנתונים עולה כי בקרב 13 התנועות הפעילות ב-2015 חלה עלייה של 5% בשיעור החניכים בפריפריה מכלל חניכי תנועות הנוער – 27% בשנת 2006 לעומת 32% בשנת 2015. התרשים הבא מציג את שיעורי החניכים בפריפריה מכלל חניכי התנועות בשנים 2006 ו-2015 על פי תנועה.

תרשים 46: שיעור חניכי תנועות הנוער בפריפריה חברתית גאוגרפית³⁶ בשנים 2006 ו-2015,

לפי תנועה

התרשים מציג תמונה מעורבת, בחלק מהתנועות חלה עליה בשיעור החניכים בפריפריה ובאחרות חלה ירידה: מבין התנועות הגדולות בולטת תנועת הנוער העובד והלומד בה שיעור החניכים בפריפריה מכלל חניכי התנועה עלה ל- 32% בשנת 2015 בהשוואה ל- 22% בשנת 2006, בבני עקיבא חלה עליה קלה בשיעור זה (29% בהשוואה ל- 26%) ובתנועת הצופים שיעור זה נשמר דומה- 15% בשתי שנות האומדן.

בתנועות הקטנות נרשמה עליה בתנועת הצופים הערבים והדרוזים 97% בשנת 2015 בהשוואה ל- 88% בשנת 2006, בנוער הלאומי בית"ר (54% בהשוואה ל- 49%) ובמחנות העולים 35% בהשוואה ל- 29%. ירידה בשיעור זה נרשמה בהיכלי ענג: 36% בשנת 2015 בהשוואה ל- 43% בשנת 2006, ובתנועת האיחוד החקלאי: 2% בשנת 2015 בהשוואה ל- 8% בשנת 2006.

³⁶ דרך החישוב שונה בין השנים: בשנת 2015 מדד הטיפוח נקבע על פי ישוב הסניף בו החניך פועל ובשנת 2006 על פי הישוב של בית הספר בו החניך לומד. יש לשער שההשפעה של השינוי באופן החישוב על הנתונים המוצגים היא קטנה.

תמונת-על וסיכום

במבט על, נראה כי הדמיון בין התנועות עולה על השוני ביניהן - רוב התנועות פועלות בפריסה ארצית, בכלל מגזרי האוכלוסייה וסוגי היישובים; סניפי מרבית התנועות בהם נערכו ראיונות עם הרכזים והמד"צים ותצפיות על פעולות - על אף שונות ביניהם - היו ברובם ממוקמים במבנים משלהם, נראו חיוניים ושוקקים, וחניכיהם מעורבים ופעילים בסניפים, התקיימה פעילות סדירה בימים קבועים (לרוב פעמיים בשבוע), שהועברה על ידי מד"צים קבועים (שעברו הכשרה מלאה, ושבעצמם השתתפו בפעולות באופן סדיר ושוטף) לקבוצות חניכים קבועות הפועלת על פי עקרון "נוער מחנך נוער", או על ידי מדריכים בוגרים. רוב רובם של הסניפים כללו קבוצות גילאים שונות, שכבה צעירה ושכבה בוגרת שפעלו בנפרד.

ההשתתפות בתנועות אינה אחידה בין כל מגזרי האוכלוסייה. התנועות פעילות יותר במגזר הדתי-לאומי ובמגזר הדרוזי שבהם שיעור החברים בתנועות הנוער מכלל התלמידים הינו 42% ו- 53% בהתאמה, בהשוואה ל- 24% מהתלמידים במגזר הממלכתי דובר העברית, 17% מהתלמידים במגזר הבודאי ו- 10% מהתלמידים במגזר הערבי. במגזר החרדי התנועות כמעט ואינן פועלות ושיעור החברים בהן עומד על 37%.³⁷ שיעור ההשתתפות בתנועות הנוער עולה ככל שהרמה החברתית כלכלית³⁸ גבוהה יותר. ברמה הגבוהה (עשירונים 1-3) 32% מהתלמידים משתתפים בפעילות, ברמת הביניים (עשירונים 4-7) שיעורם עומד על 18% וברמה הנמוכה (עשירונים 8-10) 13% בלבד בקרב התלמידים דיווחו שהם פעילים בתנועות.

ההשתתפות בתנועות נפוצה יותר במגזר הכפרי בהשוואה למגזר העירוני, במושבים 84% מהתלמידים דיווחו על השתתפות בפעילותן, ובישובים כפריים ובקיבוצים עומד שיעור החברים בתנועות נוער על 38% ו- 31% מהתלמידים בהתאמה. לעומת זאת, בערים, כ- 17% מהתלמידים פעילים בתנועות נוער.

בכול התנועות קוימו תנאי הסף החינוכיים והארגוניים לצורך קבלת תמיכה. במיוחד בלטו בהן קביעותם וחיוניותם של מרבית הסניפים, סדירות הפעולות ורציפותן והעובדה שחלקם הגדול של הסניפים פתוח רוב ימות השבוע:

הצופן הבלתי פורמאלי של הפעילויות בתנועות בא לידי ביטוי בהיבט של 'נוער מחנך נוער' (83% מהחניכים מודרכים על-ידי מדריכים צעירים, מתנדבים בשנת שירות או שנת י"ג או מתנדבים בשירות לאומי או שירות אזרחי), בהתנסות החניכים במגוון רחב של פעילויות ואופנויות (הפוגה ופנאי, התנדבות, מחנאות, טקסים, קבוצות דיון ולמידה), בעיסוק בקשת רחבה של נושאים וערכים, בהתנהלות בהתאם לעקרונות דמוקרטיים, בעיסוק בנושאים הקשורים למדינה ולמועדים הלאומיים, בהשקעה בבניית הנהגה צעירה, במימוש העצמי

³⁷ פעילות בלתי פורמאלית של הנוער חרדי מתבצעת בעיקר באמצעות ארגוני נוער.

³⁸ הרמה החברתית כלכלית נקבעת על פי ממוצע מדד הטיפוח של כלל תלמידי בית הספר. מדד הטיפוח מחלק את אוכלוסיית התלמידים לעשר קטגוריות שוות שכיחות (עשירונים), כך שככל שהמדד גבוה יותר כך המצב הסוציו-אקונומי של התלמיד נמוך יותר (לפרוט רב יותר ראה עמוד 21 בדוח)

וההכוונה להגשמה עתידית (בחלק מהתנועות), במעורבות ובאחריות החברתית והקהילתית בכולן, בתודעת ייחודיות בכל תנועה, באווירה פתוחה ווולונטרית, במבנה וגיבוש ברורים ויעילים ובהקפדה על העיקרון של 'נוער מחנך נוער'.

זאת ועוד, לכל התנועות יש מוסדות דמוקרטיים, בחלק גדול מהסניפים פועלים גופים ייצוגיים נבחרים: מועצת חניכים ארצית (נחשבת להנהגת התנועה), מועצת חניכים סניפית ו/או וועדות שונות; תהליכי קבלת החלטות דמוקרטיים/שיתופיים אפיינו את ההתנהלות במטות של מרבית התנועות ובסניפיהן; כולן הושתתו על אידיאולוגיה המגדירה את דרכן ואת יעדיהן, והעוגן האידיאולוגי של מרביתן מבוסס על ערכים אוניברסאליים-הומניסטיים ברוח מגילת העצמאות, כמו גם על חזון ומאפיינים פרטיקולאריים (אף שברובן טענו כי במכלול המניעים של בני הנוער להצטרף אליהן לא ברור המשקל היחסי של האידיאולוגיה מהצד אחד, ושל החברותא, מהצד השני); בכל התנועות, ללא יוצא מן הכלל, ניכרה גישה חיובית לגבי סוגיות של מעורבות חברתית וקהילתית, הנגזרת במובהק, ובמידה רבה, מערכיהן. בכל התנועות התקיימה אוטונומיה מול מערכות חיצוניות בכלל, ומול מערכת החינוך הפורמאלי בפרט, וכולן התנהלו על בסיס וולונטרי - סדר היום בסניפים נקבע באופן גמיש על ידי הצוותים, בהתאם לערכי התנועה ולתוכנית ההדרכה שלה, המותווית לרוב על ידי מרכז ההדרכה. מרכזי ההדרכה קיימים בכל התנועות ויש להם השפעה ונוכחות חזקות בסניפים.

עדיין, ניתן להבחין בין תנועות, בין היתר, על פי 'תרבותן' הפנימית, אפשר להבחין למשל, בין אלו המבוססות בעיקר על הפגה ופנאי, לעומת התנועות ה'משימתיות' יותר, השואפות להביא לשינוי ולתיקון המציאות, לחילופין אפשר להבחין בין התנועות על פי מידת ההתאמה בין הצהרותיהן, העולות מדברי הרכזים בתשובותיהם הכלליות, לבין עשייתן בפועל בשטח, כפי שעולה מתיאור הנעשה בסניף.

בחלק מן התנועות (כמחצית) בולטת לטובה הרמה הגבוהה של הפעילות התנועתית: מנגנוני הפעולה התנועתיים מובנים בקפידה ותהליכים למיניהם ואופני ההתנהלות שיטתיים וברורים מאוד, ומחייבים; קיימת הקפדה על תכנים משמעותיים, על המהות של 'נוער מחנך נוער' ועל עשייה בקהילה, שביסודה הנחלת ערכים, קידום ביטוי ומימוש עצמי וחברתי ופתיחות תרבותית וחברתית אמיתית. ניתן לראות בתנועות מפגשי חשיפה והיכרות עם קבוצות אשר אינן נמנות בהכרח עם רוב המתגוררים בקהילה הקרובה, המדורגים גבוה בסדר העדיפויות התנועתית, ואף שילוב שלהן בפעילות תנועה, המצריך, במקרים רבים, בניית תכנית מיוחדת או היערכות מתאימה. ניכרים בהן השקעה, מאמץ ומשאבים להעצמת קבוצות חלשות בחברה, כגון נוער עולה ונוער מנותק, סיוע להתיישבות בארץ ומסלולים ברורים להגשמה עתידית. בתנועות אלה דובר רבות על בעלי תפקידים או על פעילים מבין חניכי השכבה הבוגרת המעורבים בניהול הסניף ובתהליכים מסוימים גם ברמה הארצית. מרשימים במיוחד בתנועות אלו ההתאמה הגבוהה, החיבורים ההדוקים בין רמות הביטוי השונות בתנועה (האידיאולוגית, ההצהרתית והחינוכית 'בשטח'), כלומר, בין ה'סיסמאות' והחזון ובין ההתנהלות הלכה למעשה. הדבר מתבטא בן היתר גם בדמיון ובאחידות של הסניפים השונים. קוהרנטיות תנועתית כזאת מצביעה על רמה גבוהה של גיבוש רעיוני, על פרשנות משותפת ועל משנה סדורה למדי של דרכי תרגומם של הערכים לעשייה בשטח.

לעומת אלו, ניכר כי בתנועות אחרות עדיין קיים קושי להמיר ערכים גדולים במעשים. כך, למשל, כאשר הקוד התנועתי כולל הצהרה על פתיחות, פלורליזם תרבותי וסולידריות חברתית, אך יש רק מימוש חלקי של ההצהרה.

חלק קטן מהתנועות או מהסניפים אכן מאופיינים בדלות יחסית של מעורבות חברתית, הן מבחינה רעיונית והן מבחינת הביצוע. תצפיות בחלק קטן מן הסניפים חשפו לעיתים פעילות המזכירה מסגרת פעילות סתמית של אחר הצהריים (ולעיתים אפילו בעיתוי ובמועדים המזמינים עיסוק בסוגיות חברתיות, פוליטיות או אקטואליות), בעיקר בשל הדגש שמושם בהן על אופי משחקי-תחרותי סביב הסוגיות הערכיות ועקב העיסוק המוגבל בתוכן והשטחן ורידוד עומקן.

בתנועות אחרות על אף הצהרות כלליות על פתיחות ופלורליזם ופיתוח גישה ביקורתית, ניכרת התנהלות של 'הליכה-בין-הטיפות' עד הימנעות מעיסוק בנושאים ספציפיים (בתנועות הדתיות יום רבין, למשל; בתנועות המעוטים, הסכסוך הישראלי-פלסטיני וסוגיות של זהות ואהבת הארץ), וזאת מחשש להצפה או לגלישה לקיצוניות, או לתגובות לא אוהדות מצד הורים.

הרושם הוא, כי כל התנועות מעוניינות לעמוד בתנאי הסף החינוכיים, אך מיעוטן מתקשות 'להסתכן' ולהתפשר על עקרונותיהן, ולכן מוענקת בהן פרשנות רחבה לתנאי הסף, וכך רק חג סביב או ליד חלקם, נוגע-לא-נוגע. דוגמה לכך מהווה הקושי של רכזים או מדריכים צעירים להציג דוגמאות לא טריוויאליות לעיסוק באקטואליה, בדמוקרטיה, במדינה ובחברה הישראלית:

באשר להתנהלות דמוקרטית - לא לכל התנועות הייתה נציגות מטעם כל הסניפים במועצת החניכים הארצית, או שלא בכל הסניפים הייתה מועצת חניכים סניפית, ולא בכולם שלטה דמוקרטיה ייצוגית של הליכי בחירה והצבעה. בחלק מהסניפים אלה דווח כי קיימת העדפה ברורה לשיתוף רבתי.

ובמבט אורך (מול ממצאי מחקר ההערכה הקודם, שנערך בשנים 2005-2006)

בין שתי שנות האומדן חל גידול המשמעותי של 65% במספר החניכים והמדריכים שנמנו לצורך תקצוב בכלל תנועות הנוער. גידול אשר ניכר כמעט בכל תנועות הנוער הגדולות והקטנות ובכלל המגזרים (למעט המגזר החרדי).

במגזר דובר העברית, שיעור התלמידים בחינוך הממלכתי והממלכתי-דתי החניכים בתנועות הנוער בשנת 2015 הוא 30% בהשוואה ל- 22% בשנת 2006.³⁹

במגזר דובר העברית, שיעור התלמידים החניכים בתנועות הנוער בשנת 2015 הוא 12% בהשוואה ל- 6% בשנת 2006.

מעבר לכך, ניתן היה להבחין בין תנועות שהן בעלות מסורת ארוכת שנים, אשר כמעט שלא ביצעו שינויים בין שתי תקופות האומדן; ובין חלק מהתנועות הקטנות, הדתיות, החרדית והערביות, אשר הושפעו במידה רבה יותר מן ההערכה הקודמת ומהמלצותיה, ובאומדן הנוכחי ניכרת בהן הלימה גבוהה יותר אל דרישות התקנה ואל תנאי הסף. הדבר בולט במיוחד בכל הנוגע לתנאי הסף: דמוקרטיה, אידיאולוגיה וייחודיות, וולונטריות והכשרת מד"צים.

בכל התנועות ניתן לראות יותר מבעבר שיתוף של מדריכים, ואף של חניכים, בניהול הסניף, וזאת מתוך הכרה גוברת בחשיבות העניין; נראו פחות דפוסים ריכוזיים וסמכותיים של הרכזים והמדריכים הבוגרים מול החניכים והמד"צים; ביותר סניפים הוקמה מועצת חניכים סניפית ובבחרו נציגים למועצת החניכים הארצית. אולם נראה כי בתנועות מסוימות עדיין יש צורך בתנועות מסוימות (בכל התנועה, או רק בסניפים מסוימים שלה) לבסס התנהלות דמוקרטית יותר, אם בהשלמת הבנייתם של מוסדות ייצוגיים, על סמכויותיהם, ואם בהעמקת המשמעות והבהרת הקריטיות של המהות הדמוקרטית.

בחינתן של תנועות הנוער על פי בתנאי הסף 'חינוך ברוח מגילת העצמאות' ו'סובלנות-סולידריות' מעלה כי התמונה נותרה 'מעורבת' כבעבר;

בתנועות שבעבר נהגו במידה של נוקשות ניכרה יותר וולונטריות וגמישות בהתנהלות ניכרה, ונראה כי גם בהן 'למדו לשחרר' ולאפשר את החירות המתבקשת המאפיינת את המהות של תנועת נוער.

שיפור משמעותי מסתמן מבחינת ההכשרה בתנועות שלא עמדו בדרישות בעבר ניכרת הקפדה רבה יותר על היקף, ההכשרה רצף ההכשרה ואיכותה, אך נדרשים שיפורים נוספים בחלק מהתנועות.

התמונה שהתקבלה בהערכה הנוכחית לגבי מעורבות חברתית וסולידריות / סובלנות דומה מאוד לזו שהתקבלה בעבר: נפח נכבד מן הפעילות הוא עדיין מן הסוג של גמילות חסדים, ולא מן הסוג של חינוך וטיפול, ונדירות יותר הן פעולות התנדבות וסיוע אשר באות כמענה לצרכי האוכלוסייה, מתוך מפגש דיאלוגי וזיהוי

³⁹ כאשר מחשבים את השינוי בקרב כלל דוברי העברית, כולל החינוך החרדי, העלייה המתקבלת מתונה יותר: מ-18% בשנת 2006 ל-20% בשנת 2015. הבדל זה בגודל השינוי נובע בעיקר מכך שארגון חרדי גדול "בנות בתיה" עבר ממעמד של תנועת נוער ב-2006 למעמד של ארגון נוער ב-2014.

צרכיה הספציפיים; דפוסי המעורבות, בכללותם עוטים נופך של טקסיות וסמליות, ופחות של מפגש עם ה'אחר' ויחסי גומלין.

גם לגבי מאפיינים בלתי פורמאליים התקבלה תמונה דומה בשתי תקופות ההערכה. חריגות בהתנהלות המתבקשת מתנועת נוער עדיין ניתן לפגוש בסניפים אחדים של תנועות נוער מסוימות, הנמצאים בקשרים הדוקים מדי עם גורמים חיצוניים, שמזמינים גם התערבות ומעורבות מצידם שאינן מן העניין.

יותר מבעבר הפגינו רכזים ומד"צים בהירות ובקיאות בהצגת האידיאולוגיה התנועתית ובניסוח הייחודיות והמובחנות של תנועתם; נראה, שמטות כל התנועות השקיעו בעניין וחידדוהו;

העמידה הגורפת בתנאי של מימוש עצמי, וההתלהבות והמסירות הניכרות בעבודת הרכזים והמדריכים הצעירים, בולטות בכל התנועות וכולן יכולות לזקוף בגאווה את הישג הזה לזכותן.

נספח 1: פריסה גיאוגרפית של חברי תנועות הנוער – אומדן 2015 מול אומדן 2006

שם רשות	ממד טיפוח של הרשות 2015-ב	שיעור חניכים באומדן 2015	שיעור חניכים באומדן 2006
פקיעין - בוקייעה	7		
מגילות ים המלח	5		
כפר שמריהו	2		
ברנר	3		
כסרא-סמיע	7		
דאלית אל-כרמל	7		
שער הנגב	6		
לב השרון	3		
הר חברון	5		
יואב	4		
חבל אילות	6		
סביון	1		
ראש פינה	6		
ינוח-ג'ת	7		
מבואות החרמון	6		
ערד	7		
סאג'ור	8		
פרדסיה	2		
מצפה רמון	7		
תל מונד	2		
דרום השרון	2		
מסעדה	8		
כוכב יאיר	1		
עמק יזרעאל	4		
גולן	6		
ירכא	7		
אשכול	5		
לכיש	5		
ג'וליס	7		
הערבה התיכונה	6		
משגב	5		
גזר	3		
בית ג'ן	7		
בנימינה גבעת עדה	3		
בית אל	5		
עמק חפר	3		
רמת נגב	7		
זכרון יעקב	4		
תמר	7		
אלקנה	1		

שיעור החניכים
ללא חניכים
5%>=
10%>=
15%>=
20%>=
25%>=
30%>=
35%>=
40%>=
45%>=
50%>=
55%>=
60%>=
65%>=
70%>=
75%>=
80%>=
85%>=
90%>=
95%>=
100%>=

שיעור החניכים	
ללא חניכים	
5%>=	
10%>=	
15%>=	
20%>=	
25%>=	
30%>=	
35%>=	
40%>=	
45%>=	
50%>=	
55%>=	
60%>=	
65%>=	
70%>=	
75%>=	
80%>=	
85%>=	
90%>=	
95%>=	
100%>=	

שם רשות	ממד טיפוח של הרשות 2015-ב	שיעור חניכים באומדן 2015	שיעור חניכים באומדן 2006
נחל שורק	4		
גן רה	2		
גדרות	2		
מגידו	6		
עמק הירדן	6		
חבל מודיעין	2		
הגליל התחתון	5		
הר-אדר	2		
קרית אונו	2		
שומרון	4		
אפרתה	5		
אורנית	2		
שוהם	2		
גבעתיים	2		
מבשרת ציון	4		
בוקעתה	8		
זבולון	6		
יסוד המעלה	5		
קרני שומרון	4		
גוש עציון	5		
עספיא	7		
אבן יהודה	2		
מטה בנימין	5		
מרום הגליל	7		
מיתר	4		
צורן קדימה	2		
מנשה	5		
בני שמעון	5		
ראמה	7		
גבעת שמואל	2		
עין קניה	9		
מטה אשר	5		
מטה יהודה	4		
קרית טבעון	3		
חוף אשקלון	5		
כפר ורדים	3		
חוף השרון	2		
באר טוביה	4		
להבים	2		
קרית ארבע	6		
שדות נגב עזתה	6		
קדומים	4		
יהוד נווה אפרים	3		
מודיעין מכבים רעות	3		

שיעור החניכים	
ללא חניכים	
5%>=	
10%>=	
15%>=	
20%>=	
25%>=	
30%>=	
35%>=	
40%>=	
45%>=	
50%>=	
55%>=	
60%>=	
65%>=	
70%>=	
75%>=	
80%>=	
85%>=	
90%>=	
95%>=	
100%>=	

שם רשות	ממד טיפוח של הרשות 2015-ב	שיעור חניכים באומדן 2015	שיעור חניכים באומדן 2006
הוד השרון	2		
חבל יבנה	3		
מ. אזורית בקעת הירדן	5		
גני תקוה	2		
הגליל העליון	6		
אליכין	4		
מטולה	6		
רמת גן	3		
בוסתאן אל מרג	8		
עומר	3		
בית אריה	4		
חורפיש	7		
רעננה	3		
רמת ישי	4		
שפיר	5		
מעלה יוסף	6		
עמק המעיינות	5		
ירוחם	7		
בית דגן	3		
אלונה	3		
מזכרת בתיה	2		
חוף הכרמל	4		
מגדל	7		
כפר יונה	4		
תל אביב-יפו	4		
חיפה	6		
גדרה	3		
ראש העין	4		
גן יבנה	4		
קצרין	7		
שלומי	6		
אזור	4		
עפולה	7		
כפר סבא	2		
כפר תבור	4		
מג'אר	8		
אבו סנאן	8		
שדרות	7		
נס ציונה	2		
בית שאן	7		
הגלבוע	6		
קרית עקרון	5		
בני ע"ש	5		
מעלה אפרים	7		

שיעור החניכים	
ללא חניכים	
5%>=	
10%>=	
15%>=	
20%>=	
25%>=	
30%>=	
35%>=	
40%>=	
45%>=	
50%>=	
55%>=	
60%>=	
65%>=	
70%>=	
75%>=	
80%>=	
85%>=	
90%>=	
95%>=	
100%>=	

שם רשות	ממד טיפוח של הרשות ב-2015	שיעור חניכים באומדן 2015	שיעור חניכים באומדן 2006
רמת השרון	2		
פתח תקוה	3		
הרצליה	2		
מעלה אדומים	6		
מעיליא	5		
אריאל	6		
רחובות	3		
דייר אל-אסד	7		
כרמיאל	6		
גבעת זאב	5		
ראשון לציון	4		
יקנעם עילית	5		
עכו	8		
שפרעם	7		
אור יהודה	5		
מרחבים	6		
יבנה	4		
מגדל העמק	7		
לוד	6		
עמק לוד	3		
אלפי מנשה	4		
חדרה	6		
אשקלון	6		
קרית מוצקין	6		
נהריה	6		
אופקים	7		
חצור הגלילית	7		
עין מאהל	8		
בת ים	6		
גוש חלב	7		
נתניה	5		
פרדס חנה-כרכור	5		
מעלות-תרשיחא	7		
יבנאל	8		
באר שבע	7		
אל בטוף	9		
סח'נין	7		
כסיפה	9		
אור עקיבא	7		
באר יעקב	3		
כפר מנדא	9		
חולון	4		
אעבלין	8		

שיעור החניכים	
ללא חניכים	
5%>=	
10%>=	
15%>=	
20%>=	
25%>=	
30%>=	
35%>=	
40%>=	
45%>=	
50%>=	
55%>=	
60%>=	
65%>=	
70%>=	
75%>=	
80%>=	
85%>=	
90%>=	
95%>=	
100%>=	

שם רשות	מדד טיפוח של הרשות ב-2015	שיעור חניכים באומדן 2015	שיעור חניכים באומדן 2006
קרית גת	7		
בית שמש	7		
קרית אתא	6		
אשדוד	6		
טובא-זנגריה	8		
טבריה	8		
נתיבות	7		
זרזיר	8		
נצרת עילית	7		
קרית שמונה	7		
ירושלים	7		
אילת	8		
קרית ים	7		
רמלה	6		
שגב שלום	9		
בסמת טבעון	8		
ערערה בנגב	9		
קרית ביאליק	6		
צפת	8		
ביר אל-מכסור	8		
כפר יאסיף	7		
בעיינה-נג'ידאת	9		
קרית מלאכי	7		
דימונה	8		
נחף	8		
תל שבע	9		
בני ברק	3		
לקיה	8		
רהט	9		
כפר כנא	8		
שעב	8		
אלעד	4		
דיר חנא	7		
חורה	9		
אל קסום	9		
נווה מדבר	9		
טורעאן	8		
נצרת	7		
ערערה	7		
באקה אל-גרביה	6		
טמרה	8		
פורידיס	8		

שם רשות	מדד טיפוח של הרשות ב-2015	שיעור חניכים באומדן 2015	שיעור חניכים באומדן 2006
טירת כרמל	7		
טירה	6		
טייבה	6		
בענה	8		
נשר	6		
ג'דידה-מכר	8		
קלנסווה	7		
רכסים	6		
מגדל שמס	8		
כפר קמא	6		
ג'ת	6		
פסוטה	6		
אבו גוש	7		
זמר	7		
שבלי	8		
מג'ד אל-כרום	8		
עג'ר	9		
מעלה עירון	8		
דבוריה	7		
משהד	8		
עראבה	8		
כאוכב אבו אל-היג'א	7		
כפר ברא	6		
אום אל-פחם	8		
ג'סר א-זרקא	9		
ג'לג'וליה	7		
כאבול	7		
מזרעה	8		
עילוט	9		
ריינה	8		
יפיע	7		
בסמ"ה	8		
עילבון	7		
כעביה-טבאש*	7		
אכסאל	7		
כפר קאסם	7		
כפר קרע	7		
מגדל תפן			
מודיעין עילית	6		
ביתר עילית	7		
חריש	6		
קרית יערים	5		
עמנואל	7		

שיעור החניכים
ללא חניכים
5%>=
10%>=
15%>=
20%>=
25%>=
30%>=
35%>=
40%>=
45%>=
50%>=
55%>=
60%>=
65%>=
70%>=
75%>=
80%>=
85%>=
90%>=
95%>=
100%>=

נספח 2: בחינת אמידת התנועות על פי תנאי הסף לתנועת נוער

"תנועת הנוער נתפסת כגוף חינוכי המסייע ותורם לשימור ולפיתוח ערכים חברתיים וממלכתיים. היא מחנכת להזדהות עם תוכנה של מגילת העצמאות ועם ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, וליחס של כבוד לזכויות האדם, לתרבותו ולהשקפותיו של הזולת. תנועות הנוער היא גוף התורם לסביבה ולקהילה שבה הוא פועל, והמחנך לאור ערכים הייחודיים לה כגוף העשוי להעצים את החניך כפרט וכחבר בקבוצה תוך דגש על היות תנועות הנוער תנועה של צעירים למען צעירים".⁴⁰

במסגרת תהליך האומדן נבחנו, כאמור, תנאי סף חינוכיים וארגוניים המחייבים תנועת נוער. על תנועות הנוער לעמוד בכל התנאים החינוכיים והארגוניים במצטבר.

א. תנאי סף חינוכיים

בחינת עמידתן של התנועות בתנאי הסף החינוכיים המופיעים במבחן התמיכה נבדקה על פי שלושה מקורות מידע: שאלוני התלמידים במיצ"ב, ראיונות מדריכים וראיונות אישיים עם רכזי סניפים ומדריכים צעירים בסניף. על מנת לקבוע אם תנועה עומדת בתנאי הסף החינוכיים נבדק שיעור המשיבים בחיוב (שיעור העונים במידה רבה או במידה רבה מאוד) בכל תנאי סף בנפרד. קריטריון המעבר לכל תנאי סף הוא 51% מסך המשיבים בחיוב בכל אחד מהמדדים של תנאי הסף החינוכיים וממוצע של 67% לפחות בכל המדדים גם יחד. הרציונל להחלטה זו הוא מתן אפשרות לשמירה על ייחודיותה של כל תנועה בהקשר של הערכים החינוכיים שהיא מדגישה. החישוב נעשה בנפרד עבור חניכים ועבור מדריכים, ותנועת הנוער נדרשה לעמוד בתנאי המעבר עבור כל אחת משתי הקבוצות בנפרד. לשם בדיקת תנאי הסף החינוכיים הוצגו למדריכים הצעירים ולחניכים (החל מכיתה ז') היגדים העוסקים בתנאי סף אלה. בשאלונים התבקשו המדריכים הצעירים והחניכים לציין באיזו מידה כל היגד מתאר את מה שקורה בתנועה שלהם, על פני סולם בן חמש דרגות הנע מ"במידה רבה מאוד" ועד "כלל לא". נלקחו בחשבון מדריכים אשר בחרו בתשובות 4-5: "במידה רבה" ו"במידה רבה מאוד" וחניכים אשר בחרו בתשובות 3-5: "במידה בינונית", "במידה רבה" ו"במידה רבה מאוד".

בהמשך חושב מדד מסכם אחד לכל ההיגדים העוסקים באותו נושא. המדד מתאר את התמונה העולה מדיווחי המדריכים הצעירים או החניכים באותו נושא, והוא חושב כממוצע של אחוזי המסכימים עם ההיגדים המתארים את הנושא. בהתאמה, ערכי המדד נעים בין 0% ל-100%. הנתונים בדוח מציגים את שיעור המד"צים והחניכים שהסכימו עם המדדים המסכמים של כל נושא ונושא.

נוסף על כך, נבחנו תנאי הסף החינוכיים אל מול תשובותיהם של הרכזים והמדריכים הצעירים בעשרת הסניפים שנבדקו.

⁴⁰ דוח שפירא לבדיקת מאפייני תנועות הנוער כבסיס לקריטריוני הקצאה, עמוד 37

ב. תנאי סף ארגוניים

חלק מתנאי הסף הארגוניים נבחנים באופן שוטף על ידי מינהל חברה ונוער. במסגרת האומדן נבחנו מספר תנאי סף ארגוניים (כפי שמופיע בפרק ה' בדוח). תנאים אלו נבדקו בעיקר באמצעות הראיונות שבוצעו לרכזים ולמדריכים הצעירים בעשרת הסניפים שנבחרו. ניתוח הקבצים המנהליים שהועברו על ידי התנועות, ראיונות מדריכים וכן שאלוני התלמידים תרמו גם הם להשלמת המידע בנוגע לעמידת תנועות הנוער בתנאי הסף הארגוניים.

ג. אופן חישוב אומדן הגודל

בחישוב אומדן הגודל נותחו דיווחי התלמידים והמדריכים בהתאם למבחני התמיכה, להמלצות ועדת ההיגוי ולהנחיות היועצת המשפטית. להלן פירוט ההגדרות וההנחיות:

הגדרות והנחיות לחישוב מספר חניכים:

1. קבוצות המונות יותר מ-25 חניכים אינן נספרות (למעט 5% קבוצות גדולות מותרות בהן נספרים 25 חניכים בלבד).
2. קבוצות המונות פחות מ-7 חניכים אינן נספרות (למעט 5% קבוצות קטנות מותרות של 5-6 חניכים, וכן קבוצות קטנות של חינוך מיוחד שבהן שלושה חניכים לפחות).
3. חניכים מתחת לכיתה ד' שגילם יותר מ-20 אינם נספרים.
4. בסניפים שבהם מספר המדריכים הבוגרים עולה על המספר המותר על פי סעיף 8.2 במבחן התמיכה (מדריך/כה בוגר/ת אחד/ת לכל 140 חניכים), לא נמנו החניכים של המדריכים הבוגרים אשר מעבר למספר המותר (החניכים של המדריכים עם מספר החניכים הנמוך ביותר).
5. חניכים של מדריכים צעירים (כיתה ח' ומטה) אינם נספרים.
6. חניכים של מדריכים צעירים שלא עברו הכשרה להדרכה אינם נספרים (למעט 10% המותרים. לספירה נבחרו מדריכים שאינם מוכשרים, המדריכים את קבוצות החניכים הגדולות ביותר).
7. במקרים שבהם תנועות הנוער חורגת מהתנאי של הדרכת 65% מהחניכים על ידי מדריכים צעירים, לא נמנים החניכים החורגים המפחיתים את שיעור המודרכים מתחת ל-65% (כלומר, לא נמנים חניכים של מדריכים בוגרים כך שיישמר יחס של הדרכת 65% על ידי מדריכים צעירים).
8. במקרים שבהם תנועות הנוער חורגת מהתנאי שלפיו בשנת 2014 (תשע"ד) מספר הסניפים הפועלים במבנה חינוך פורמאלי לא עולה על 85% מסך הסניפים של תנועות הנוער ובשנת 2015 (תשע"ה) - על 65% מסניפי תנועות הנוער נספרים כלל החניכים הפועלים במבנה חינוך בלתי פורמאלי וגם החניכים השייכים ל-65% מכלל סניפי תנועות הנוער במבנה חינוך פורמאלי (בעלי מספר החניכים הגבוה ביותר). לצורך אומדן העמידה בתנאי הסף מבחינת מספר החניכים, נספרים כל החניכים

באותו המשקל. לצורך האומדן המיועד לחלוקת התקציב, נספרים החניכים השייכים לסניפים הפועלים במבנה חינוך פורמאלי במשקל של שני שלישים.

9. חניכים השייכים לסניפים שנפסלו במהלך תהליך האומדן אינם נספרים. סניפים נפסלים בהתאם לכללים הבאים:

- בכל סניף שבו יש לפחות חמש קבוצות גיל שונות. בסניף הפועל ביישוב קטן (פחות מ-1,000 ילדים בגילאי 9-18) יש לפחות שלוש קבוצות גיל שונות. לפחות אחת מהקבוצות הינה קבוצה של השכבה הבוגרת (ט"ו-י"ג).
- בכל סניף שבו מדריכים ארבעה מדריכים צעירים לפחות, ובסניף הפועל ביישוב קטן שלושה מדריכים צעירים.
- תפקיד מרכז הסניף מבוצע על ידי אחד מאלה: מדריך/כה בוגר/ת או חניך/כה בגיל י"ג או מתנדב/ת בשירות לאומי או אדם אחר בוגר מעל גיל 18 שהוכשר לכך מטעם תנועות הנוער.
- הסניף מקיים פעילות קבועה של 90 דקות פעמיים בשבוע לפחות

הגדרות והנחיות לחישוב מספר המדריכים:

1. נספרים רק מדריכים צעירים בגילאי כיתות ט"ו-י"ג שעברו הכשרה כנדרש (מעבר ל-10% של מדריכים לא מוכשרים המותרים בספירה).

2. לא נספרים:

- מדריכים בוגרים.
- מדריכים שלא אותרו ולא רואיינו (למעט מתנדבי שנת שירות /י"ג).
- מדריך/כה שניה בקבוצה קטנה (5-6 חניכים).
- מדריך/כה שלישי/ת (או יותר) בקבוצה המודרכת על-ידי יותר משני מדריכים.
- מדריכים הפועלים במבנה חינוך פורמאלי, מעבר לשיעור המותר במבחי התמיכה (ראה פירוט בהגדרות והנחיות לחישוב מספר חניכים).
- מדריכים הפועלים בסניפים שנפסלו במהלך תהליך האומדן (ראה פירוט בהגדרות והנחיות לחישוב מספר חניכים).

חישוב אומדן גודל לפי ראינות המדריכים

במהלך הריאיון הטלפוני נשאלו המדריכים שאלות בדבר גודל קבוצתם במספר נקודות זמן. נתונים אלה נותחו ועובדו למדדים המשמשים לחישוב גודל תנועות הנוער כמפורט בהמשך.

להלן רשימת סימונים עבור המדדים:

1. מספר חניכים הרשומים בקבוצה - N

2. מספר חניכים שהגיעו לפעולה האחרונה באמצע שבוע - E
3. מספר חניכים שהגיעו לפעולה האחרונה בסוף שבוע - S
4. מספר חניכים שהגיעו לטיול או לפעילות החוץ האחרונה - T
5. מספר חניכים המגיעים לפעילות באופן סדיר / כמעט תמיד (לפי תפיסת המדריכים) - M

שלב א' – הגדרת השתתפות שבועית Gw :

מספר החניכים הגדול ביותר שהגיע לאחת מהפעילויות השוטפות בקבוצה j בתנועה i , ז"א:

$$Gw_{ij} = \text{MAX}(E_{ij}, S_{ij}, M_{ij})$$

שלב ב' – הגדרת השתתפות כוללת Gp :

השתתפות כוללת בפעילות קבוצה j של תנועה i מוגדרת כשקלול של השתתפות שבועית במשקל 91% והשתתפות בטיולים במשקל 9%. מספר המשתתפים בטיול נכלל בחישוב רק במידה שהוא גבוה מההשתתפות השבועית, ז"א:

$$Gp_{ij} = 0.91 * Gw_{ij} + 0.09 * \max(T_{ij}, Gw_{ij})$$

שלב ג' – חישוב גודל קבוצה Gk :

גודל קבוצה j בתנועה i הוא ממוצע בין ההשתתפות הכוללת לבין מספר החניכים הרשומים, זאת תוך שתי הסתייגויות:

1. גודל הקבוצה לעולם לא יהיה נמוך יותר מההשתתפות הכוללת, ז"א:

$$Gp_{ij} \geq N_{ij} \text{ כאשר } Gk_{ij} = Gp_{ij}$$

2. גודל הקבוצה לא יוכל להיות גדול ביותר מ-15% מההשתתפות הכוללת, ז"א:

$$Gp_{ij} < N_{ij} \text{ כאשר } Gk_{ij} = \min \left\{ \frac{(Gp_{ij} + N_{ij})}{2}, Gp_{ij} * 1.15 \right\}$$

אם לקבוצה יותר ממדריך/כה אחד/ת, חולק גודל הקבוצה במספר המדריכים. זאת כדי למנוע ספירה כפולה של חניכים.

שלב ד' – חישוב מספר חניכים $Gh1$:

מספר החניכים בתנועה הוא סכום גודלן של כל קבוצות המדריכים, $Gh1i = \sum(Gk_{ij})$.

בשלב זה התבצעו הניכויים הנדרשים של החניכים כפי נדרש במבחן התמיכה.

שלב ה' - חישוב מספר מדריכים צעירים שעברו הכשרה Gm1:

מספר המדריכים בתנועה כולל מדריכים אשר דיווחו כי הם עוסקים בהדרכה בתנועת הנוער, הוכשרו כנדרש ומקבלים ליווי ממדריך/כה או רכז/ת ותיק/ה. בשלב זה התבצעו הניכויים הנדרשים של המדריכים, כפי שנדרש במבחן התמיכה.

שלב ו' - חישוב אומדן גודל תנועות הנוער על פי נתוני ראיונות המדריכים G1:

סה"כ מספר החניכים והמדריכים, ז"א:

$$G1i = Gh1i + Gm1i$$

אומדן הגודל על פי המדריכים חושב עבור כל אחת משנות האומדן בנפרד. על פי החלטת ועדת ההיגוי, האומדן הסופי מדיווחי המדריכים הוא האומדן הגבוה מבין שתי שנות האומדן.

חישוב אומדן הגודל מדיווחי החניכים

שלב א' - ספירת תלמידים שדיווחו כי הם חברים בתנועת נוער בשאלון תנועות הנוער, שהועבר במסגרת סקר האקלים והסביבה הפדגוגית בשנים תשע"ד-תשע"ה.

תלמיד הוגדר כחניך בתנועת נוער ספציפית אם דיווח כי הוא חניך בתנועה. אם התלמיד דיווח כי הוא חניך בשתי תנועות נוער, הוא נספר בשתי התנועות שעליהן דיווח. תלמיד שדיווח על חברות בשלוש תנועות נוער או למעלה מכך לא נלקח בחשבון לצורך חישוב אומדן הגודל. הספירה נעשתה ברמה של שכבה בבית ספר, נסמן:

$$x_{ijk} = \text{מספר התלמידים שחברים בתנועה } i \text{ בבית ספר } j \text{ בשכבה } k$$

שלב ב' - ביצוע תיקון (ניפוח) מספרי החניכים בהתאם לשיעורי ההשתתפות בסקר תנועות הנוער.

התיקון נעשה ברמת שכבת גיל בבית ספר. עבור כל בית ספר נבדק מספר התלמידים הלומדים בכל שכבת גיל שהשתתפה בסקר האקלים והסביבה הפדגוגית. בעזרת מצבת התלמידים חושב שיעור התלמידים שענו לסקר בבית ספר j בשכבה k, ז"א:

$$p_{jk} = \text{שיעור ההשתתפות בסקר תנועות הנוער של תלמידים בבית ספר } j \text{ בשכבה } k$$

התיקון נעשה באופן הבא:

$$X_{ijk} = x_{ijk} / p_{jk}$$

$$X_{ik} = \sum X_{ijk} \text{ מספר החניכים בשכבה } k \text{ בתנועה } i$$

שלב ג' - אמידת מספר החניכים בשכבות שלא נסקרו

שאלוני תנועות הנוער הועברו בשכבות הגיל ה'-'א בלבד. אמידת חניכי כיתות ד' ו-'ב התבססה על הפערים שהתקבלו בין דיווחי המדריכים לדיווחי החניכים בשכבות שנסקרו ועל אמידה של השכבות החסרות בהתאם לפערים אלה, ז"א:

לוח 18: אמידת החניכים בשכבות שלא נסקרו

שכבת גיל נסקרת	דיווחי מדריכים	דיווחי חניכים
ד'	Y_{i4}	$X_{i4} = Y_{i4} * X_{i5} / Y_{i5}$
ה'	Y_{i5}	X_{i5}
ו'	Y_{i6}	X_{i6}
ז'	Y_{i7}	X_{i7}
ח'	Y_{i8}	X_{i8}
ט'	Y_{i9}	X_{i9}
י'	Y_{i10}	x_{i10}
י"א	Y_{i11}	X_{i11}
י"ב	Y_{i12}	$X_{i12} = Y_{i12} * X_{i11} / Y_{i11}$

כאמור, השכבות החסרות נאמדו בהתאם לפערים שהתקבלו בכל תנועה בשכבות שנסקרו. כלומר, אומדן שכבה ד' התבסס על הפער שהתקבל בשכבה ה' ואילו אומדן שכבה י"ב התבסס על הפער שהתקבל בשכבה י"א.

שלב ד' - אמידת מספר החניכים המשתייכים לאוכלוסיות מיוחדות שלא נסקרו: חניכי חינוך מיוחד, תושבי מזרח ירושלים וחניכים שאינם לומדים.

אמידת אוכלוסיות אלה התבססה על דיווחי המדריכים על חניכים המשתייכים אליהן ועל הפערים שהתקבלו בין דיווחי המדריכים לדיווחי החניכים באוכלוסייה הרגילה, תוך הפעלת בקרה ממאגרי מידע נוספים.

חניכי חינוך מיוחד וחניכים שאינם לומדים נאמדו בהתאם לפער שהתקבל בין דיווחי המדריכים עבור חניכים בחינוך הרגיל ובין דיווחי החניכים מהחינוך הרגיל, ז"א:

$$=Y_{im} = \text{מספר חניכי חינוך מיוחד בתנועה } i \text{ ע"פ דיווחי המדריכים}$$

$$X_{im} = Y_{im} * \sum X_{ik} / \sum Y_{ik}$$

$$= Y_{is} = \text{מספר החניכים שאינם לומדים בתנועה } i \text{ על פי דיווחי המדריכים}$$

$$X_{is} = Y_{is} * \sum X_{ik} / \sum Y_{ik}$$

חניכי מזרח ירושלים נאמדו בהתאם לפער שהתקבל בין דיווחי המדריכים עבור חניכים במגזר הערבי ובין דיווחי החניכים במגזר הערבי. ז"א:

Y_{il} = מספר חניכי מזרח ירושלים בתנועה i ע"פ דיווחי המדריכים

$$X_{il} = Y_{il} * \sum X_{ij}^{arb} / \sum Y_{ij}^{arb}$$

שלב ה' - אמידת מספר החניכים בתנועה Gh2, לפי דיווחי חניכים

אומדן למספר החניכים בתנועה הוא סך החניכים בכל קבוצות האוכלוסייה שנאמדו.

ממספר זה יש לגרוע את השיעור היחסי של החניכים אשר לא עומדים בתנאי מבחן התמיכה. שיעור זה חושב על פי השיעור של החניכים שנגרעו מסיבות אלה באומדן המדריכים. ז"א:

q_i = שיעור החניכים שנגרעו עקב מבחני התמיכה בתנועה i

$$Gh2i = (\sum X_{ik} + X_{im} + X_{is} + X_{il}) * (1 - q_i)$$

שלב ו' - אמידת גודל תנועות הנוער: G2

הוספת מספר המדריכים הצעירים העומדים בדרישות מבחן התמיכה:

$$G2i = Gh2i + Gm1_i$$

אומדן הגודל על פי חניכים הוא סכום האומדנים בשתי שנות האומדן.

שלב ז' - קביעת אומדן הגודל הקובע Gi:

על פי החלטת ועדת ההיגוי, גודלה של תנועה נקבע לפי הממוצע בין שני האומדנים: האומדן לפי מדריכים והאומדן לפי חניכים.

$$G_i = \text{mean} (G1_i, G2_i)$$